

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Socialtjänstens barnskyddsarbete

En studie av socialsekreterares riskbedömningar avseende barn som utsätts för våld eller sexuella övergrepp i hemmet.

SW2227 Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 30 hp
Scientific Work in Social Work, 30 higher education credits
Avancerad nivå
2012-10-14
Författare: Kerstin Tingberg
Handledare: Staffan Johansson

Abstract

Title: Social services' child protection - A study on social workers' risk assessment concerning children which are exposed to violence or sexual abuse at home.
Author: Kerstin Tingberg
Supervisor: Staffan Johansson
Keywords: *child abuse/risk assessment/ child protection & assessment process/child protection/clinical judgement/social worker/*
e-mail: kerstin.tingberg@comhem.se

The overall aim was to examine how the public interest to protect children from violence and sexual abuse at home, is realized by social workers. The study's central focus was the risk assessments as Social services are obliged to do when they receive a report containing concern that children are being exposed to violence or sexual abuse at home. The study addresses the following questions:

- How do social workers go about practically, and what support and knowledge is being used to determine whether the Social services need to intervene for the protection of a child?
- What risk and protective factors are taken into account by social workers in the assessment process?
- What contextual factors do social workers experience are affecting them in the assessment process?
- Which support does the documentation system BBIC provide in the assessment process?

The study material was collected through qualitative group interviews, with a modified vignette methodology as tools. The study included a total of twelve social workers, with varying numbers in each interview group. They all have responsibility for daily risk assessments reports of suspected child maltreatment. The participants represented five of the ten districts in Gothenburg.

The results showed that social workers use the clinical judgement method, without the support of an actuarial-based model. The assessment process is to some extent a hidden process, as social workers find it difficult putting into words their knowledge and reasoning. The risk- and protective factors that social workers took into account are consistent with research in the field. Several contextual factors affected them in their risk assessment work and the study's analysis indicated inadequate organizational and structural conditions in child welfare. Heavy workload under time pressure and a number of juridical dilemmas to deal with, affects social workers' space of action.

One conclusion is that the clinical judgement must have a clearer language to be judicial safe and an ethically defensible method, which the organization needs create conditions for. On a structural level, is there a need to Socialstyrelsen updates their previous advice and instruction in the field to guide how the practitioners ought to interpret and apply the law.

Sammanfattning

Titel: Socialtjänstens barnskyddsarbete - En studie av socialsekreterares riskbedömningar avseende barn som utsätts för våld eller sexuella övergrepp i hemmet.
Författare: Kerstin Tingberg
Handledare: Staffan Johansson
Nyckelord: barnmisshandel/barnskydd/riskbedömning & bedömningsprocess/barnskydd/kliniska bedömningar/socialarbetare
e-post: kerstin.tingberg@comhem.se

Det övergripande syftet var att undersöka hur samhällsintresset att skydda barn från våld och sexuella övergrepp i hemmet, realiserar av socialsekreterare. Studiens centrala fokus är den riskbedömning som socialtjänsten är skyldig att göra när det inkommer en anmälan som innehåller oro för att barn utsätts för våld eller sexuella övergrepp i hemmet. Studien behandlar följande frågor:

- Hur går socialsekreterare praktiskt tillväga och vilket stöd och vilken kunskap används, för att avgöra om socialtjänsten behöver ingripa till ett barns skydd?
- Vilka risk- och skyddsfaktorer tar socialsekreterare hänsyn till i bedömningsprocessen?
- Vilka kontextuella faktorer upplever socialsekreterare påverkar dem i bedömningsprocessen?
- Vilket stöd erbjuder dokumentationssystemet BBIC i bedömningsprocessen?

Studiens material samlades in genom kvalitativa gruppintervjuer med en modifierad vinjettnetod som verktyg. I studien ingick totalt tolv socialsekreterare, med varierande antal i varje intervjugrupp. Det gemensamma var att de dagligen ansvarar för riskbedömningar utifrån anmälningar gällande oro för att barn far illa. Deltagarna var representerade från fem av Göteborgs tio stadsdelar.

Resultatet visade att socialsekreterarna använde klinisk riskbedömning, utan stöd av något standardiserat riskbedömningsinstrument. Bedömningsprocessen var till viss del oartikulerad, eftersom socialsekreterarna hade svårt att sätta ord på sin kunskap och sina resonemang. De risk- och skyddsfaktorer som socialsekreterarna tog hänsyn till överensstämde med forskningen på området. Flera kontextuella faktorer påverkade socialsekreterarna i deras riskbedömningsarbete och studiens analys tyder på otillräckliga organisatoriska och strukturella förutsättningar i barnskyddsarbetet. Studien visade att hög arbetsbelastning under tidspress och ett antal juridiska dilemman att hantera påverkade socialsekreterarnas handlingsutrymme.

En slutsats är att den kliniska riskbedömningen måste få ett tydligare språk för att vara en tillräckligt rättssäker och etiskt försvarbar metod, vilket organisationen behöver skapa förutsättningar för att säkerställa. På strukturell nivå finns behov av att Socialstyrelsen uppdaterar sina tidigare råd och anvisningar på området, för att vägleda hur lagstiftningen ska tolkas och tillämpas.

Innehållsförteckning

Abstract	1
Sammanfattning	2
Förord	5
1. Inledning.....	6
1.1 Problembakgrund	6
1.2 Studiens syfte och frågor.....	7
1.3 Begrepps- och ordförklaringar	8
1.4 Uppsatsens disposition	8
2. Bakgrund	9
2.1 Brott mot barn	9
2.2. En tillbakablick på svensk barnavårdslagstiftning	11
2.3 Aktuell lagstiftning.....	12
2.4 Barnskyddsutredningens förslag år 2009	16
3. Tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter	17
3.1 Inledning.....	17
3.2 BBIC- Barns behov i centrum.....	17
3.3 Risk- och skyddsfaktorer.....	19
3.4 Riskbedömningar och beslutfattande i barnskyddsarbetet	23
3.5 Kunskapsanvändning	28
3.6 Socialpolitiken och organisationens betydelse.....	31
4. Metod	35
4.1 Val av undersökningsmetod	35
4.2 Urval och rekrytering av deltagare	36
4.3 Intervjuerna	38
4.4 Förförståelse	39
4.5 Bearbetning och analys av materialet.....	39
4.6 Litteratursökning	40
4.7 Studiens giltighet, tillförlitlighet och generaliserbarhet	40
4.8 Etiska överväganden	41
5. Resultat och analys.....	42
5.1 Kort presentation av informanterna.....	42
5.2 Anmälningarna – de empiriska exemplen	42
5.3 Presentation av resultat.....	44
5.4 Socialsekreterares praktiska tillvägagångssätt	44
5.5 Stöd och kunskap som socialsekreterare använder	48
5.6 Risk- och skyddsfaktorer som socialsekreterare tar hänsyn till	52
5.7 Kontextuella faktorer som socialsekreterare upplever påverkar dem	53
5.8 Sammanfattning	57
6. Analys och diskussion.....	60
6.1 Samtal med barn; ett rättsligt dilemma	60
6.2 Barns rätt eller föräldrars vilja	61
6.3 Oartikulerad yrkeskunskap.....	63
6.4 Osäkerhet.....	65
6.5 Parallell brottsprocess; ett praktiskt dilemma	65
6.6 Organisatoriska förutsättningar	66
6.7 BBIC- systemets stöd i bedömningsprocessen.....	67

7. Avslutande reflektioner	68
Referenslitteratur	70
APPENDIX	80
Bilaga 1	83
Bilaga 2	85
Bilaga 3	86
Bilaga 4	87
Bilaga 5	88

Förord

Först vill jag rikta ett stort och varmt tack till de socialsekreterare som på ett prestigelöst, generöst och engagerat sätt delat med sig av sina tankar och erfarenheter av riskbedömningar inom socialtjänstens barnskyddsarbete. Det var mycket intressant att ta del av era berättelser och dessutom väldigt roligt att träffa er.

Ett stort tack vill jag också ge till min handledare Staffan Johansson för tålamod, kloka synpunkter och en imponerande tillgänglighet för mina frågor – alltid öppen arbetsrumsdörr och snabba svar på e-posten.

Varmt tack till Inger Bjerman, verksamhetsutvecklare och projektledare i stadsdelsförvaltningen Askim- Frölunda- Högsbo, för att du hela tiden har trott på min förmåga att fullfölja denna förstudie och uppsats och för din aldrig sinande energi och dina kreativa tankar.

Gunilla, min härliga arbetskamrat, tack för att du har tagit dig tid att korrekturläsa och för dina kloka reflektioner.

Tack, till alla mina vänner, för ert självklara stöd och er förståelse för att min tid för sociala utsvävningar har varit begränsad.

Till sist ett innerligt tack till min familj, som har gett mig gränslös uppbackning med olika kärleksgester under hela uppsatsprocessen. Utan er hade det aldrig gått!

Kerstin

Linnéstaden den 14 oktober 2012

1. Inledning

Kapitlet inleds med en bakgrund till det ämne som studien behandlar. Vidare presenteras studiens syfte med frågeställningar och anvisningar ges till begrepps- och ordförklaringar. Kapitlet avslutas med en redovisning av uppsatsens disposition.

1.1 Problembakgrund

Det är fredag eftermiddag. Klockan är strax halv två. Jourhavande socialsekreterare får ett telefonsamtal från kuratorn på en skola i området, som gör en anmälan gällande en 9-årig flicka. Flickan har just lämnat kuratorns rum efter att ha berättat allvarliga uppgifter om att hon blir utsatt för våld och bestraffningar av fadern och en äldre bror. Flickan hade i samtalet med kuratorn gett exempel på hur fadern misshandlar flickan, och uppgett att detta har pågått under hela hennes uppväxt. Flickan uttryckte även att hon är orolig för sin mamma, och att mamman inte har någon möjlighet att skydda henne. Under samtalet hade flickan varit starkt känslomässigt berörd, gråtit och uttryckt stark rädsla för att gå hem.

Våld och sexuella övergrepp som begås av föräldrar eller annan närstående omsorgsperson till barnet är ett stort folkhälso- och välfärdsproblem runt om i världen (Gilbert et al. 2009) och dessutom en allvarlig kränkning av barns rättigheter (FN:s Barnskonvention, artikel 19). Under de senaste åren har barns utsatthet i hemmiljön uppmärksammas och diskuterats vid återkommande tillfällen och i ökad utsträckning i den svenska samhällsdebatten; både massmedialt och politiskt. Kända såväl som okända personer har framträtt och vittnat om misshandel och övergrepp som de utsattes för av närstående som barn, och som ingen vuxen eller social myndighet såg och skyddade dem ifrån. Andra personer som intervjuas i massmedia berättar å andra sidan om hur de som föräldrar blivit kränkta av att socialtjänsten oskyldigt misstänkt dem för brott mot sitt barn och ingripit för mycket i deras familjeliv. Detta belyser på ett tydligt sätt den centrala uppgiften i socialtjänstens barnskyddsansvar: att genomföra riskbedömningar i enskilda ärenden för att avgöra om ett barn är i behov av skydd.

Genom forskning vet vi idag att barn som utsätts för våld och sexuella övergrepp riskerar att få inte bara synliga utan också inre kroppsliga skador, t.ex. förändringar i hjärnan (Glaser 2000) samt psykiska skador, både på kort och på lång sikt (Nilsson & Svedin 2002). Barn reagerar med olika symtom beroende på flera faktorer, såsom barnets ålder, kön, personlighet och samspel med omgivningen (ibid.). Misshandel är en traumatisk upplevelse som ofta påverkar hela barnets personlighet, förmåga till lek, inlärning, och som också kan ge barnet svårigheter i relationer (Kendall - Tackett 2002). Konsekvenser på sikt är att barn som misshandlats i barndomen som vuxen får sämre hälsa, depressioner, bristande förmåga att skapa och upprätthålla relationer, med social isolering som följd (ibid.). Sexuella övergrepp påverkar barnets uppfattningar om sig själv och andra, och rubbar det som rör säkerhet, tilltro, makt och självkänsla, vilket i sin tur skapar symtom som rädsla och ångest, oförmåga att lita på andra, depression och känslor av skuld och skam (Nilsson & Svedin 2002). Sexualiserat beteende och posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) är de två grupperingar av symtom hos barn som forskningen främst lyfter fram (ibid.). Sexuella övergrepp ökar dessutom risken för

att barnets psykiska mående utvecklas negativt med konsekvensen psykosociala problem och psykiatriska besvär som vuxna (Fergusson & Mullen 1999; Gilbert et al. 2009).

Broberg et al. (2011) refererar till flera internationella studier gällande mäns våld mot kvinnor, som visar att barn ofta är närvarande när en mamma misshandlas av sin partner, och där denna partner i 86 % av fallen är barnets biologiska pappa. Forskningen visar med all tydlighet hur allvarligt det är för barnets psykiska hälsa att uppleva hur mamman misshandlas (ibid.). Två svenska studier, en av mammor och barn på kvinnojour i Göteborg (Almqvist & Broberg 2004) och en studie där barn och ungdomar själva rapporterade om de bevittnat respektive själva varit direkt utsatta för våld (Annerbäck et al. 2010) visade att en majoritet av de barn som bevittnat våld mot mamma också själva direkt utsattes för våld av samme man (63 % respektive 58 %). Barn i Annerbäck et al.(2010) studie som hade fyra eller fler riskfaktorer (socialt, ekonomiskt, funktionsnedsättning och våld hemma) löpte betydligt större risk att bli slagna. Dessutom visar forskning en ökad förekomst av sexuella övergrepp mot barn som upplever våld i nära relationer (Holt, Buckley & Whelan 2008).

I Sverige är allmänhet och politiker i dag överens om att det är samhället och den offentliga sektorns uppgift att agera och ingripa när barn befaras fara illa och säkerställa deras skydd. Socialtjänsten har därigenom ett yttersta ansvar, som inte kan överlåtas på någon annan myndighet. Genomförandet av riskbedömningar, med dithörande myndighetsbeslut gällande barn och unga, kan framställas i massmedia både som en räddning och som ett kränkande grundlöst maktingripande. Socialtjänsten genomgår på så sätt ständiga legitimitetskriser eftersom dess verksamhet och kompetens ofta ifrågasätts (Hasenfeld 2010). En utgångspunkt i studien är att socialsekreteraren är tvungen att sträva efter att navigera i samstämmighet med omvärldens förväntningar och normer för att ges legitimitet. Denna omvärld är komplex och kan förutom massmedia handla om t.ex. lagstiftning, forskning och politiska svängningar. För socialsekreteraren innebär detta att hen måste göra bedömningar och fatta beslut trots viss osäkerhet och motstridiga krav från omgivningen (ibid.).

Den brittiske forskaren Howe (1992) anser att uppgiften att värdera risk- och skyddsfaktorer, som kan påverka ett barns utveckling och hälsa, förutsätter både den resonerande förmågan hos en filosof och utredningskompetensen hos en forskare. Påståendet motiverar att söka fördjupad kunskap inom området. Denna studie har således socialsekreterarens perspektiv, och handlar om den riskbedömning som socialtjänsten är skyldig att göra när det inkommer en anmälan som innehåller oro för att barn utsätts för våld eller sexuella övergrepp av en närstående person i sin hemmiljö, och därför kan vara i behov av stöd och skydd av samhället.

1.2 Studiens syfte och frågor

Barn som befaras fara illa kan dels bidra till att socialsekreterares brist på ingripande ifrågasätts, dels till en allmän mobilisering där ökade krav ställs på socialtjänstens ansvar i egenskap av myndighet och på socialsekreterares professionella kompetens. Samtidigt är föräldrarätten stark i Sverige, vilket innebär att det inte är okomplicerat för socialsekreterare att ifrågasätta förmågan hos föräldrar vars barn inte på ett tydligt sätt redan har utsatts för en påtaglig skada (Singer 2000). Uppsatsens övergripande syfte är att undersöka hur och på vilka grunder socialsekreterare praktiskt realiserar socialtjänstens barnskyddsansvar vid den inledande riskbedömningen i samband med att det inkommer anmälningar där det finns misstanke om att barn utsätts för våld eller sexuella övergrepp i hemmiljön. I detta ingår att få kunskap om vad socialtjänstens socialsekreterare anser påverkar dem i bedömningsprocessen,

vad de tar stöd av och i vilken utsträckning BBIC:s dokumentationssystem är till hjälp vid riskbedömningar. Mer specifikt formulerar jag uppsatsens syfte i följande frågeställningar:

- Hur går socialsekreterare praktiskt tillväga, och vilket stöd och vilken kunskap används, för att avgöra om socialtjänsten behöver ingripa till ett barns skydd?
- Vilka risk- och skyddsfaktorer tar socialsekreterare hänsyn till i bedömningsprocessen?
- Vilka kontextuella faktorer upplever socialsekreterare påverkar dem i bedömningsprocessen?
- Vilket stöd erbjuder dokumentationssystemet BBIC i bedömningsprocessen?

1.3 Begrepps- och ordförklaringar

Ett antal begrepp och ord förklaras i ett appendix och läses med fördel inledningsvis i anslutning till uppsatsens första kapitel.

1.4 Uppsatsens disposition

Kapitel 1 introducerar studiens ämne och dess syfte med frågor. Begrepps- och ordförklaringar tydliggörs i ett appendix, och läses med fördel i anslutning till studiens inledande kapitel.

Kapitel 2 presenterar en övergripande bakgrund till ämnet, genom att placera socialtjänstens risk- och skyddsbedömningar i ett juridiskt sammanhang; en kort rättslig historik gällande brott mot barn samt därefter en tillbakablick på den svenska barnavårdslagstiftningens framväxt. Kapitlet avslutas med en redogörelse av relevanta delar av aktuell lagstiftning som reglerar socialtjänstens barnskyddsarbete idag.

Kapitel 3 redogör för tidigare forskning som är relevant för studiens ämne. Under denna rubrik vävs även uppsatsens teoretiska referensram in. Skälet är att forskningen hänger nära ihop med de teoretiska perspektiv som används i studien.

Kapitel 4 beskriver val av undersökningsmetod samt urval och rekrytering av informanter, genomförandet av datainsamlingen, hur bearbetning och analys av materialet gick till samt litteratursökning. Avslutningsvis diskuteras studiens giltighet, tillförlitlighet och generaliserbarhet samt etiska överväganden.

Kapitel 5 redovisar det empiriska materialet genom citat från informanterna med en återhållen analys.

Kapitel 6 diskuterar uppsatsens huvudsakliga resultat och fördjupar analysen i förhållande till tidigare forskning och kunskap, och i ljuset av valda teoretiska utgångspunkter.

Kapitel 7 avslutar med författarens egna reflektioner.

2. Bakgrund

Kapitlet ger en återblick av den rättsliga historiken om brott mot barn, och därefter följer en kort tillbakablick på tidigare barnavårdslagstiftning. Kapitlet avslutas med en redogörelse av, för studien, relevanta delar av nu gällande lagstiftning på barnskyddsområdet.

2.1 Brott mot barn

Vuxnas våld och övergrepp mot barn har förekommit i alla tider och i de flesta kulturer, men barns rättigheter till skydd och samhällets ansvar att skydda barn från brott; våld, övergrepp och annan utsatthet, är betydligt modernare företeelser (Lundström 1993). Samhällets tidigare syn på våld och sexuella övergrepp mot barn inom hemmets fyra väggar sågs inte som något samhällsproblem (ibid.). I vårt lands äldre tider, såväl som i andra västländer, rådde stark auktoritets tro och principen att barn ovillkorligt skulle lyda under faderns enväldiga rätt att bestämma och det var föräldrarnas skyldighet att lära barn detta (Ewerlöf, Sverne & Singer 2004). Det var en självklar rättighet, t.o.m. skyldighet, för föräldrarna att slå sina barn i uppfostrande syfte (ibid.). Den rådande samhällssynen var reglerad i dåvarande lag, bland annat i 5 kapitlet 1§ i 1864 års strafflag:

Barnet af föräldrar, eller annan, under hwars wård och lydriad det står, med aga hemma i huset rättas skall.

Bestämmelser om föräldrars rätt att fysiskt bestraffa barn i uppfostrande syfte levde kvar långt in på 1900-talet. En kraftig vändning kom först i början av 1960-talet, då många främst medicinska forskare sedan 1940-talet hade börjat intressera sig för barn och barns utveckling (Andersson & Hollander 1996). Den medicinska forskningen förde fram ny kunskap som påvisade att våld mot barn var direkt skadligt för deras fysiska och psykiska utveckling. Man kunde nu börja kartlägga skademönster som var typiska för misshandlade barn, vilket förändrade synen på barns utsatthet och gav starka reaktioner från allmänheten (ibid.). Debatten om föräldrars rätt att använda våld mot sina barn tog fart på allvar och den tidigare osynliggjorda misshandeln av barn lyftes nu för första gången fram som ett samhällsproblem. Många starka krafter krävde ett lagstadgat förbud mot aga av barn, men samtidigt fanns det ett kompakt motstånd mot ett förbud mot aga (Lundström 1993).

År 1979 blev Sverige det första landet i världen som rättsligt antog och införde ett uttryckligt förbud i lagstiftningen mot aga, även i hemmet¹ (Ewerlöf et al 2004). Agaförbudets införande kan ses som en tydlig startpunkt för lagstiftningen gällande barns rätt till en uppväxt utan våld och andra kränkningar (Leviner 2011). Bestämmelserna regleras i Föräldrabalkens 6 kap. 1 §:

Barn [...] får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

¹ Antalet länder som infört förbud mot aga har ökat, och hösten 2011 var det 30 länder som hade lagstiftat förbud mot aga, varav 22 i Europa. Då de flesta barn bor utanför Europa är det fortfarande 95 procent av alla världens barn som inte skyddas av något förbud mot aga (Jansson, Jernbro & Långberg 2011).

Varje handling som för med sig att barnet tillfogas kroppsskada eller smärta, även lätta slag och luggningar där smärtan är hastigt övergående, är förbjudna enligt detta lagrum. Stadgandet inkluderar förbud mot psykisk bestraffning såsom hot, förlöjligande eller frysa ut barnet (Prop. 1978/79:67). Förbudet saknar emellertid sanktioner. Det finns, med andra ord, inga speciella straffrättsliga regler för barnmisshandel. För att en förälders våld mot barn ska betraktas som ett brott, och därmed kunna dömas till ansvar och straff, krävs att något eller några av rekvisiten som regleras i Brottsbalken är uppfyllda². För att en straffbar gärning ska föreligga enligt Brottsbalken krävs att smärtan inte varit lindrig eller hastigt övergående, vilket kan jämföras med förbudet mot aga i Föräldrabalken där det framgår att även lindrig och hastigt övergående smärta är förbjudet. Agaförbudet är således mer omfattande än vad Brottsbalken sanktionerar. Förbudet har därför mest betydelse som ett pedagogiskt stöd för att övertyga föräldrar om att inga former av våld får användas i barnuppfostran (Singer 2000).

Den förändrade synen på fysisk misshandel av barn slog igenom i början av 1960-talet, medan sexuella övergrepp och psykiskt våld mot barn uppmärksammats först senare (Sundell et al. 2007). Sexuella övergrepp mot barn har emellertid aldrig varit tillåtet i Sverige, men lagstiftningen på området har ändrats över tid (SOU 2009:99). I dag är det förbjudet för vuxna och straffbart enligt lag att ha något som helst sexuellt umgänge med barn under 15 år. Brottsbalkens kapitel 6 reglerar sexualbrott mot barn och dess påföljder. Dessa brott innebär att sexuella handlingar påtvingas ett barn av annan person. Exempel på sexuella övergrepp är att utsätta barn för fullbordade samlag, att en vuxen berör barnets könsorgan, att barnet berör den vuxnes könsorgan, sexuella inviter från en vuxen eller blottning inför barnet. Den 1 juli 2009 infördes en ny bestämmelse i Brottsbalken om straffansvar för kontakt med barn i sexuellt syfte; s.k. grooming. Brottet tar sikte på vuxna som kontakter barn under 15 år, till exempel via Internet, och som riskerar att leda till sexuella övergrepp vid möte med barnet (BrB 6 kapitlet 10A§). Det är mycket svårt att uppskatta den faktiska omfattningen av sexuella övergrepp på barn. Dels därför att fenomenet har så stark laddning och dels därför att vuxenvärlden inte alltid förstår ett barns sätt att kommunicera sina upplevelser (Diesen 2003). Där till kompliceras saken ytterligare av att barnets mognad och beroendeställning till den närstående som begått övergreppet oftast hindrar barnet från att berätta för socialtjänsten och polisen (Svedin 2002b).

I lagens mening omfattas inte barns upplevelse av – eller som lagtexten lyder ”bevittnat” – våld eller sexuella övergrepp i nära relationer som ett brott mot barn. Barn som upplever våld mot närstående vuxna räknas således inte som målsägande, men däremot som brottsoffer enligt socialtjänstlagen. Brottsofferparagrafen infördes 1998 och gällde då enbart kvinnor som var utsatta för våld i nära relationer (Prop. 1997/98:55). Socialtjänstens ansvar har senare utsträckts till att innefatta även barn, och i nuvarande lydelse av socialtjänstlagens 5 kapitel 11 § tredje stycket betonas ett särskilt ansvar för barn som upplevt våld mot närstående:

Socialnämnden skall också särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp.

I förarbetena betonades särskilt att brottsofferstadgandet inte innebär någon utkrävbar rätt för det enskilda barnet. Bestämmelserna riktar sig främst till socialtjänsten som en uppmaning att uppmärksamma dessa barns behov som brottsoffer, utifrån socialtjänstens särskilda barnansvar enligt 5 kapitlet 1 § SoL gällande barn (Prop. 2005/06:166). Så precis som för alla andra ska det individuella behovet prövas och bedömas enligt biståndsparagrafen, 4 kap. 1 § SoL.

² BrB (1962:700) 3 kapitlet 5 och 6 §§ samt 4 kapitlet 4a §.

2.2. En tillbakablick på svensk barnavårdslagstiftning

Den svenska barnavårdslagstiftningens framväxt har påverkats av samhällets utveckling, och tog sin början i samband med folkskolans införande på 1840-talet och industrialismen, då landsbygdens folk i stor utsträckning flyttade till städerna och blev beroende av lönearbete (Lundström 1993). Även om den industriella omvandlingen innebar att levnadsstandarden i Sverige successivt höjdes, så ökade samtidigt den sociala sårbarheten genom arbetslöshet och förlorad försörjningsmöjlighet (Olofsson 2011). En politisk debatt uppstod i slutet av 1800-talet där man bland annat förde fram att den nya tiden hade skapat problem för arbetarklassens barn, som lämnades utan tillsyn och lockades in i kriminalisering och tiggeri (ibid.). Det är mot denna bakgrund, tillsammans med inflytande från andra länders utveckling av barnavård och barnskydd, som Sveriges barnavårdslag från 1902 ska förstås (Lundström 1993). Motivet för att myndigheter nu gavs lagliga möjligheter att omhänderta och därmed fostra barn till ordentliga medborgare, angavs vara samhällsskyddet och att förebygga framtida brottslighet. Det gavs inte lagliga möjligheter till ingripande för barnets egen skull, t.ex. för att skydda barn från föräldrars misshandel (ibid.). Lundström & Sallnäs (2003) anlägger i sin artikel ett klass-, köns- och etnicitetsperspektiv på den tidiga barnavårdslagen, och menar att lagstiftningen byggde på idén att moraliska egenskaper hänger ihop med kön och klass; d.v.s. den omoraliska arbetarklassens föräldrars oförmåga och ovilja att fostra sina barn.

En framväxande arbetar- och fackföreningsrörelse, starka socialliberala strömningar med ökat intresse för sociala frågor och nya medborgerliga rättigheter i form av rösträtt, gjorde att kritiken, ganska snart, växte mot 1902 års barnavårdslag (Olofsson 2011). Efter omfattande diskussioner och flera förslag tillkom en ny barnavårdslag år 1924, med fokus på individen och dennes rättigheter. Barnet betraktades fortfarande inte som ett självständigt subjekt och tillmättes ingen rättslig betydelse (Mattson 2002).

Under 1920- och 1930-talet framfördes det krav på förändring gällande den försörjningsosäkerhet som präglade arbetsmarknaden och samhället i övrigt (Olofsson 2011). Den så kallade ”sociala ingenjörskonsten” lanserades som ett verktyg för att förena effektiv kapitalistisk ekonomi med social trygghet för arbetarklassen (ibid.). Mellan 1930- och 1940-talet fick den framväxande barnpsykiatri ökat inflytande och efter andra världskriget tillkom psykodynamiska teorier. De fördjupade kunskaperna om barns utveckling och behov, liksom kunskapen om de svåra följderna av att barnet utsätts för våld under uppväxten, förde successivt med sig en förändrad syn på uppfostran och behandling av barn (Andersson & Hollander 1996).

1960 års barnavårdslag var påverkad av ny kunskap och modernare tankar, men värdegrunden och resonemanget var i allt väsentligt detsamma som i 1924 års lagstiftning: Barn hade ingen självständig rättslig ställning före 15 års ålder och barn skulle omhändertas för att inte utveckla någon typ av socialt skadligt beteende (Mattson 2002). Samhällsskyddet hade därmed fortfarande en stark ställning (Prop.1979/80:1,s.108). Däremot märks ett nytt sätt att förklara avvikande beteende. Den moraliska modellen ersattes med ett mer psykologiskt/psykiatriskt perspektiv (Lundström & Sallnäs 2003).

Under 1960- och 1970- talet präglades Sverige, och flertalet västländer, av full sysselsättning och hög ekonomisk tillväxt. Den offentliga sektorn byggdes kraftigt ut och de socialpolitiska reformer som genomfördes andades stor optimism (Olofsson 2011). Medicinsk och psykiatrisk forskning förde nu fram djupare kunskap med nya perspektiv på bland annat barnmisshandel (Sundell et al. 2007). Detta synsätt satte fokus på sambandet mellan

samhälleliga och sociala faktorer som orsak till att barn far illa (ibid.). Kritiken var stark mot den tidigare lagstiftningens syfte; att främst skydda samhället från den enskilde (Prop. 1979/80:1; Lundström & Sallnäs 2003).

Ur denna kontext och kritik växte 1980 års socialtjänstreform fram. De tre socialvårdslagarna från 1960 fördes nu samman i en gemensam lag: Socialtjänstlagen (SoL), vilken trädde i kraft den 1 januari 1982³. Benämningen ”socialvård” i tidigare lagtext ersattes med benämningen ”socialtjänst”. Helhetssyn, frivillighet, självbestämmande samt normalisering angavs i lagens förarbeten som principer som skulle vara vägledande för socialtjänstens individuellt inriktade insatser (Prop. 1979/80:1, Del A). SoL konstruerades därför som en målinriktad ramlag, vilket gav stort tolkningsutrymme och gjorde det möjligt att ta större hänsyn än tidigare till vad den enskilde själv önskade och ansåg sig behöva. Tilltron till människans egen förmåga att påverka sin situation var ett grunddrag i den nya socialtjänstreformen (Mattsson 2002).

För den sociala barnvården innebar 1980 års lagstiftning att samhället fick ett större ansvar för barn och unga. Frivillighet och samtycke från den enskilde var avgörande, men det primära och yttersta ansvaret för att barn alltid får det skydd som de är i behov av lades tydligt på samhället, d.v.s. socialtjänsten (Prop. 1979/80:1). Den nya barnvårdslagen SoL, kompletterades därför med LVU⁴; en lag som innehöll bestämmelser som reglerade formerna och förutsättningarna för tvångsvård av barn. LVU gav socialtjänsten möjlighet att i vissa undantagsfall skilja föräldrar och barn med tvång, då det inte gick att få samtycke till den vård som bedömdes nödvändig för den unge. Samhällsskyddet fick inte längre utgöra grund för socialtjänstens tvångsinsatser (Mattsson 2002).

2.3 Aktuell lagstiftning

Några lagändringar efter 1980 års socialtjänstreform

I dag regleras således socialtjänstens barnskyddsansvar i två lagar: SoL och LVU. SoL erbjuder frivilliga stöd- och skyddsinsatser, medan LVU är en tvingande skyddslag. Såväl den ursprungliga SoL som LVU har reviderats vid ett flertal tillfällen sedan socialtjänstreformen infördes för cirka trettio år sedan. Förenta Nationerna antog 1989 konventionen om barnets rättigheter – Barnkonventionen – som i sin tur ratificerades av Sveriges riksdag 1990 (Prop.1989/90:107). Flera lagändringar genomfördes därefter med hänvisning till Barnkonventionens krav (Mattsson 2002). Nedan presenteras några av de centrala lagförändringar som är relevanta för uppsatsens fokus.

Hösten 1983 publicerade den tyska tidningen *Der Spiegel* en skarpt kritisk artikelserie som handlade om att ett stort antal barn tvångsomhändertogs i Sverige och att detta ofta skedde alltför lättvindigt. Den s.k. *Kinder-Gulag-debatten*⁵ som följde blev omfattande och bidrog i hög grad till att 1980 års LVU reviderades och så småningom år 1990 ersattes med en ny lagstiftning⁶. Lagändringen innebar en precisering av skälen för tvångsomhändertagande. Skälet till preciseringen var att stärka rättssäkerheten och klargöra när tvångsomhändertagande får ske (Prop.1989/90:28, s.63 ff.).

³ SFS 1980:620

⁴ SFS 1980:621

⁵ Reportagetiteln i *Der Spiegel* var ”Kinder - Gulag im Sozialstaat Schweden” och associerade till strafflägren Gulag i det dåvarande Sovjetunionen. Ur Riksdagens protokoll 1983/84, nr. 35 2 §.

⁶ Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Sommaren 1990 dog en fyraårig pojke, Michael, till följd av yttre våld mot bland annat huvudet. Den rättsmedicinska obduktionen visade att Michael dessutom hade äldre skador, vilket tydde på att han regelbundet och under en längre tid hade blivit utsatt för misshandel (1992/93:JO1, s. 319 ff.). ”Michael-fallet” i Hedemora fick stor uppmärksamhet i massmedia. JO granskade fallet på eget initiativ, och riktade mycket starkt kritik mot socialtjänstens handläggning av ärendet och frånvaro av åtgärder (ibid.). Michaels död väckte en kraftig samhällsdebatt som, tillsammans med ambitionen att anpassa svensk lagstiftning efter barnkonventionen, var en direkt bidragande orsak till att den svenska lagstiftningen på barnskyddsområdet åter reviderades på flera punkter samtidigt som socialtjänstens utredningsarbete granskades (Sundell et al. 2007).

Den 1 januari 2002 trädde en ny version av socialtjänstlagen i kraft med en ny struktur och kapitelindelning (Prop. 2000/01:80, s. 81 ff.). Redan år 2003 trädde nya lagändringar i kraft både i SoL och LVU genom propositionen ”Stärkt skydd för barn” (Prop. 2002/03:53). Bland annat förtydligades att misshandelsrekvisitet i LVU avsåg både fysisk och psykisk misshandel. Förändringen beskrivs i förarbetena som ett led i att förstärka barnperspektivet genom att klargöra att psykiska övergrepp kan innebära allvarliga riskfaktorer för barn (Prop. 2002/03:53, s. 82 f). I SoL förtydligades och utökades anmälningsskyldigheten i 14 kapitlet 1§. Dessutom infördes en skyldighet för berörda myndigheter; polis, hälso- och sjukvård och skola, att tillsammans med socialtjänsten samverka kring barn och unga som far illa (ibid.)⁷

Bestämmelserna om socialtjänstens särskilda ansvar för barn finns i 5 kapitlet 1 § SoL. Betydelsen av ett nära samarbete med hemmen betonas särskilt. Om socialtjänstens ansvar för det enskilda barnets behov krockar med föräldrarnas intresse skall barnets bästa ges företräde. Departementschefen uttrycker det så här:

Barnperspektiv står ibland i motsatsförhållande till ett vuxenperspektiv. Barn kan dock inte ses isolerade från sina föräldrar och föräldrar kan inte ses isolerade från sina barn. Att de vuxna får bästa möjliga stöd genom socialtjänsten ligger också i barnets intresse. Vid en intressekonflikt mellan barnet och de vuxna måste dock barnets intresse ha företräde (Prop. 1996/97:124, s. 100).

När en anmälan inkommer

Ansökningar från den enskilde och anmälningar är de instrument som socialtjänsten har för att nå de barn som behöver stöd och skydd. Om något tyder på att ett barn kan vara i behov av ett skyddsingripande av socialtjänsten skall den oron, även om kännedomen är vag, anmälas av de professioner som har anmälningsskyldighet enligt 14 kapitel 1 § SoL (med stöd av sekretessbrytande regler i 10 kapitlet 28 § Offentlighets- och sekretesslagen (OSL)). Det är sedan ansvarig socialtjänsts sak att avgöra om förhållandena är sådana att ett ingripande till barnets skydd behövs. När en anmälan gällande misstanke om våld eller sexuella övergrepp mot barn av närstående inkommer till socialtjänsten är således dess främsta uppgift att bedöma om barnet är i behov av omedelbart skydd. Socialtjänsten ska även fatta beslut om det finns skäl att inleda utredning. Detta följer av 11 kapitlet 1§ 1 st. SoL:

Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd från nämnden.

Trots ovanstående, till synes, ovillkorliga lagtextformulering ska dock socialtjänsten inte per automatik inleda utredning så snart information inkommer gällande oro för barn. Innan en

⁷ Genom denna ändring infördes också möjlighet till straffskärpning när det gäller brott som inneburit att barn bevittnat våld (BrB 29 kapitlet 2 § 8 p).

utredning inleds ska en förhandsbedömning göras huruvida den information som kommit till socialtjänstens kännedom kan leda till någon åtgärd eller insats av myndigheten. Detta med hänvisning till att utredningar inte ska bedrivas för dess egen skull och att onödiga utredningar ska undvikas av rättssäkerhetsskäl (Prop.1979/80:1, s. 562). Konsekvensen som följer av detta är att socialtjänsten har att hantera dubbla budskap från lagstiftaren, å ena sidan en relativt strikt formulerad utredningsskyldighet och, å andra sidan betonade av att inte bedriva utredningar i onödan. Graden av skyldighet, d.v.s. när det är befogat att inleda en utredning eller inte och vilka åtgärder som bör vidtas för att bedöma detta ger rättskällorna ingen tydlig vägledning om (Leviner, 2011).

När den enskilde inte är villig att medverka kan utredningen inte genomföras, om det inte är så att kriterier för ett omhändertagande enligt 2 § LVU förefaller bli tillämpligt. I sådana fall ger bestämmelserna i 11 kap. 2 § SoL socialtjänsten omfattande befogenheter att hämta in information och konsultera sakkunniga även utan en vårdnadshavares samtycke:

Vid en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd får nämnden, för bedömningen av behovet av insatser, konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Utredningen skall bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet. Den skall inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet (11 kap.2 § första stycket SoL).

I förarbetena betonas att ovanstående lagtexts andra mening; att ingen ska utsättas för onödig skada eller olägenhet, har särskild betydelse i integritetskänsliga fall. Det kan vara svårt att bedöma det *innan* information har hämtats in. Här uppstår ett dilemma för socialtjänsten, nämligen att väga behovet av tillräckligt beslutsunderlag mot att inte utsätta enskilda för skada, vilket inte förtydligas i rättskällorna (Leviner 2011).

Vidare ska socialtjänsten ta ställning till om en polisanmälan bör göras med stöd av det sekretessbrytande lagrummet 10 kapitel 21 § OSL⁸. Socialtjänsten har därigenom en möjlighet, men inte skyldighet att bryta sekretessen och polisanmäla när det finns misstanke om brott mot barn. Samtidigt anger Socialstyrelsen att ”särskilda omständigheter” ibland kan tala mot en polisanmälan, men att det inte är möjligt att generellt ange vilka situationer dessa är. I denna svåra avvägningsfråga ska socialtjänsten även beakta barnets bästa, vilket således kan tala både för och emot en polisanmälan (Socialstyrelsen 2006b). I de fall socialtjänsten beslutar att polisanmäla inkomna uppgifter, innebär det att polis och åklagare ska inleda en förundersökning, om det finns anledning att anta att brott har begåtts (RB 23 kap.1 §). Det betyder att en brottmålsprocess inleds och pågår parallellt med en barnskyddsutredning. Det är då ofta nödvändigt att polisen har den första kontakten med barnet och barnets föräldrar. Socialtjänsten kan dock inte avvakta polisens samtal med barn och vårdnadshavare om det innebär att socialtjänsten inte kan säkerställa en bedömning av barnets omedelbara behov av skydd (1996/97:JO1, s.261; 2002/03: JO1, s.232). Socialtjänsten har till uppgift att oberoende av polisutredningen och åklagarens bedömning, bilda sig en uppfattning om barnets behov av skydd (19996/97: JO1, s. 258).

Den fortsatta utredningen kan visa att barnets behov av stöd och skydd inte kan tillgodoses i samtycke med vårdnadshavarna enligt SoL, och det krävs då fortsatt vård enligt LVU. Omhändertagande på grund av brister som kan hänföras till hemmet och föräldrarna regleras i LVU 2 §, och har följande lydelse:

⁸ Den sekretessbrytande möjligheten gäller alla misstankar om brott enligt BrB 3, 4 och 6 kap samt lagen med förbud mot kvinnlig könsstympning som begåtts mot barn.

Vård ska beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

När det gäller *fysisk misshandel* anges i lagens förarbeten att redan ringa grad av misshandel kan utgöra en påtaglig risk om det inte är fråga om en enstaka överilad handling, samt att allvarlig misshandel regelmässigt bör leda till vård utanför hemmet. I fråga om *psykisk misshandel* anges att detta kan vara att barnet utsätts för psykiskt lidande genom systematiska kränkningar, nedvärdering eller terrorisering (Prop. 1989/90:28, s. 107). Psykisk/emotionell misshandel kan också föreligga genom att barn upplever/bevittnar våld i hemmet (Prop. 2002/03:53, s. 82). Så länge omständigheterna inte innebär "[...] påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas" (2 § LVU) är socialtjänsten förhindrad att agera mot en vårdnadshavares vilja. Detta innebär, att så länge hemförhållandena inte är så allvarliga som anges i 2 § LVU, ska socialtjänsten arbeta i samförstånd med vårdnadshavare och utreda familjer och barns behov samt erbjuda stöd på frivillig väg enligt 4 kap.1 § SoL.

Barns delaktighet

Dagens svenska lagstiftning, i samstämmighet med Barnkonventionen och Europakonventionen, ger uttryck för en rättslig ambivalens och motstridighet genom att ge barn dels rätten till att växa upp i en trygg hemmiljö, men samtidigt säga att barn har rätt att inte skiljas från sina föräldrar. Socialtjänsten får därmed en besvärlig balansgång. De ska utföra sitt barnskyddsansvar enligt socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) i relation till föräldrars rätt i egenskap av barnets vårdnadshavare enligt Föräldrabalken (FB). Barnskydd har inte formulerats som en rättighet för barn utan istället som ett ansvar och en skyldighet för i första hand vårdnadshavare och i andra hand för socialtjänsten.⁹

I socialtjänstens ansvar att utreda och beakta barns bästa ingår att väga in det som barnets berättar om sin situation och även barnets vilja.¹⁰ Men även om det betonas att barn ska komma till tals, är de rättsliga förutsättningarna för att prata med och inhämta uppgifter från barn i barnskyddsutredningar i viss mån osäkra (Socialstyrelsen 2006b). Detta gäller särskilt i de fall där det inte går att nå, eller inte är lämpligt att efterfråga, samförstånd med vårdnadshavaren kring utredningsåtgärder. Äldre barn kan enligt 6 kap. 11 § 2 st. FB, beroende på ålder och mognad, många gånger anses ha den självständiga bestämmanderätten att besluta om kontakt och samtal med socialtjänsten¹¹. När det gäller yngre barn har socialtjänstens möjlighet att prata med dem tidigare ansetts ligga inom ramen för vårdnadshavarens beslutanderätt och det krävdes således vårdnadshavarens samtycke för att kunna prata med icke beslutskompetenta barn. Behovet av att ge socialtjänsten uttryckligt rättsligt stöd för att prata med barn även utan vårdnadshavarens samtycke togs upp i betänkandet av LVU-utredningen år 2000 (SOU 2000:7,s.212) och har också behandlats grundligt av JO (JO 2006/07 s.212 ff.). Under år 2010 genomfördes en lagändring, som innebär att socialtjänsten nu har en explicit möjlighet att genomföra dylika utredande samtal. Stadgandet infördes i SoL 11 kapitel 10 § 3 st. och lyder enligt följande:

⁹ Varken Barn- och Europakonventionen eller FB, SoL och LVU stadgar någon rättighet för barn att få skydd från utsatthet i sina hem. Det som t.ex. avses med barns rätt i FB 6 kap 1 §, är inte en juridiskt bindande rätt (Leviner 2011).

¹⁰ Detta följer generellt av de grundläggande principerna i SoL, gällande att den som berörs av ett ärende ska göras delaktig och att arbetet ska genomföras i samförstånd med enskild (SoL 1 kap 1 § och 3 kap 5 § 1 st).

¹¹ Det finns ingen rättslig precisering och hållpunkt kring ålder och hur mognad ska bedömas (Mattsson 2002)

Vid en sådan utredning som avses i 2 § om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd får barnet höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Detsamma gäller vid en utredning på socialnämndens initiativ om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7 eller 8 § föräldrabalken.

Vårdnadshavarens rätt att bestämma över barnet får i en sådan situation stå tillbaka (prop. 2009/10:192). I propositionen betonas dock att möjligheten ska ses som ett undantag till huvudregeln om att utredningar ska bedrivas i samförstånd med den som berörs. Vårdnadshavaren bör informeras om samtalet i förväg, men denne kan inte kräva att närvara under samtalet. När det förekommer uppgifter om att barnet upplevt våld av eller mot någon av vårdnadshavarna måste socialtjänsten bedöma om det är lämpligt att någon av vårdnadshavarna är närvarande vid samtal med barnet, eftersom det kan hindra barnets möjligheter att berätta fritt, och barnet kan känna sig pressat. Hur samtalet rent praktiskt ska genomföras lämnas till socialtjänsten att bedöma i varje enskilt ärende. Av propositionen framgår vidare att det är av särskild vikt att respektera den lojalitetskonflikt som barnet kan befinna sig i. Barnet får under inga omständigheter pressas gällande ställningstaganden eller synpunkter. En avvägning ska göras mellan, å ena sidan, intrånget och belastningen för både barn och föräldrar och, å andra sidan, skyldigheten att låta barnet komma till tals och behovet av ett tillräckligt beslutsunderlag (Prop. 2009/10:192, s. 19). Kaldal (2010) menar att denna begränsning i vårdnadshavarens rätt, kan uppfattas som att det svenska barnavårdssystemet, från att ha varit tydligt familjeorienterat, blir alltmer barnskyddsorienterat.

2.4 Barnskyddsutredningens förslag år 2009

I början av 2000-talet uppmärksammades flera fall där barn varit utsatta i sina hem för allvarlig misshandel och övergrepp. Socialtjänstens barnskyddsansvar hamnade därmed åter i rampljuset. Debatternas hetaste frågeställning var hur myndigheten hade kunnat vara så passiv och underlåtit att agera (Sundell et al. 2007). Ett av de oskyddade barnen var 10 åriga pojken Bobby, som år 2006 misshandlades till döds av sin mor och styvfar. Fallet väckte mycket starka reaktioner och ledde fram till en lag om haveriutredningar inom barnskyddsområdet, ”Lex- Bobby”.¹² Vid samma tid uppmärksammades även fall där socialtjänsten fick motsatt skarp kritik för att ha ingripit för mycket och kränkt föräldrar genom omhändertagande utan tillräcklig grund.¹³ Genom kritiken mot socialtjänsten att både ingripa för lite och för mycket, belystes åter de svåra riskbedömningar som socialtjänsten ställs inför i enskilda ärenden där det finns indikationer på att barn far illa i hemmet. Barnskyddsarbete kritiseras inte bara i Sverige. Flera andra länder har haft liknande skandaler där barn misshandlats och far illa i hemmet (Platt 2006). Uppföljningen och debatten efter ännu ett mycket uppmärksammat fall år 2006, det s.k. Louise-fallet¹⁴ var ett tungt vägande skäl till att regeringen i december 2007 tillsatte ytterligare en utredning. Barnskyddsutredningens förslag, som kom i juli 2009 (SOU 2009:68), var att föra samman bestämmelser som rör barn och unga i SoL och LVU i en ny lag – Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU).

¹² Sedan år 2008 ska Socialstyrelsen utreda fall enligt s.k. Lex-Bobby, lagen (2007:606) om utredningar avseende barn som har avlidit i anledning av brott m.m.

¹³ Ett mycket uppmärksammat fall i Oskarshamns kommun rörde föräldrar med begåvningshandikapp vars barn omhändertogs enligt LVU av socialtjänsten. JO granskade fallet på eget initiativ. Någon kritik riktades inte mot socialtjänsten (2002/03 JO1, dnr. 4433-2002).

¹⁴ Louise (fingerat namn) var minderårig och flyttade till sin pappa i Vetlanda år 2001. Pappan var psykiskt sjuk och hade missbruksproblem. När Louise omhändertogs år 2006 framkom att hon hade utsatts för övergrepp av sin far under flera år. Pappan dömdes för grovt sexuellt utnyttjande av underårig och våldtäkt mot barn. Socialtjänsten fick allvarlig kritik av Länsstyrelsen i Jönköpings län (Hindberg 2007).

3. Tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter

I kapitlet redogörs för tidigare forskning som är relevant för studiens ämne. Under denna rubrik vävs även uppsatsens teoretiska referensram in. Skälet är att forskningen hänger nära ihop med de teoretiska perspektiv som används i studien. Efter en kort inledning redovisas något om BBIC, följt av forskning kring risk- och skyddsfaktorer. Vidare sker en forskningsgenomgång av de två främsta riskbedömningsmetoderna på området. Därefter följer tidigare forskning gällande socialsekreterares bedömningsprocesser och beslutsfattande samt teoretiska utgångspunkter och forskning gällande kunskapsanvändning. Kapitlet avslutas med forskning och teoretiska perspektiv kring socialsekreterares kontextuella förutsättningar.

3.1 Inledning

Uppsatsens fokus är socialtjänstens bedömningsprocess i samband med inkommen anmälan gällande oro för att barn utsätts för våld eller sexuella övergrepp av närstående. Denna verksamhet är en del av samhällets yttersta skyddsnät för barn som behöver stöd och skydd. I sökandet efter tidigare forskning på området blev det tydligt att den mesta forskningen kring barnskyddsarbetets risk- och skyddsbedömningar hittills har skett utanför Sverige och i länder med annan lagstiftning och helt annat socialpolitiskt system än det svenska. Det är därför inte självklart att forskningsresultat från andra länder kan överföras till svenska förhållanden. Främst finns forskning från USA och Storbritannien, men även från Kanada och Australien. Jag har dock funnit ett antal svenska forskningsrapporter som jag bedömt intressanta och relevanta för studies frågeställningar.

Min utgångspunkt för val av teoretiska perspektiv är att det inte går att bortse från kontextuella faktorer inverkan på bedömningar och beslut i det sociala arbetet; på strukturell- och organisationsnivå såväl som på individnivå. Socialsekreterare, som arbetar med risk- och skydds bedömningar i socialtjänstens barnskyddsarbete, utövar makt och har intentioner med sitt agerande i relation till både allmänheten, lagstiftningen, organisationen, föräldrarna och barnet. För att förstå socialsekreterarnas arbetsvillkor är det därför nödvändigt att belysa den kontext och de övergripande förutsättningar som omger och påverkar riskbedömningar och beslutsfattande inom barnskyddsarbetet; nämligen socialpolitikens utformning och rättsreglering, organisationen som arbetet utförs inom samt professionens, d.v.s. socialsekreterarnas, kunskapsanvändning. Det är dessa områden som jag kommer att följa i min uppsats och den teoretiska referensram som jag utgår ifrån i resultatanalysen.

3.2 BBIC- Barns behov i centrum

BBIC är ett handläggnings- och dokumentationssystem för utredning, planering och uppföljning inom social barnavård, som ger struktur åt inhämtandet av den information som behövs för att bedöma barn och ungas behov av insatser (Socialstyrelsen 2006a).

Socialstyrelsen har hämtat systemet från England och har anpassat det till svenska förhållanden, med utgångspunkt i FN:s barnkonvention och socialtjänstlagen, i tätt samarbete med forskare och ett antal kommuner (ibid.). Efter ett försöksprojekt som drevs mellan 1999 och 2005 används BBIC numer inom de flesta kommuner och ambitionen från Socialstyrelsen är att det ska användas nationellt. Ledstjärnan för BBIC är att de barn som är föremål för socialtjänstens interventioner ska ha samma livschanser som andra barn (Rasmusson 2009).

BBIC:s teoretiska kunskapsbas bygger på ett antal teorier¹⁵ om barns utveckling, och främst på utvecklingsekologin. Dessa teorier är tongivande även i svensk barnavårdsforskning (Rasmusson & Svensson, 2008). Utgångspunkten för den utvecklingsekologiska teorin är en modell som grundlades av Bronfenbrenner (1977). Teorins synsätt utgår ifrån att barns utveckling sker i ett sammanhang och i samspel med omgivningen. Utgångspunkten är att människan påverkas av flera samspelande system i en kontext och antagandet att faktorer på samhällsnivå kan leda över på familjenivå och därmed generera problem för enskilda barn. Samtliga nivåer är betydelsefulla för att förstå det enskilda barnets utveckling. På olika nivåer kan förutom riskfaktorer även skyddsfaktorer återfinnas, vilket kan göra bilden i det enskilda barnskyddsärendet komplex. Denna grundtanke, att alla faktorer på olika nivåer i barnets liv och omgivning samspelar, illustreras i BBIC med hjälp av en triangel. I triangelns mitt finns barnet. En sida av triangeln – barnets behov - sätts i relation till den andra sidan - föräldrarnas förmåga - för att undersöka om barnets behov tillgodoses. Såväl styrkor som svagheter ska lyftas fram. Den tredje sidan, basen i triangeln, – familj och miljö, familjens basala förutsättningar relaterat till omvärlden, ska också vägas in och kopplas till de övriga sidorna (Socialstyrelsen 2006a). Denna utvecklingsekologiska syn på orsaker till barns utsatthet kan påverka hur socialtjänsten väljer, och även förväntas agera, och därmed hur barnskyddsarbetet organiseras och prioriteras (Sundell et al 2007).

Risk och skydd är begrepp som återfinns i BBIC - formulären. I formuläret *Anmälan* registrerar socialsekreteraren den information som har inkommit om att barn och unga far illa eller riskerar att fara illa. Socialtjänstens riskbedömning ska dokumenteras på ett särskilt anvisat ställe i formuläret. Socialsekreteraren ska där svara ja eller nej på frågan om omedelbart skydd behövs. Om omedelbart skydd behövs ska socialsekreteraren svara på varför och i så fall vilket skydd som behövs. För att bedöma säkerheten behöver socialsekreteraren ta ställning till om det finns omedelbar fara med hänsyn till ett barns liv och hälsa, t.ex. om det handlar om allvarlig misshandel eller övergrepp, och då överväga om det krävs ett omedelbart omhändertagande enligt LVU.

Socialstyrelsen (2006a) betonar att BBIC *inte* är ett standardiserat bedömningsinstrument, utan ett strukturerat system som ska vara ett stöd för handläggning och dokumentation i syftet att stärka barns ställning i den sociala barnavården. BBIC utmärks av flexibilitet när det gäller både struktur och innehåll, vilket innebär att socialsekreteraren är betydligt mindre styrd i handläggningen än vad hen är i relation till standardiserade bedömningsinstrument. Däremot kan instrument av detta slag komplettera BBIC (Rasmusson 2009). För att kunna använda BBIC - systemet professionellt krävs att socialsekreteraren har flera olika kunskaper där teorier och teoretiska modeller; om barns utveckling och risk- och skyddsfaktorer, utgör en viktig del (ibid.). Teorier är viktiga redskap eftersom de kan hjälpa socialsekreteraren att organisera sina tankar och sin förståelse för barnet på ett systematiskt sätt och därigenom också få vägledning i sitt handlande (Holland 2011). Med den teoretiska kunskapen och

¹⁵ Utvecklingsekologisk anknytningsteori, teorier om risk- och skyddsfaktorer samt kritiska perioder i barns Utveckling, därutöver kommer teorier om familjers funktion och föräldrars omsorgsförmåga (Socialstyrelsen 2006a)

förståelsen kan socialsekreteraren tydligare förklara för barnet och föräldrarna vad som ligger till grund för bedömningar och handlingar (ibid.).

3.3 Risk- och skyddsfaktorer

Våld och sexuella övergrepp av barn sker, enligt tillgänglig forskning, i alla socio-ekonomiska grupper, oavsett religiös-, kulturell- och etnisk tillhörighet (Banck 2002; SOU:2001:72). Forskningen kan inte identifiera några enskilda specifika orsaker till att en förälder förgriper sig fysiskt eller sexuellt på sitt barn, och inte heller finns det någon enskild beskrivning som fångar upp de familjer där barn utsätts för dessa övergrepp (Lagerberg & Sundelin 2000). Däremot kan forskningen redovisa en rad faktorer som vanligen föregår att barn far illa, s.k. riskfaktorer (Larsson, Svedin & Warfvinge 2002). Forskning kring risk- och skyddsfaktorer kommer i huvudsak från England och USA, och bygger på longitudinella studier där man följt barn och deras familjer under många år (Cederblad 2003; Sundell et al. 2007). Den svenska forskningen på området bekräftar resultaten från USA (Martens 1990; Jonzon & Lindblad 2006; Sydsjö, Wadsby & Svedin 2007; Annerbäck 2011; Janson, Jernbro & Långberg 2011).

Riskfaktorer förknippade med våld och sexuella övergrepp delar forskningen in i fyra områden: *Föräldern/omsorgspersonen, Familjen, Barnet* och *Omgivningen* (Martens 1990; Goldman et al. 2003; Warner 2003; Annerbäck 2011). Misshandel, övergrepp och annan omsorgssvikt beror på komplexa samspel mellan flera faktorer inom dessa fyra områden, tillsammans med de faktorer som fungerar skyddande; s.k. skyddsfaktorer (ibid.). Även om olika forskare fokuserat på olika riskfaktorer finns det flera faktorer som så gott som alltid framhålls som viktiga (Larsson et al. 2002).

Riskfaktorer hos föräldern/omsorgspersonen

Forskningen lyfter fram riskfaktorer hos föräldrar/omsorgspersoner, och visar att ett komplext samspel mellan faktorer hos förövaren, hos det utsatta barnet och i barnets miljö, kan hjälpa till att förklara uppkomsten av sexuellt övergrepp och misshandel:

Missbruk, psykisk ohälsa och begränsad intellektuell förmåga

Föräldrars missbruk är den enskilt viktigaste riskfaktorn, som ofta förekommer i kombination med andra riskfaktorer, t.ex. psykisk sjukdom, personlighetsstörningar, neuropsykiatriska funktionshinder och/eller begränsad kognitiv förmåga (Pinheiro 2006; Larsson et al. 2002). Dessa riskfaktorer är förutsättningar som kan leda till dålig impuls kontroll, ökad nivå av aggressivitet, ångest och förvrängd uppfattning av verkligheten, och därmed öka risken för att föräldern kommer att utsätta sitt barn för misshandel och sexuella övergrepp (ibid.).

Egen historia och erfarenhet av övergrepp samt inställning till aga

Föräldrarnas egen historia spelar en stor roll i hur hon/han förmår att fungera som förälder och möta upp sitt barns behov på ett adekvat sätt (Pinheiro 2006; Goldman et al. 2003). Personer som har svaga eller dåliga föräldraförebilder och som inte fått sina egna behov tillgodosedda som barn, kan få det mycket svårt med att möta behoven hos sina barn (ibid.). Föräldrar som har en positiv attityd och inställning till aga i uppfostrande syfte riskerar i högre grad att utsätta sina barn för våld (Durrant, Rose-Krasnor & Broberg 2003; Maker, Shah & Agha 2005).

Risikfaktorer i familjen

Forskningen visar att nedanstående familjefaktorer kan öka sannolikheten för våld och övergrepp. Även om dessa faktorer i sig inte orsakar våld och övergrepp, bidrar de till att familjen fungerar i negativa mönster (Larsson et al. 2002; Annerbäck 2011).

Familjens struktur

Utbildningsnivå, arbetslöshet och pressad ekonomi tillsammans med social isolering med färre kontakter och stöd från omgivningen, tror forskarna är förklaringen till att familjer med ensamstående förälder är en riskfaktor för misshandel av barn (Gilbert et al. 2009; Hornor 2005b). Dessa riskfaktorer visar dock, bortsett från social isolering, inget samband med sexuella övergrepp mot barn (ibid.). Familjer där barn utsätts för sexuella övergrepp har i forskning uppvisat allvarliga dysfunktionella mönster, tillsammans med social isolering (Lindell & Svedin 2001; Larsson et al. 2002).

Konflikter och våld i hemmet mellan föräldrar/omsorgspersoner

Barn som upplever våld i familjen är starkt i riskzonen för att misshandlas själva eller utsätts för sexuella övergrepp (Broberg et al. 2011; Annerbäck et al. 2010; Hornor 2005a). Även om barnet inte misshandlas ger det mycket skadliga känslomässiga konsekvenser att uppleva våldet mellan de vuxna omsorgspersonerna i familjen (ibid.). Forskning visar dessutom en ökad förekomst av närstående vuxnas sexuella övergrepp mot barn som upplever våld i nära relationer (Holt et al. 2008).

Föräldrar - barn interaktion

Föräldrar som misshandlar har visats sig vara mindre stödjande och lyhörd för sina barn (Goldman et al. 2003). Studier visar att i familjer där det förekommer barnmisshandel bekräftas och belönas sällan barns positiva beteende, däremot ges det starka reaktioner på barnets negativa beteende (ibid.). I familjer där ett barn utsätts för sexuella övergrepp är dessutom bristande anknytning – attachment – och kommunikationsproblem viktiga riskfaktorer (Larsson et al. 2002).

Minoritetsgrupper

I Sverige, såväl som i andra länder, har föräldrar födda utomlands visats sig utgöra en riskgrupp för att utsätta barn för våld (Gilbert et al. 2009; Lindell & Svedin 2001; Maker et al. 2005). Forskarna menar att detta delvis kan förklaras utifrån kulturella skillnader beträffande synen på barnuppfostran, men kan även förklaras av de svårigheter som uppstår i ett nytt land: ekonomiska problem, arbetslöshet, brist på sociala nätverk och språksvårigheter (ibid.). Dessutom kan svårigheterna ha sina rötter i traumatiska händelser i hemlandet, t.ex. upplevelse av krig (ibid.). Etnicitet har däremot inte visats sig vara en riskfaktor för att barn ska utsättas för ett sexuellt övergrepp (Larsson et al. 2002).

Risikfaktorer hos barnet

Barn kan aldrig vara ansvariga för att vara offer; misshandel och andra övergrepp kan aldrig förklaras med faktorer som ligger hos barnet. Däremot visar forskning att vissa riskfaktorer kan kopplas till barnet:

Ålder

Spädbarn och förskolebarn utsätts oftare för misshandel och övergrepp än äldre barn (Hornor 2005b; Pinheiro 2006). På grund av sin ringa storlek och sitt sköra utvecklingspsykologiska

läge, är små barn i behov av ständig vård och mycket omsorg och är därför särskilt sårbara för misshandel (ibid.). Tonåringar, å andra sidan, löper större risk för att utsättas för sexuella övergrepp (Goldman et al 2003).

Funktionsnedsättningar, beteendeproblem och kroniska sjukdomar

Barn med fysiska, kognitiva eller emotionella funktionsnedsättningar, och som lider av långvarig sjukdom löper betydligt större risk än andra barn att utsättas för misshandel och sexuella övergrepp (Goldman et al. 2003; Larsson et al. 2002; Svensson, Bornehag & Janson 2011). Detsamma gäller barn med beteendeproblem, t.ex. kraftigt utagerande och omfattande aggressiva utbrott (Black, Heyman & Smith Slep 2001). Risken ökar ytterligare om barnet dessutom lever i en familj med låga socio- ekonomiska villkor (Svensson et al. 2011). Kraven på omsorg för dessa barn är hög och kan bli överväldigande för föräldrarna, vilket indirekt kan bidra till misshandel i samspel med vissa riskfaktorer hos föräldrarna, såsom oförmåga att känna empati med sitt barn och bristande impuls kontroll och uthållighet (Black et al. 2001). Barn med vissa funktionsnedsättningar kan vara än mer sårbara för upprepad misshandel eller andra långvariga övergrepps beteenden eftersom de inte förstår att den vuxnes beteenden är fel eller inte förmår att fly eller försvara sig i en kränkande situation (Larsson et al. 2002.). En komplicerande aspekt är att barn med vissa neuropsykiatriska funktionsnedsättningar kan ha ett sexualiserat beteende och en ökad tendens att hitta på historier och fabulera (Gillberg 1999), vilket gör det extra svårt att utreda ett misstänkt sexuellt övergrepp. Barnkonventionen innehåller en särskild artikel (nr 23) om rättigheter för barn med funktionsnedsättningar, där man uttrycker oro för att dessa barn kan vara särskilt utsatta för övergrepp.

Riskfaktorer i omgivningen

Riskfaktorer i barnets närliggande omgivning finns ofta i kombination med ovanstående nämnda riskfaktorer hos föräldrar, familj och barn. Forskningen understryker att de allra flesta föräldrar som bor i dessa typer av miljöer inte misshandlar, utsätter sina barn för sexuella övergrepp eller på annat sätt brister i sin omsorg om sina barn (Goldman et al. 2003).

Fattigdom och arbetslöshet

Forskning visar att det finns starka samband mellan fattigdom, arbetslöshet och misshandel av barn (Gilbert et al. 2009; Goldman et al. 2003; Maker et al. 2005), medan dessa riskfaktorer inte har visat något samband med sexuella övergrepp (Goldman et al. 2003). Även om de flesta fattiga människorna inte misshandlar sina barn är fattigdom en riskfaktor i samspel med andra riskfaktorer, vilket ökar sannolikheten för barnmisshandel (ibid.).

Social isolering och socialt stöd

Föräldrar som brister i omsorg och misshandlar sina barn upplever sig oftare vara socialt isolerade, ensamma och har mindre socialt stöd, vilket gör att de inte har tillgång till praktisk hjälp och avlastning i stressade livssituationer (Hornor 2005b; Pinheiro 2006).

Socialt utsatta områden

Barn som lever och växer upp i socialt utsatta områden löper större risk, än barn som växer upp i tryggare områden, att utsättas för allvarlig omsorgsbrist och fysisk misshandel samt sexuella trakasserier och övergrepp (Gilbert et al. 2009; Goldman et al. 2003; Pinheiro 2006). En anledning är riskfaktorn fattigdom som finns i socialt utsatta områden. En annan förklaring är att människor som bor i utsatta områden där våld ofta förekommer, och därigenom ofta upplever och bevittnar våld, får en större acceptans för våldsbeteenden än andra (Goldman et al. 2003; Pinheiro 2006).

Skyddsfaktorer och skyddande processer

Omvänt finns det flera faktorer som i forskning har visat sig främja motståndskraft och minska risken att barn far illa och utsätts för olika övergrepp; s.k. skyddsfaktorer (Lagerberg & Sundelin 2000). Särskilt två forskare betraktas av efterkommande forskare som förgrundsfigurer när det gäller forskning om motståndskraft – resilience; nämligen Emmy Werner, USA och Michael Rutter, England. Deras framstående forskning under 1980-talet har haft stor påverkan på framväxten av ny teoribildning på området, genom att de uppmärksammade betydelsen av att identifiera och lyfta fram de skyddande faktorerna (Lagerberg & Sundelin 2000; Claezon 2004). Fokus i aktuell forskning tenderar att skifta från skyddande ”faktorer” till att istället fokusera på skyddande ”processer”, som är kopplade till en lägre förekomst av fysiska, sexuella eller emotionella övergrepp (Claezon 2004):

Tidiga positiva erfarenheter

Barnets tidiga erfarenheter av omsorgsfull vård och en trygg känslomässig anknytning till en omtänksam förälder/omsorgsperson är en viktig skyddande faktor och påverkar alla aspekter av barns mående och utveckling positivt (Broberg et al. 2003). En stark och positiv relation mellan barnet och fadern, oavsett om barnet bor tillsammans med sin far eller inte, bidrar positivt till barnets utveckling och minskar risken för omsorgssvikt (Goldman et al. 2003). En god social och emotionell förmåga hos barnet själv har en skyddande effekt genom att det möjliggör för barnet att skapa goda relationer till både kamrater och vuxna utanför familjen (ibid.).

Stödjande och känslomässigt tillfredsställande relationer

Ett positivt nätverk av släkt och vänner kan minska risken för att föräldrar ska behandla sina barn illa och utsätta dem för övergrepp – särskilt under stressiga perioder i livet (Goldman et al. 2003; Hornor 2005b; Pinheiro 2006). Föräldrar som själva utsattes för övergrepp som barn, är mindre benägna att utsätta sina barn för det samma, om de har löst sina inre konflikter och smärta från barndomens utsatthet (Goldman et al. 2003). I sammanhanget kan nämnas en svensk forskningsstudie där kvinnor som varit med om sexuella övergrepp som barn intervjuades (Jonzon & Lindblad 2006). De kvinnor i studien som klarat sig väl i livet hade socialt och känslomässigt stöd i sitt nätverk. Författarna menar att studiens resultat visar att denna enda skyddande faktor tycks vara starkare än antalet riskfaktorer.

Samlevnads- och föräldrautbildning

Kunskap till föräldrar om barns och ungdomars utveckling och behov har en skyddande effekt, framförallt hos riskfamiljer (Goldman et al. 2003; Hornor 2005b; Pinheiro 2006; Larsson et al. 2002). Konkret och praktiskt stöd i akuta krissituationer, fungerar som en skyddsfaktor, särskilt som föräldrars övergrepp, enligt forskning, inte sällan sker i en pressad livssituation (ibid.). Tillräcklig motståndskraft och förmåga till flexibilitet hos föräldrarna att hantera påfrestningar och tillfälliga kriser i vardagslivet är en ytterligare skyddande faktor som framkommit i forskningen (ibid.).

Avslutningsvis, betonar forskarna att det är den ackumulerade mängden av riskfaktorer respektive skyddsfaktorer och dess komplexa samspel på olika nivåer som måste bedömas i varje enskilt barns situation (Warner 2003; Goldman et al. 2003; Larsson et al. 2002; Annerbäck 2011).

3.4 Riskbedömningar och beslutfattande i barnskyddsarbetet

Metoder för riskbedömning

Främst två slags riskbedömningsmetoder, som bygger på olika principer, framträder i den svenska och internationella forskningslitteraturen: klinisk riskbedömning, eng. clinical judgement eller consensus-based, och standardiserad riskbedömning, eng. risk assessment instruments eller actuarial-based models (Sundell et al. 2007; Leschied et al. 2003; Shlonsky & Wagner, 2005; Warner 2003; White & Walsh 2006).

Forskningen och utvecklingen av standardiserade riskbedömningsverktyg har pågått sedan slutet av 1980-talet; främst i USA. Under hela 1990-talet genomfördes stora forskningsprojekt med fokus på studier rörande förutsägelser av barns fungerande och välbefinnande samt studier med särskilt fokus på tillförlitlighet och validitet (Sundell et al. 2007). Under 2000-talet har forskningen vidgats till att även innefatta studier på riskbedömningsverktygens konstruktion, innehåll och giltighetstid, kontext och implementering (Gambrill & Shlonsky 2000; English & Graham 2000; Cash et al. 2005).

Debatten i den internationella forskarvärlden har genom åren stundtals varit intensiv och periodvis eskalerat till vad som beskrivits i litteraturen som ”the risk assessment wars” (White & Walsh 2006, s. 1). Dessa s.k. krig handlade om olika uppfattningar om vilket tillvägagångssätt och vilken metod, klinisk eller standardiserad, som bäst kan förutse och bedöma risker för misshandel och/eller sexuella övergrepp mot barn. Diskussionen pågår fortfarande intensivt, men i dag rört sig debatten bort från att söka det ultimata verktyget, mot en samsyn kring att ingen av metoderna utesluter behovet av den andra (ibid.).

Standardiserad riskbedömning

Risk assessment can be defined as the systematic collection of information to determine the degree to which a child is likely to be abused or neglected in the future. (Doueck et al. 1993, s. 441)

Standardiserade riskbedömningar ska baseras på vetenskapliga empiriska studier, vilket innebär att risker bedöms utifrån faktiska riskfaktorer som påvisats i forskning och ger bestämda utfall i varje enskilt ärende (Lagerberg 2009). Verktygen består av olika strukturerade checklistor eller standardiserade formulär som ska vägleda socialsekreteraren i att bedöma risken att barn kommer att fara illa. Tillvägagångssättet i praktiken är att med hjälp av ett vetenskapligt utvecklat strukturerat riskbedömningsinstrument dels identifiera nyckelfaktorer, d.v.s. riskfaktorer som ökar risken för barnet, och dels väga in hur riskfaktorerna interagerar sinsemellan och med barnets och familjens styrkor, d.v.s. skyddsfaktorer (ibid.).

Doueck et al. (1993) konstaterar att användningen av standardiserade riskbedömningsverktyg har vuxit snabbt och att det finns många potentiella fördelar med verktygen. Forskarna betonar förutsättningarna för att riskbedömningsverktyg ska göra nytta. Först och främst säkerställa att verktygen har vetenskaplig tillförlitlighet och giltighet. För det andra påminner författarna om att dessa verktyg inte kan ersätta en kompetent och utbildad personal som är kunnig i bl.a. utvecklingspsykologi, föräldraskap, familjedynamik och orsaker och effekter av omsorgssvikt och misshandel. För det tredje tenderar verktygen att bli en ytterligare börda i personalens totala arbetsbelastning, istället för att underlätta och ersätta delar av pappersarbetet, vilket visat sig vara ett svårlöst problem. Vidare påpekar forskarna att

förutsättningen för att standardiserade riskbedömningsverktyg ska bli möjliga att tillämpa i praktiken är att de införlivas och implementeras i de berörda ländernas lagar och riktlinjer. Verktuget i sig kan inte ha en positiv inverkan på och betydelse i barnskyddsarbetet om inte verktuget är förankrat i forskningen och det sociala arbetets organisation och praktik. Författarna avslutar artikeln med att slå fast att om inte dessa problem är lösta, kommer de potentiella fördelarna med riskbedömningsverktyg inte att realiseras, oavsett vilken modell som visat sig vara mest användbar i ett givet sammanhang (Doueck et al 1993).

Warner (2003) utgår i sin artikel från användning av standardiserade riskbedömningsverktyg i barnskyddsarbetet, och redovisar en studie som undersöker i vilken utsträckning riskfaktorer identifieras vid bedömning av barns behov av skydd. Resultatet visar att det finns behov av att utveckla mer känsliga utfallsmått hos riskbedömningsverktygen och för att bedöma interaktionen mellan variabler, men som också bättre tar hänsyn till beslutsfattarens inverkan på beslutet. Författaren betonar att risker och bedömning av dessa måste förstås i termer av både det organisatoriska sammanhanget och ur ett individ- och familjeperspektiv. Det är viktigt att bedömningsinstrument kan identifiera och utvärdera nyckelfaktorer; hur de interagerar med varandra och identifiera barnets och familjens styrkor och kontextuella skyddsfaktorer. Warner (2003) varnar för frestelsen att utveckla mer och mer komplexa och tidskrävande instrument, utan bevis på dess effektivitet och träffsäkerhet, och utan tanke på de resurser de kräver för att genomföras på ett korrekt sätt.

Regehr et al. (2010) redovisar, tillsammans med tre forskarkollegor, en undersökning med syftet att bättre förstå hur det specifika sammanhanget och den professionelles egenskaper påverkar bedömningar vid användandet av riskbedömningsverktyg. Studiens resultat visade på stora variationer i socialarbetarnas riskbedömningar, trots användandet av riskbedömningsverktyg. Förtroendet för riskbedömningsverktygets kapacitet var relaterat till socialarbetarnas ålder, akuta nivå av stress och upplevda förmåga att engagera familjemedlemmar. Däremot var inte tilliten till verktuget relaterad till bedömningen av risknivån. Forskarnas slutsats är att studiens variation av bedömningar med riskbedömningsverktyg, trots socialarbetarnas tidvis stora förtroende för sina egna bedömningar, talar för att verktuget har begränsningar när det gäller att bedöma prognosen i det enskilda fallet. Regehr et al. (2010) pekar på behovet av fortlöpande samråd och ökat stöd för beslutsstrategier bland socialsekreterare, eftersom riskbedömningsverktyg kräver en viss grad av subjektiv bedömning .

Inom det beteendevetenskapliga forskningsfältet i Skandinavien och de anglosaxiska länderna förefaller det idag råda en relativ samstämmighet kring att en riskbedömning som endast bygger på kliniska erfarenheter medför sämre prognosförmåga och ger sämre enhetlighet än bedömningar som kompletteras med ett standardiserat riskbedömningsverktyg (Cash 2001; Shlonsky & Wagner 2005; Lagerberg 2009). Samtidigt är forskarna överens om att det är mycket komplicerat arbete som krävs för att utveckla ett vetenskapligt tillförlitligt bedömningsinstrument, och att det är lång väg kvar att gå innan forskningen är tillräckligt framme på området (Warner 2003). Andra forskare från både USA, England och Australien, är mer kritiska mot dessa riskbedömningsverktyg, och menar att de grundar sig på felaktiga positivistiska antaganden; att riskfaktorer är identifierbara och förutsägbara, och att det sociala arbetet reduceras till att leta efter riskfaktorer snarare än att förstå barns och deras familjers specifika situation (Farmer & Owen 1995; Parton, Thorpe & Wattman 1997; Goddard et al. 1999; Gillingham 2006). Vissa kritiker varnar för att de formulär som de strukturerade riskbedömningsverktygen baseras på, enbart blir en mekanisk fylla-i-övning för socialsekreterarna, istället för ett professionellt beslutstöd (Houston & Griffiths 2000).

Diskussionerna i den internationella forskarvärlden kring riskbedömningsverktygens förtjänster och oförtjänster, dess möjligheter och begränsningar pågår således med hög aktivitet.

Standardiserade riskbedömningsverktyg används emellertid alltmer i andra länders barnskyddsarbete, särskilt i USA och Australien, men även i England, Nya Zeeland och Kanada (English & Graham 2000; Gillingham 2006; Warner 2003). Variationen på tillförlitlighet och träffsäkerhet av de modeller som används är dock stor, och de riskbedömningsverktyg som används är inte enkla att överföra mellan de olika ländernas kontext (Warner 2003). Dessutom är ett flertal av de standardiserade bedömningsverktyg som används inte vetenskapligt beprövade, vilket forskningen påvisar ger allvarliga brister i riskbedömningsarbetet i barnskyddsärenden (ibid). Cash (2001) betonar i en artikel betydelsen av att bedömningsinstrument är vetenskapligt framtagna:

A risk assessment instrument not based on empirical findings is nothing more than practice wisdom arranged neatly on a form (s. 818).

I den svenska sociala barnvården och dess barnskyddsarbete används inte standardiserade riskbedömningsverktyg i någon större utsträckning. I stället tillämpas kliniska bedömningar, utan stöd av forskningsbaserade riskbedömningsinstrument (Rasmusson 2009). Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS) på Socialstyrelsen arbetar för närvarande med att undersöka kvaliteten på standardiserade bedömningsinstrument som används internationellt för att bedöma risker för att barn utsätts för upprepade övergrepp och vanvård. Socialstyrelsen inledde ett projekt FABUS (Förhandsbedömning Av Barn och Unga i Socialtjänsten) år 2010 i samarbete med forskarna Anders och Anna-Karin Andershed på Örebro universitet och Värmdö kommun, i syftet att ta fram ett vetenskapligt riskbedömningsverktyg kopplat till BBIC. FABUS bygger på forskning om risk- och skyddsfaktorer, men också på socialsekreterares erfarenheter om vad som är viktigt att veta för att kunna avgöra om en utredning bör inledas eller inte. Projektet slutfördes dock inte på grund av svårigheter med att få fram tillräckliga riktlinjer som kan användas generellt vid förhandsbedömning (Socialstyrelsens webbsida 2012-04-03).

Klinisk riskbedömning

Kliniska riskbedömningar bygger på en blandning av faktorer som intuitivt resonemang, ostrukturerad professionell kunskap och erfarenhet; d.v.s. socialsekreterarens, mer eller mindre, subjektiva skattning, utan stöd av något vetenskapligt bedömningsinstrument (White & Walsh 2006). Kvalitativa forskningsstudier om socialsekreterares kliniska riskbedömningar, från exempelvis Danmark, Storbritannien och Australien, har visat på allvarliga problem (Egelund 1997; Parton et al. 1997; Farmer & Owen 1995). De mest framträdande bristerna som man såg med kliniska bedömningar, och som direkt bidrog till att forskningen på standardiserade riskbedömningsinstrument tog fart på 1990-talet, var enligt White & Walsh (2006), som hänvisar till Cicchinelli (1995, s.3):

- Det saknas en rationell grund för att göra en prognos och fatta beslut om framtiden för misshandlade barn och deras föräldrar
- Subjektiva och inkonsekventa beslutsfattanden
- Brist på myndighetsansvar
- Ineffektiva insatsmöjligheter och ineffektiv resursfördelning
- Otillräcklig utbildning av arbetstagarna och arbetsplatsstöd

Forskning visar att socialsekreterares kliniska riskbedömningar kan ha mer med socialsekreterarens personliga uppfattning om vad som kännetecknar ett normalt föräldraskap och en god barndom, och mindre att göra med barns verkliga situation (Egelund 1997). Vidare framgår att de kliniskt grundade bedömningarna har en bristande reliabilitet, dvs. bedömningens tillförlitlighet är svag (Jones 1993). Forskningen betonar att vetenskapligt baserade riskbedömningsinstrument bör förstås som beslutsstöd för att förbättra och utveckla den kliniska bedömningen, snarare än att se det som en konkurrerande metod, och anser att användningen av alla slags riskbedömningsinstrument kräver goda kliniska färdigheter (Shlonsky & Wagner 2005; Munro 1999; Doueck et al. 1993).

Beslutsfattande i barnskyddsbedömningar

Socialsekreterarens riskbedömning är ett ställningstagande och återföljts alltid av ett beslut. Detta innebär att jag under denna rubrik kommer att presentera studier avseende både riskbedömningar och beslutsfattande. Till skillnad från riskbedömningsinstrument, finns det begränsat med forskning i ämnet (Taylor 2006).

Prognos eller normtänkande

Prognoser inom socialtjänstens barnskyddsarbete är komplexa och har alltid varit förenade med svårigheter (Lagerberg & Sundelin, 2000). Vissa forskare ifrågasätter om det överhuvud taget är möjligt att ställa prognos och menar att besluten istället bör grundas på en fastslagen norm (Claezon 1987; Parton et al. 1997; Houston & Griffiths 2000). Normens utgångspunkt skulle då vara att vissa situationer inte kan betraktas som godtagbara oavsett risk: så här får barn inte ha det! Normrationalitet har lyfts fram med hänvisning till det faktum att prognostiska bedömningar i barnavårdsärenden ofta har låg precision, och att bedömningar ofrånkomligt måste grunda sig på ett mått av subjektivitet (Lagerberg 2009). Andra forskare varnar för beslut som fattas på normrationella grunder, och menar att det ger alltför godtyckliga och moraliserande beslut (Egelund 1997).

Claezon (1987) är en av de forskare som har föreslagit normrationella grunder för omhändertagande. Claezon studerade i sitt avhandlingsarbete socialsekreterarens roll som beslutsfattare vid omhändertaganden av barn. Claezon förespråkar en beslutsmodell som inte grundas på prognoser utan grundar sig på barnets aktuella ”här och nu” – situation. Hon menar att de avgörande kriterierna vid bedömning och beslut bör handla om att barnet ska ha tillgång till ett ”tillräckligt bra” föräldraskap (”good enough parenting”) med utgångspunkt i relationen barn – föräldrar utifrån ett relationsorienterat synsätt.

Egelund (1997) behandlar i sin avhandling den danska socialtjänstens riskbedömningar och interventioner i barnavårdsärenden. I studien ingår barnavårdsärenden där barn och familjer fått omfattande och ingripande insatser. Studien kan uppfattas som en varning för att göra bedömningar och beslut på moraliska och normrationella grunder. Författaren anser att de danska socialsekreterarnas beslut är bristfälliga, eftersom de grundar sig på riskbedömningar utifrån en konstruktion om vad som är en god eller dålig uppväxt. Följden blir att endast det som är synligt på ytan värderas medan den mer svårtolkade informationen utelämnas och barnets verkliga situation förblir outhärdad, menar Egelund (1997).

Jones (1993) har skrivit en uppsats i vilken han kritiskt granskar vetenskapliga studierna om beslutsprocessen i kliniskt barnskyddsarbete. Detta i syftet att identifiera variabler som de professionella använder för att vägleda sina beslut. Jones menar att metodteorier, myndighetsrutiner och socialpolitiken inte lämna någon samstämmig bild av kriterier som ska

vägleda socialsekreterarna i deras beslutsfattande i barnskyddsarbetet. Jones identifierade ”major professional concerns” (ibid. s. 241) och fann att den tydligaste variabeln som vägleder socialsekreteraren är dennes personliga uppfattning, t.ex. om föräldrarnas förmåga och deras inställning till samarbete. Jones är kritisk till att det är socialsekreteraren och arbetsledaren ensamma styr över beslutsprocessen, vilket han menar för med sig godtyckliga beslut, då dessa är påverkade av enskilda socialsekreterares osäkerhet och värderingar.

Lagerberg (2009) anser att, oavsett prognos eller normrationell lagstiftningsgrund, är det nödvändigt att socialsekreteraren samtalar med barnet och tar del av barnets upplevelse och syn på sin situation, för att kunna bedöma den faktiska risk barnet löper. Lagerberg för fram att det bästa möjliga skulle vara om lagstiftningen kunde finna en avvägning mellan, eller kombination av, normativa och prognostiska kriterier för omhändertagande.

Barnet och föräldrarna

Studier påvisar att en faktor som förefaller viktig för socialsekreterarna är hur de uppfattar föräldrarnas reaktioner och förståelse av oron för barnet, samt deras inställning till samarbete med socialtjänsten. En amerikansk studie (De Roma et al. 2006) undersöker socialsekreterares uppfattning och bedömning av riskfaktorer som ska ligga till grund för beslut gällande om barn och föräldrar ska skiljas åt. Studien visar att social-sekreteraren bedömer att den allvarligaste riskfaktorn är om föräldrarna inte förmår att gränssätta och skydda sitt barn. Dessutom framkommer att socialsekreteraren bedömer riskerna som mindre allvarliga om föräldrarna samtycker till samarbete och i huvudsak delar socialsekreterarens syn på problemet. Claezon (2004) har belyst omhändertagande enligt LVU ur flera perspektiv; ungdomars, föräldrars och socialsekreterares. Samtliga socialsekreterare var angelägna om att åstadkomma ett samgående; d.v.s. en arbetsallians med föräldrarna, vilket Claezon menar kan uppfattas som att svårigheter i riskbedömningar också handlar om socialsekreterarnas inte sällan komplicerade relation till föräldrarna och beroende av deras samarbetsvilja.

Ponnerts avhandling (2007) handlar om de svåra överväganden och bedömningar som omger tvångsvårdsprocessen av barn och unga, ur socialsekreterarnas perspektiv. Vid utredningar av barn under 15 år, som saknar processrätt, visar studien på tendenser till att socialsekreterare fokuserar på föräldrarna och att motivera dessa till frivilliga insatser. Ponnert menar att föräldrarna, trots maktunderläge i relationen med socialsekreteraren, har en möjlig motmakt att använda gentemot socialtjänsten, eftersom de kan ge sitt samtycke till mindre ingripande insatser i en LVU-process. Detta får konsekvenser för främst yngre barn som inte själva har möjlighet att föra sin talan och där oron ofta gäller brister i hemmiljön. Ponnert efterlyser därför en problematisering av samtyckeskonstruktionen i LVU.

Osäkerhet, intuition och reflektion

Vikten av att förhålla sig reflekterande och respektfullt osäker betonas av flera forskare som betydelsefullt i barnskyddsarbetets riskbedömningar och beslut (Munro 1996; Parton et al. 1997; Houston & Griffiths 2000; Börjesson 2006; Rasmusson 2009). En annan angelägen fråga som lyfts fram i forskningslitteraturen är socialsekreterarnas personliga känslor, intuition och inkonsekvens i beslutsprocessen (Claezon 1987; Munro 1999).

Munro (1996) betonar vikten av att handläggare utvecklar sin förmåga till kritiskt tänkande och reflektion. Författaren redovisar i artikeln en studie som undersöker huruvida socialsekreterare har gjort felaktiga riskbedömningar. Analysen visar en obenägenhet hos socialsekreterarna att revidera och kritiskt omprövar sina bedömningar och uppfattningar om familjens och barnets situation. Munro menar att barnavårdsarbetet innebär en naturlig

osäkerhet som gör misstag oundvikliga, och att socialsekreterarens ansvar är att identifiera de misstag som går att undvika. För detta krävs att socialsekreterarna förhåller sig reflekterande till den naturliga osäkerheten i barnskyddsarbetet och ständigt granskar sina bedömningar och beslut, och är öppna för att de kan visa sig vara felaktiga när ny information inkommer i ärendet, menar Munro (ibid.).

I en annan ofta citerad artikel lyfter Munro (1999) fram intuitionens betydelse vid riskbedömningar i barnskyddsarbetet. Artikeln redovisar en studie där en innehållsanalys genomfördes av fyrtiofem rapporter om barnmisshandel. Författaren fann att övervägande delen av riskbedömningarna byggde på felaktiga resonemang och inkorrekt dragna slutsatser utifrån de tillgängliga uppgifterna. Resultatanalysen visar att de professionellas felaktiga resonemang var förutsägbara, utifrån den forskningskunskap som visar att människor intuitivt förenklar resonemangsprocessen när de ska göra komplexa bedömningar; nämligen att socialsekreterarna tog genvägar och fokuserade på information som var lättillgänglig för dem, för att klara av mängden av information och hög arbetsbelastning. I det praktiska barnskyddsarbetet är socialsekreteraren starkt beroende av intuitiva färdigheter, trots vetenskapen om att intuition är en opålitlig process där inte sällan fördomar och omedvetna känslor gömmer sig, menar Munro och anser att intuitionens betydelse måste erkännas och lyftas fram i riskbedömningsarbetet, men att de intuitiva bedömningsprocesserna måste kontrolleras mer noggrant och systematiskt. Riskbedömningsverktyg har en potential att förbättra den professionelles resonemang och beslutsfattande i den kliniska bedömningen, genom att kompletteras med forskningsbaserade analytiska verktyg som stöd för att utveckla den intuitiva färdigheten hos den professionella, menar Munro (ibid.).

3.5 Kunskapsanvändning

För att förstå vilket stöd och vilken kunskap socialsekreterare använder för att avgöra om socialtjänsten behöver ingripa till ett barns skydd eller inte, har jag valt att ta hjälp av teorier för lärande och praktiskt kunnande.

Sociokulturellt perspektiv

Det sociokulturella perspektivets syn på lärande och kunskapsutveckling erbjuder en teoretisk grund för att förstå socialsekreterarnas kunskapsanvändning och dess begränsningar i praktiken (Säljö 2000). För socialsekreterare innebär perspektivet att vilken kunskap de använder, villkoras av verksamhetens rådande föreställningar om vad som är viktiga kunskaper i barnskyddsarbetets genomförande. Enligt Säljö (2000) ansluter sig teorin till det utvecklingspsykologiska antagandet att människan i grunden är en social varelse som söker sig till andra sociala varelser. Men till skillnad från flera av dessa teoribildningar betonar det sociokulturella perspektivet inte bara den mellanmänniska interaktionen som grund för individens mentala utveckling, utan också som grund för lärande och kunskapsutveckling; att individens kunskap är en aktiv kommunikativ process och en produkt av dennes interaktion med omvärlden (ibid.).

Den reflekterande praktikern

Den amerikanske kunskapsteoretikern Donald Schön (1983) argumenterar för att kunskap utvecklas genom handling. Han lanserade 1983 begreppet: den reflekterande praktikern (the reflective practitioner), och syftar då på den professionella yrkesmänniskan. Med det

begreppet ville han betona att praktikern sysslar med problemlösning i en mycket vid mening, vilket inte endast består av tillämpning av vetenskapliga teorier och forskningsresultat, utan även kreativ problemlösning genom val av nya perspektiv (reframing), både i själva utförandet (reflection – action) och vid granskning av uppnådda resultat (reflection – on – action). Schön menar att i den verkliga världens praktik finns det inte någon väldefinierad och formulerbar enskild bästa lösning, eftersom problemen där inte framträder som givna för praktikern:

De måste konstrueras med utgångspunkt i problematiska situationer som är förbryllande, bekymmersamma och osäkra. För att omvandla en problematisk situation till ett problem måste praktikern utföra en speciell sort arbete. Han måste skapa sammanhang i osäkra och från början obegripliga situationer (ibid. s.134).

Schön betonar att det är den omedelbara kopplingen mellan handling och reflektion som leder till kunskapsutveckling och nytta för praktikern: insikten om att situationer ges mening och att problem skapas och inte är givna av sig själva.

Molander (1996) knyter an till Donald Schöns kunskapsteori, men framför också viss kritik mot Schön för oklarhet när det gäller skiljelinje mellan å ena sidan hållbar eller giltig kunskap å andra sidan ohållbar eller ogiltig kunskap. En andra invändning är avsaknaden av viss problematisering, att Schön inte talar om att också fördomar, förlegade idéer och rena dumheter lärs in i en praktik. Molander hänvisar till Johan Asplunds numera klassiska essä *Om undran inför samhället* (1971), där han skriver:

Att problematisera verkligheten är det första steget på väg till kunskap, och det är ett steg som omöjligt kan överhoppas (Asplund 1971 s. 47).

Enligt Molander (1996) är ett vanligt sätt att skilja mellan teoretisk och praktisk kunskap att betrakta den teoretiska kunskapen som vetenskapligt producerad kunskap medan praktisk kunskap är den vetenskapliga kunskapen omsatt i praktisk handling. Att vetenskapligt producerad kunskap är den högsta formen av kunskap och därför ska användas av praktisk verksamhet är en starkt rotad föreställning i den västerländska kunskapstraditionen (ibid.).

Ett exempel är Socialstyrelsens program för nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten, där det pläderas för behovet av en kunskapsutveckling på vetenskaplig grund. I rapporten framgår uppfattningen att förutsättningen för en kunskapsbaserad socialtjänst är att forskningen producerar vetenskapligt baserad och användbar kunskap som vägledning till praktikerna (Socialstyrelsen 2001). Socialstyrelsens rapport mottogs med blandade reaktioner och väckte diskussioner. Kritiska synpunkter framfördes bl.a. av forskarna Bergmark och Lundström (2006), som i sin artikel menar att begreppet kunskapsbaserad är svårdefinierat och ger upphov till flertalet tolkningar. Författarna anser att den anglosaxiska diskursen i socialt arbete har drivit på utvecklingen mot en evidensbaserad praktik. De menar att det inte är något resultat av att de yrkesverksamma i Sverige eller forskare inom socialt arbete har drivit på denna utveckling, utan i första hand svenska centralbyråkratin.

Kunskapskällor

Forskning visar att socialsekreterare sällan använder sig av vetenskaplig kunskap i sitt praktiska arbete och känner sig osäkra på hur de ska använda sina teoretiska kunskaper i praktiken (Munro 1998; Bergmark & Lundström, 2000; Tydén et al. 2000; Holland 2004; Nordlander 2006).

Munro (1998) argumenterar för att handläggare utvecklar sin förmåga att använda teoretiska kunskaper på ett tydligt och systematiskt sätt, för att kunna förklara de överväganden de gjort i bedömningar och beslut. Enligt Munro har socialsekreterare en tendens att ta till sig några få teoretiska idéer som de sedan fogar samman med sitt sunda förnuft, vilket bidrar till att de har svårt att på ett tydligt sätt uttrycka vad de gör och vilken kunskap de använder. Författaren beskriver kunskapsbasen för den sociala barnvården som osäker, och menar vidare att risker för barns utveckling är svåra att förutsäga och det finns inga enkla och självklara sätt att balansera mellan föräldrars och barns olika intressen (ibid.).

Tydén et al. (2000) har i en studie om hur socialsekreterare söker information i klientarbetet kunnat identifiera att klienten tillsammans med egen och kollegors erfarenhet ansågs av samtliga intervjuade socialsekreterarna som de viktigaste kunskapskällorna. Även egen reflektion och handledning kom högt på listan av primära kunskapskällor. Överlag ansågs forskningsresultat ha en mycket begränsad inverkan på socialsekreterarnas arbetssätt.

Egelunds (1997) resultat beträffande frånvaron av barnets medverkan framkommer i en avhandling från slutet av 1990-talet och gäller danska förhållanden. I Sverige har det de senaste åren skett viktiga förändringar beträffande barns som informationskälla vid riskbedömningar och i barnvårdsutredningen. Enligt Sundell et al. (2007) träffar svenska socialsekreterare numera allt oftare barnet, oavsett barnets ålder. Uppgiften bekräftas av Länsstyrelserna (2008) som i sin granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2006-2007 redovisar betydande förbättringar:

Den sammantagna bilden är att barns position har stärkts. Att tala med barn är nu en mer eller mindre självklar del av det sociala arbetet (ibid. s. 31).

Cocozza ger i sitt avhandlingsarbete från 2007 emellertid inte lika positiva siffror på hur frekvent socialsekreterarna använder sig av samtal med barn som informationskälla. Avhandlingens syfte är att beskriva och analysera hur barns behov av samhällsskydd är tillvarataget i Sverige. I en av delstudiernas analys visa Cocozza att i socialsekreterarnas bedömningar av anmälningar som indikerade att barn för illa, och som ledde fram till beslutet att inte inleda utredning, använde socialsekreterarna sig av barnet som informationskälla i endast hälften, 52 %, av bedömningarna.

Enell (2009) har genomfört en studie av barnvårdsutredningar med fokus på om och hur barnets ställning i utredningstexter har förändrats sedan verksamhetssystemet Barns behov i centrum (BBIC) har implementerats. Studiens resultat visar att endast i ett mindre antal utredningar är risk- och skyddsanalyserna explicita. Enells studie visar att i de flesta utredningarna uttrycker socialsekreterarna implicit risk – och skyddstänkande genom att den utredande socialsekreteraren beskriver oro för barnets situation eller utveckling, eller betonar vikten av vissa skyddsaspekter för barnets utsatta situation. Den oro som socialsekreterarna nämner beskrivs inte närmare, de risker som kommer fram i analysen kommenteras endast sparsamt av socialsekreterarna och någon konsekvensanalys av konstaterade risker för barnet görs inte, konstaterar Enell. Vilka konsekvenser som vårdnadshavarens beslut att inte ta emot stöd ger för barnet omnämns inte alls (ibid.). I Enells studie framkommer att barn som berörs av utredningarna kontaktas i allt högre utsträckning, men utan att deras uttryck analyseras och vägs in i bedömningen.

Nordlander (2006) har i sin avhandling undersökt socialsekreterarnas kunskapsanvändning i utredningsarbetet. Han refererar till flera internationella studier som visar att den kunskap

som socialsekreterare använder sig av är omfattande och svåröverskådlig. Norlanders studie omfattar 16 socialsekreterares beskrivningar av sina beslutsöverväganden. Slutsatsen från analysen visar att socialsekreterarna använder sig av olika kunskapskällor; klientbild, yrkeserfarenhet, lagar/förordningar, utbildning, annan profession, kollegors erfarenhet och litteratur. Den överlägset använda kunskapen är klientbild, där utsagorna har det gemensamma att socialsekreterarna har haft svårt att beskriva och redogöra för varifrån kunskaperna som de använder har sitt ursprung. Nordlander hade förväntat sig att studiens resultat skulle peka på att många av socialsekreterarnas beslut skulle vägledas av lagar och förordningar. Så blev det inte. Inte heller fann Nordlander tidigare studier som visar att socialsekreterare använder lagar och förordningar som primära kunskapskällor. Sammantaget visar Norlanders studie att socialsekreterarna har svårt för att klart uttrycka vilken kunskap de använder. Även Munro (2005) belyser att socialsekreterare som gör riskbedömningar har svårigheter med att kommunicera tydligt.

3.6 Socialpolitiken och organisationens betydelse

I de flesta länders socialpolitik och välfärdspolitik ingår att förebygga eller lösa sociala problem, vilket bl.a. innebär ansvar för att utforma de system som ska nå de barn som är i behov av samhällets stöd och skydd. Skillnader i olika länders socialpolitiska omfattning och inriktning skiljer sig dock avsevärt, liksom dess politik och värdegrund (Olofsson 2011). Sverige liksom övriga skandinaviska länder utmärker sig socialpolitiskt i jämförelse med andra europeiska länder och USA genom att det offentliga, kommunerna, har en omfattande och starka ställning som producent och beställare av tjänster; en modell som brukar kallas den skandinaviska, eller nordiska, välfärdsmodellen (ibid. 2011).

Familjestöd eller barnskydd ?

I mitten av 1990-talet ansvarade Gilbert (1997) för en undersökning där han försökt jämföra nio länders¹⁶ socialpolitik och dess betydelse för den sociala barnvården. Resultaten visade två skilda värdegrundsperspektiv och pekade på två viktiga skillnader mellan de undersökta ländernas socialpolitik:

1. *Hur man ser på orsakerna till att barn far illa.* Föräldrarnas bristande beteende och omsorg som barnet behöver skyddas från, med betoning på kontroll av föräldrarnas beteende och med lagstyrda interventioner (Child protection) – eller – familjens problem som en del av ett större sammanhang där hela familjen kan behöva hjälp, med betoning på terapeutiska interventioner (Family service).
2. *Om man har obligatorisk anmälningsskyldighet eller inte.* Länder inriktade på skydd har oftast obligatorisk anmälningsskyldighet. Skillnader inom systemen förekommer dock. England har, trots sin skyddsriktning, inte obligatorisk anmälningsskyldighet för professionella, medan Sverige med mer familjestödsinriktning har det.

Gilbert (1997) menade att det synsätt som växte fram i Sverige genom 1980 års reform kunde vid en internationell jämförelse av olika länders barnavårdssystem beskrivas som *Family service – Familjestödsorienterat*, tillsammans med Danmark, Finland, Belgien, Tyskland och Nederländerna. Detta till skillnad från USA, Kanada och England, vars socialpolitiska värdegrundsperspektiv i Gilberts (1997) studie beskrevs som *Child protection – barnskyddsorienterade*.

¹⁶ USA, Kanada, England, Danmark, Sverige, Finland, Belgien, Holland och Tyskland

I barnavårdssystem med familjestödsorientering anses samhällsstöd till hjälpbehövande familjer som systemets drivande principer, utifrån att man huvudsakligen betraktar barns utsatthet som ett utslag av dysfunktionella familjerelationer. Med ett sådant synsätt kan barns utsatthet och problem påverkas till en positiv utveckling genom behandlingsinsatser från samhället där familjens behov blir centralt; d.v.s. skydd till barn och stöd till föräldrar är inflätade i varandra. Behovsprövningen i ett sådant system kännetecknas därför av en samarbetsallians mellan socialsekreterare och familjen, där lösningar och insatser i familjen sker i samförstånd (Gilbert 1997; Andersson 2006; Wiklund 2006).

I ett barnskyddsorienterat system betraktas kontrollen och disciplineringen som systemets drivande principer. Fokus ligger på att skydda, och därmed rädda barn från föräldrars skadliga beteende, med en behovsprövning av starkt samhällskontrollerande karaktär. Denna kontroll kan antingen vara riktad mot marginaliserade familjer eller i form av ett skyddsperspektiv riktad mot utsatta barn med syfte att förhindra att de till exempel misshandlas eller utsätts för andra övergrepp och faror (Wiklund 2006).

Wiklund (2006) refererar i sin studie till Gilbert (1997) och framhåller att varken det ena eller det andra perspektivet självständigt ger en tillräckligt nyanserad bild av barnavårdsarbetets värdegrunder i dagens Sverige. Han anser att den svenska barnavården har inslag av såväl kontrollerande och disciplinerande som familjestödjande aspekter. Som exempel nämner han att anmälningsplikten i sig är ett starkt kontrollerande verktyg. Barnavårdsärenden initieras inte främst genom ansökningar av barn och föräldrar själva utan aktualiseras genom anmälningar från en orolig omgivning, påpekar Wiklund (2006). Dessutom framfördes argumentet att förekomsten av tvångslagstiftningen LVU i sig, för med sig inslag av direkta eller indirekta hot om tvångsåtgärder i samarbetsrelationen mellan socialsekreterare och familj. Enligt Wiklund (2006) är behovsprövande procedurer inom svensk barnavård starkt processinriktade, det vill säga kännetecknas av försöken att skapa en samarbetsallians med föräldrar och primärt se till familjens, barnets behov, snarare än att bedöma risker och göra prognoser. Wiklund (2006) beskriver således den svenska sociala barnavårdens dubbla syften av stöd och kontroll som ett motsägelsefyllt uppdrag. Även Coccozza (2007) anser i sin studie, utifrån Gilberts (1997) analys av olika länders anmälningsskyldighet och typ av barnavårdssystem, att Sveriges sociala barnavård bör betraktas som en blandning av båda systemen – varken renodlat skyddsorienterat eller familjestödsorienterat.

År 2010 genomfördes en uppföljning av Gilberts studie avseende de nio länderna som identifierats som familjestödsorienterade respektive barnskyddsorienterade i mitten av 1990-talet, nu med Norge inkluderat (Gilbert 2012¹⁷). I den uppföljande studien fann man att dessa två olika former av barnavårdssystem nu har börjat närma sig varandra, vilket innebär att Sverige i dag anses ha en blandad form av familjestöds- och barnskyddsorienterat barnavårdssystem, medan England som tidigare hade ett barnskyddsorienterat barnavårdssystem, nu går mot ett mer familjeorienterat system (ibid.).

Människobehandlande organisationer och gräsrotsbyråkrater

Socialnämnden har enligt svensk lag¹⁸ det yttersta ansvaret för att de människor som är i behov av stöd, skydd och insatser får det de behöver. Socialtjänsten lyder under socialnämnden och är den myndighet som i praktiken genomför arbetet inom sin organisation.

¹⁷ Gilbert, Parton & Skivenes 2011

¹⁸ 2 kapitlet 2 § SoL samt 3 kapitlet 1 § SoL

En avgörande faktor för hur den sociala barnavården kommer att utföras rent praktiskt är således dess organisation, med enskilda socialsekreterares myndighetsutövande som socialpolitikens och statens förlängda arm (Lundström & Sunesson 2006). För att socialsekreterarna skall kunna genomföra sina uppdrag gentemot de individer som de möter, med skiftande och ofta komplexa problembilder, krävs handlingsfrihet, d.v.s. handlingsutrymme och makt, vilket beskrivs inom ramen för Hasenfeldts teori om människobehandlande organisationer (2010) och Lipskys teori om gräsrotsbyråkrati (2010).

Enligt den amerikanska sociologen Hasenfeldt (2010) kännetecknas en människobehandlande organisation bl.a. av att den har människor som ”råmaterial” i sitt arbete. Organisationen sorterar och kategoriserar individen till en klient, för att kunna hantera personen på ett byråkratiskt sätt som ett ärende och därigenom arbeta för att förändra och normalisera människor utifrån den gjorda kategoriseringen. Socialtjänsten kan, förutom att definieras som en myndighet, också definieras som en människobehandlande organisation (ibid.). Hasenfeldt (ibid.) menar att de människobehandlande organisationernas speciella egenskaper medför att de ofta genomgår legitimitetskriser, varför de är starkt beroende av omvärldens stöd. Det innebär att de måste navigera och agera i överensstämmelse med den rådande moral och norm som gäller i andra samhällsorganisationer och intressegrupper för att ges legitimitet. Deras arbete bidrar på så sätt till att upprätthålla en institutionaliserad moral, vilket betyder att människobehandlande organisationer kan definieras som ”institutionaliserade”. Han påpekar att arbetet innebär en stor osäkerhet eftersom omvärlden ständigt förändras och kan innehålla motstridiga krav, vilket komplicerar den människobehandlande organisationens strävan efter legitimitet (Hasenfeldt 2010)

Relationen mellan klient och anställd är ojämlik, vilket innebär att den anställda besitter en relationell fördel som underlättar maktutövning och gör klienten beroende (Hasenfeldt 2010; Lipsky 2010). Trots den anställdes relationella maktövertag finns det strategier som klienter kan använda för att utöva motmakt. Klientens möjlighet till motmakt innebär att samarbete och tillit är det effektivaste sättet för socialsekreteraren att få kontroll över klienten (Lipsky 2010.). Lipsky benämner offentliga anställda tjänstemän som exempel på vad han kallar för ”street-level bureaucrats” (gräsrotsbyråkrater¹⁹), vilka han betraktar som de som tolkar och utför den konkreta socialpolitiken. Lipskys huvudsyfte med att introducera perspektivet gräsrotsbyråkrati var att ifrågasätta den traditionella synen på implementering, d.v.s. genomförande av politiska beslut ”uppifrån – och – ner”. Lipskys vänder på det. Hans perspektiv är i stället att gräsrotsbyråkraterna har så stor handlingsfrihet att det är deras agerande som i praktiken bestämmer den offentliga politikens utformning. Gräsrotsbyråkrater kännetecknas av att de i arbetet har direktkontakt med människor och tillika ett omfattande handlingsutrymme med ett organisatoriskt bestämt överläge i förhållande till motparten. Men trots att de är omgivna av organisationens givna gränser, kan de förhålla sig ganska självständigt eftersom deras arbete är svårt att kontrollera och präglas av begränsad insyn från omvärlden. Detta innebär att gräsrotsbyråkrater har förhållandevis stor autonomi att göra självständiga bedömningar, vilket också strategiskt måste användas för att hantera motstridiga förväntningar från omgivningen. Gräsrotsbyråkraternas handlingsutrymme understöds också av att de har förstahandsinformation om både klient och organisationens resurser. Gräsrotsbyråkratens position som maktperson består av två internt relaterade sakförhållanden menar Lipsky: De har en relativt hög grad av handlingsfrihet och de är självständiga i förhållande till auktoriteter i organisationen.

¹⁹ Hans Esping introducerade termen ”gräsrotsbyråkrat” i en artikel i *Tiden* år 1984.

Johansson (2007) vidareutvecklar Lipskys teori och ser gräsrotsbyråkraterna och deras arbetsvillkor på ett något annorlunda sätt genom att inte betona handlingsfriheten lika starkt som Lipsky. Johansson är mer intresserad av vad som utgör begränsningar i deras handlingsutrymme, och framförallt av hur detta utrymme kan variera, beroende på faktorer som har att göra med arbetsuppgifternas karaktär och organisationens utformning. Johansson tolkar sina olika analysresultat bl.a. i termer av Lipskys ovan beskrivna maktperspektiv.

Hollows (2003) menar att bedömningarna är ett resultat av handläggarens befintliga handlingsutrymme och professionella autonomi. Hon lyfter fram tidsaspekten och tillgång till kunskap som faktorer som har betydelse för socialsekreterarens förhållningssätt och bedömningar. I en undersökning av socialsekreterares riskbedömningar är det därför viktigt att beakta de organisatoriska villkoren som indirekt påverkar socialsekreterarna i deras praktiska arbete, menar Hollows .

Östbergs avhandlingsfokus (2010) är socialsekreterares konkreta arbete med att bedöma och fatta beslut i socialtjänstens barnskyddsärenden. Centralt i analysen är hur de socialpolitiska, organisatoriska och professionella villkoren påverkar sorteringen av vem som får tillgång till organisationen och dess resurser. Resultatet visar att majoriteten, 70%, av de barn som anmälts, sorterades bort utan att utredning inleddes. Vidare framkommer det i studien att barnet har en undanskymd position i bedömnings – och beslutsprocessen, och att de organisatoriska begränsningarna och professionens diskurser gör att det är svårt att arbeta utifrån många av de grundläggande principer som socialtjänstlagen står för. Som exempel används begreppet helhetssyn, som är ett centralt värde för det sociala arbetet men som är svårförenligt med den människobehandlande organisationens rationalitet. Slutligen menar Östberg att resultatet i studien visar att det finns handlingsutrymme för socialsekreterarna, men det riskerar att användas för att hålla klienterna från sig snarare än att arbeta nära dem.

Gegner (2009) fann stora variationer bland skånska kommuner när det gäller genomförande och bedömning av anmälningar om barn som befaras fara illa. Gegner (2010) genomförde senare en uppföljande studie med syftet är att få en fördjupad förståelse av resultatet från 2009 års studie. Han analyserar studiens resultat utifrån ett organisatoriskt perspektiv med hjälp av Lipskys (2010) beskrivning av gräsrotsbyråkratens position och arbetsuppgift i en organisation samt Östbergs (2010) avhandling. Gegner (2010) fann att bedömningar av anmälningar om barn som befaras fara illa påverkas i hög grad av främst två faktorer:

1. Organisationens inre struktur och syn- och arbetssätt: Socialtjänstens enhet som handlägger dess anmälningar (IFO) har möjlighet att skapa och upprätthålla sin egen inre kultur (en blandning av traditioner, normer och värderingar) som blir arbetsplatsens riktlinjer och rutiner. Gegner menar att de olika arbetsplatsernas inre kultur och syn- och arbetssätt i praktiken fungerar som ett normativt bedömningsfilter; ”Så här gör och tänker vi på den här arbetsplatsen.” (ibid. s. 8)
2. Yttre förutsättningar: Gegners studie visar dessutom att det finns ett gap mellan de socialsekreterare som handlägger de direkta bedömningarna av konkreta ärenden och den lagstiftning och de övergripande föreskrifter som reglerar området. Gapet uppstår eftersom den enskilda socialsekreteraren ges möjlighet av organisationen att verkställa lagar och nationella föreskrifter utifrån sina egna specifika tolkningar. Konsekvensen av detta blir olika bedömningar, vilket innebär en risk för rättssäkerheten inom den sociala barnavården (Gegner 2010).

4. Metod

Kapitlet inleds med en redogörelse av metodval. Därefter redovisas studiens urval och rekrytering av deltagare samt datainsamling. Vidare sägs något om förförståelsen, bearbetning och analys av materialet samt litteratursökning. Avslutningsvis diskuteras studiens validitet, reliabilitet, generaliserbarhet samt etiska värde.

4.1 Val av undersökningsmetod

Vid mitt metodval hade jag att ta hänsyn till att min studie dels skulle fungera som masteruppsats på Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet, och dels att studien skulle användas som en förstudie till ett kommande projekt under år 2012 i SDN Askim-Frölunda-Högsbo.²⁰ Detta påverkade mitt metodval bl.a. genom att enbart individuella djupintervjuer var uteslutet. Det var inte realistiskt tidsmässigt att intervju så många socialsekreterare. Syfte med att använda min studie som en förstudie till projektet var att få en uppfattning om hur riskbedömningar inom socialtjänsten i Göteborg görs idag. Projektledningen var intresserad av att få så många stadsdelar och socialsekreterare som möjligt delaktiga i studien.

En studies syfte avgör vilken/vilka metod(er) som är lämplig att använda (Trost 2010). Jag har valt en kvalitativ metod för att samla in det empiriska underlaget. Det föll sig naturligt att ha en kvalitativ ansats, eftersom studiens syfte är att få en inblick i hur socialsekreterare praktiskt genomför riskbedömningar. Jag var intresserad av en metod som kunde fånga deras resonemang kring vad de tar fasta på och vad de tar stöd av vid dessa bedömningar. Den kvalitativa forskningen ger individen möjlighet att berätta med egna ord om sin verklighet och ger utrymme för tolkningar av den (Kvale & Brinkmann 2009). Om mina forskningsfrågor istället hade sökt svar på antal, samband och/eller frekvenser av olika fenomen i samband med socialsekreterarnas bedömningar, hade den kvantitativa forskningsmetoden varit lämpligare att använda.

Jag har använt kvalitativa intervjuer som forskningsmetod. De kännetecknas av flexibla intervjusituationer som är inriktade på att få fatt i deltagarens egna motiv, resonemang och fånga upp oväntade tankegångar (Kvale & Brinkmann 2009). Mitt val av kvalitativa intervjuer har således möjliggjort en fördjupning av socialsekreterarnas reflektioner och uppfattningar.

Inledningsvis var tanken att använda fokusgrupper. Svårigheten att få tag i tillräckligt antal deltagare vid samma tidpunkt tvingade mig emellertid att överge detta. Insamlandet av det empiriska underlaget till studien har istället skett genom intervjuer både i grupp och individuellt. Wibeck (2010) anser att det inte finns någon strikt regel för antalet deltagare i varje grupp. Morgans (1996) uppfattning är att deltagarna i gruppintervjuer både ifrågasätter och förklarar sig för varandra, därför kan en gruppintervju sägas vara mer än summan av separata intervjuer. Kitinger & Barbour (1999) menar att vissa människor har lättare att delta

²⁰ Se beskrivning av projektet i bilaga 1

i en gruppdiskussion tillsammans med andra än att sitta ensamma med en intervjuare. Dessutom kan det faktum att de andra deltagarna berättar om erfarenheter som liknar sådant som man själv varit med om, bli en uppmuntran att uttrycka sig, förklara sig och utveckla olika perspektiv (ibid. 2010).

Jag inspirerades av vinjettmetoden som verktyg vid intervjuerna för att besvara studiens syfte och frågeställningar. Jag har velat fånga socialsekreterarnas motiv till sina riskbedömningar av en anmälan, hur de värderar den information som ges samt hur de har agerat och med vilket kunskapsstöd. Vinjettmetoden används just vid studier av människors bedömningar och värderingar inom olika områden (Jergeby 1999):

Vinjetter är korta historier som beskriver en person, en situation eller ett skeende som försetts med karakteristika som forskaren kommit fram till är viktiga och avgörande i en val- eller bedömningssituation. Beskrivningen ska vara konkret och verklighetsnära för att uppfattas som trovärdig av respondenten (ibid s.12).

Jergeby (ibid.) menar att metoden är användbar inom forskning i socialt arbete vid frågeställningar om grund för beslut och val, och framhåller vidare att vinjettmetoden, rätt tillämpad, har en god reliabilitet då själva undersökningsinstrumentet, det vill säga vinjetten, är standardiserad. Metoden har använts i några studier om den sociala barnvården (Östberg, Wåhlander & Milton 2000; Jergeby & Soydan 2002).

I min studie har emellertid inte deltagarna fått ta ställning till samma information. Jag valde att modifiera vinjettmetoden. Deltagarna fick själva ansvara för vinjetten vid intervjutillfället, genom att var och en fick i uppgift att tag med sig ett autentiskt ärende där de genomfört en riskbedömning. Vid intervjutillfället använde vi sedan ett, och vid någon intervju två, av de medtagna fallen. Det gav deltagarna vid varje intervjutillfälle samma information att ta ställning till. Den främsta anledningen till att jag valde att inte själv konstruera vinjetterna var att jag ville komma socialsekreterarnas verklighet så nära som möjligt och synliggöra bakomliggande faktorer som styr dem i bedömningsarbetet.

4.2 Urval och rekrytering av deltagare

Eftersom studien söker kunskap om socialsekreterares praktiska handlägningsförfarande av ett specifikt område inom socialtjänstens barnskyddsarbete, förefaller det självklart att just socialsekreterare med detta uppdrag är studiens informanter. Det viktigaste kriteriet när det gällde att hitta intervjupersoner var att de i sitt yrkesutövande ansvarar för att genomföra risk- och skyddsbedömningar i samband med att anmälningar inkommer till socialtjänsten gällande barn. Ett ytterligare kriterium att ta hänsyn till var att projektledaren i SDN Askim-Frölunda-Högsbo uttryckte en önskan om att så många berörda socialsekreterare inom socialtjänsten i Göteborg som möjligt skulle ingå i min studie, och att även alla berörda 1:e socialsekreterare²¹ skulle erbjudas att delta i studien.

Jag tog först kontakt med samtliga berörda enhetschefer på socialkontoren i Göteborgs tio stadsdelar, inklusive Jourbyrån, genom att skicka ett brev via e-post och informera om studien.²² Jag erbjöd mig att, tillsammans med projektledaren, personligen komma till enhetschefernas nätverksmöte och där berätta om studien. Min tanke var att det skulle vara lättare att få socialsekreterare att ställa upp på en intervju om deras enhetschef gav dem stöd i

²¹ En 1:e socialsekreterare ansvarar inte för egna enskilda ärenden, utan är närmsta metod- och arbetsledaren för socialsekreterare som handlägger barnskyddsärenden.

²² Se Informationsbrev avseende studie i bilaga 2

att prioritera ett deltagande i studien. Till nätverksmötet kunde jag inte bjudas in då mötesordningen redan var satt. Däremot uttryckte enhetschefen sitt intresse för studiens ämne och betonade att frågeställningarna var mycket angelägna för socialtjänsten. Jag hade därefter direktkontakt, genom personligt möte och sms, med ytterligare tre stadsdelars enhetschefer som delade ovanstående sammankallande enhetschefer positiva uppfattning om studiens ämne, och som sa sig vara angelägna om att någon eller några av deras medarbetare deltog i studien.

Mitt följande steg var att kontakta nästa nivå; alla stadsdelars berörda 1:e socialsekreterare, med information och inbjudan om att delta i studien. Via e-post inbjöds de som var intresserade av att delta i studien till ett informationsmöte, med lunch²³.

Inför informationsmötet skickade jag ut ett brev till alla som anmält sig, med lite förberedande information.²⁴ Till informationsmötet anmälde sig tio 1:e socialsekreterare, representerade från sex av Göteborgs tio stadsdelar och tretton socialsekreterare representerade från samma sex stadsdelar. Några lämnade senare återbud, varför det till informationsträffen slutligen kom fem 1:e socialsekreterare representerade från fyra olika stadsdelar och nio socialsekreterare från samma fyra stadsdelar, plus från ytterligare en stadsdel. Under informationsmötet fick samtliga socialsekreterare välja intervjutider som passade dem. Det blev tre intervjugrupper med fyra socialsekreterare i varje grupp. De 1:e socialsekreterarna hade redan i inbjudan blivit informerade om att intervjun med dem skulle genomföras samma dag, efter informationsmötet.

Gruppintervjuerna med de tolv anmälda socialsekreterarna kom dock att förändras. Återbud och glömda tider omöjliggjorde min ambition med tre gruppintervjuer med socialsekreterare som deltagare. Jag försökte boka om till tider som passade alla, men det visade sig vara en för svår uppgift och drog ut för långt på tiden. Det blev återbud även på de ombokade tiderna.

De två första intervjutillfällena genomfördes som planerat: en gruppintervju med fem 1:e socialsekreterare och en andra gruppintervju med fyra socialsekreterare. Inför det tredje intervjutillfället meddelade två av socialsekreterarna förhinder på grund av stressad arbetssituationen. Jag beslutade mig för att, trots bortfallet, genomföra intervjun med de kvarvarande två socialsekreterarna. Vid det fjärde inplanerade intervjutillfället meddelade med kort varsel tre av de fyra socialsekreterarna förhinder på grund av sjukdom, glömt tiden respektive stressad arbetssituation. Jag valde då att genomföra en individuell intervju med den socialsekreteraren som kommit på utsatt tid.

Samtliga deltagare uppfyller studiens viktigaste kriterium: att de dagligen ansvarar för socialtjänstens barnskyddsarbete och genomför riskbedömningar i de anmälningar som studien är inriktad på. Beträffande studiens andra ambition – att nå så många stadsdelar och socialsekreterare som möjligt – har hälften av Göteborgs tio stadsdelar varit representerade, genom deltagande av fem 1:e socialsekreterare och sju socialsekreterare. Ytterligare en stadsdel och Socialjouren uttalade sitt intresse men var förhindrade att delta. De resterande fyra stadsdelarna svarade inte på förfrågan om deltagande i den här studien, på någon nivå. Eftersom samtliga av Göteborgs berörda enheter inom socialtjänsten fått förfrågan att delta i studien, är det intressant att reflektera över vilka socialsekreterare som deltagit. Återbudet och svårigheten att få med deltagare i undersökningen, har säkert flera anledningar. En anledning till att inte fler socialsekreterare anmälde sitt intresse kan vara att de inte nåts av förfrågan. Informationen var utformad till både 1:e socialsekreterare och socialsekreterare,

²³ Se inbjudan att delta i studie i bilaga 3.

²⁴ Information till deltagarna inför intervjutillfället, bilaga 4.

men skickades endast till de berörda enhetscheferna och 1:e socialsekreterarna, för hjälp att sprida informationen till socialsekreterarna. Dessutom är det oklart hur diskussionerna på arbetsplatserna har förts kring ett deltagande. Om de som inte svarat, de som sagt sig inte vilja delta och de som lämnat återbud, faktiskt inte velat delta, får man naturligtvis finna sig i det och respektera deras beslut. Men beror det däremot på att socialsekreterarna: ”genom gate-keeping²⁵ frångått sin möjlighet att medverka är det inte bara ett forskningsmetodologiskt, bekymmer, utan också ett vidare problem utifrån ett medborgar- och demokratiperspektiv” (Sallnäs, Wiklund & Lagerlöf 2010, s. 128). Det vill säga, om socialsekreterarna inte nåtts av informationen om studien eller inte upplevt stöd och tillåtelse att prioritera ett deltagande, kan man ha synpunkter på det utifrån ett demokratiskt perspektiv. Att samtliga deltagande socialsekreterare, förutom en, har sin 1:e socialsekreterare som deltar i studien, kan troligen inte betraktas som en tillfällighet. Det förefaller inte särskilt djärvt att tänka sig att socialsekreterarnas möjlighet att delta var beroende av att deras 1:e socialsekreterare också var intresserad av att delta i studien.

4.3 Intervjuerna

I studien ingår totalt tolv socialsekreterare, varav fem är 1:e socialsekreterare och resterande sju handläggande socialsekreterare, representerade från fem av Göteborgs tio stadsdelar.

I sökandet efter vägledning och kunskap i metodlitteraturen om kvalitativa intervjuformer blev jag lätt förvirrad. Det förekommer nämligen många varianter, vilka benämns på en mängd skilda sätt beroende på forskare/metodförfattare. Studerandet gav mig emellertid nödvändig kunskap och viktiga verktyg i förberedelsen och genomförandet av intervjuerna.

Jag valde att använda den semi-strukturerade intervjumetoden, vilket betyder att intervjusituationen är flexibel med tonvikt på intervjupersonens svar (Bryman, 1997). Inför intervjuerna utformade jag en tematisk guide som innehöll de ämnen som är studiens fokus och med helt öppna frågor utan svarsalternativ, som jag ville att intervjun skulle röra sig kring.²⁶ Min ambition var att försöka skapa en intervjusituation som liknade ett fritt samtal, där min roll var att leda och styra samtalet så att det inte kom för långt bort från ämnet.

När en socialsekreterare föredragit ”sin” anmälan, vinjett, för övriga informanter vid intervjutillfället, redogjorde hon även för hur hon praktiskt hade genomfört och resonerat vid riskbedömningen i densamma. Därefter reflekterade och diskuterade gruppen tillsammans utifrån studiens frågeställningar, med den föredragna anmälan som utgångspunkt. Vid intervjutillfällena ingick att diskutera socialsekreterarnas praktiska genomförande, vilka risk- och skyddsfaktorer de tar hänsyn till, vilka faktorer som påverkar dem i bedömningsprocessen samt vilket stöd och vilken kunskap de tar hjälp av. I anslutning till att deltagarna reflekterade och diskuterade hade jag intervjuguiden, bestående av teman som var viktiga att avtäcka under intervjun, som hjälp för minnet. Det visade sig bli livliga och öppna diskussioner vid varje intervjutillfälle, där alla socialsekreterarna generöst och prestigelöst deltog aktivt och tog uppgiften som informant i studien på allvar. Jag visade mig inkännande i det som framfördes under intervjun, men aktade mig noga för att bli involverad i det ämne som diskuterades, för att undvika risk för att påverka det som deltagarna framförde. Denna

²⁵ Inom sociologisk och antropologisk forskning talar man om gate-keepers (grindvakter), som står i position att sortera och välja ut personer. Begreppet myntades av Kurt Lewin, som under mitten av 1900-talet var en framstående psykolog och pionjär inom bl.a. socialpsykologi (Östberg, 2010).

²⁶ Se Intervjuguide i bilaga 5

hållning som intervjuare är viktig, enligt Wibeck (2010) liksom att intervjuaren är bekant med den speciella terminologi som deltagarna är vana att använda. Tidsåtgången var totalt ca 90 minuter vid samtliga intervjutillfällen.

4.4 Förförståelse

Något måste sägas om min förförståelse. Den har påverkat mitt val av ämne och säkert sättet att angripa det på. Men som Holme & Solvang (1997, s. 151) uttrycker det: ”Forskare är inte och kan inte vara värdeneutrala och objektiva.” Jag, såväl som alla andra människor, möter aldrig världen förutsättningslöst. Hur vi tolkar det vi möter är påverkat av vår förförståelse (ibid.). Att jag själv är socionom och arbetar som socialsekreterare och dessutom på Barnhuset²⁷ var känt av samtliga professionella som inbjöds att delta i studien. Detta kan å ena sidan ha upplevts som hämmande och obekvämt av de tillfrågade – eller tvärt om – att jag är kunnig och intresserad av dessa frågor som de hanterar varje dag i sitt arbete.

4.5 Bearbetning och analys av materialet

Det framkommer meningsskiljaktigheter bland forskare och författare när man tar del av handböcker i forskningsmetod, när det gäller uppfattning om hur systematiska förfaringssätten bör vara vid analys av kvalitativa data. De flesta experter inom området är emellertid i huvudsak eniga om att analysen av data i en kvalitativ studie grundar sig på att hantera data i fem steg, där forskaren rör sig fram och tillbaka mellan stegen; förberedelse, förtrogenhet, tolkning, verifiering och presentation, i en dataanalysspiral som en naturlig del av processen (Denscombe 2009). I avsnittets fortsättning lämnas en kort beskrivning av min analysprocess i denna studie.

Samtliga intervjutillfällen spelades in med diktafon. Ljudfilen överfördes till datorn, där den sparades, först på hårddisken och sedan vidare på dvd. Materialet skrevs därefter ut ordagrant, med markeringar av pauser, upprepningar, skratt och dylikt, samt med en unik kod i referenssyfte. Utskriften av intervjuerna var tidskrävande och mödosamt, men också mycket spännande eftersom bearbetningen av materialet samtidigt satte igång per automatik. Efter att allt material var utskrivet, läste jag noggrant igenom intervju för intervju, flera gånger med en penna i handen och gjorde minnesmarkeringar. När jag kände mig väl förtrogen med intervjumaterialet – läste jag igenom allt material igen för att börja med det som Denscombe (2009 s. 373) benämner som den ”formella tolkningsprocessen”; nämligen att koda data, kategorisera dessa koder, identifiera centrala teman och samband bland koder och kategorier, och komma fram till vissa generella uttalanden.

Arbetet skedde systematiskt med en intervju i taget, för att därefter göra en sammanställning av de mönster och teman som jag fått fram av samtliga intervjuer. Under processens gång återvände jag ständigt till studiens syfte och frågeställningar, för att säkerställa att jag höll mig inom ämnet, parallellt med att jag läste teori och tidigare forskning på området. De teman som framkom lyftes in som underrubriker i uppsatsens resultatredovisning och analys. I nästkommande kapitel, då empiri presenteras, återfinns flera citat. Utöver att citaten levandegör texten, finns de med för att socialsekreterarnas egna ord och röster ska lyfta fram centrala teman, vilket jag anser är betydligt bättre än en återgivning med mina ord.

²⁷ Barnhuset är en verksamhet där åklagare, polis, socialtjänst och hälso- och sjukvård samverkar kring barn som blivit utsatta för brott.

I syfte att förenkla läsningen har vissa upprepningar och talspråksformuleringar tagits bort i återgivningarna i resultatkapitlet. Viss redigering, som inte bedöms påverka det materiella innehållet, har också gjorts för att öka förståelsen för den kontext som citaten är hämtade ur.

4.6 Litteratursökning

Under hela uppsatsprocessen har jag ständigt letat efter relevant litteratur och forskning för mitt ämnesområde på olika databaser som finns tillgängliga på Göteborgs universitetsbibliotek. För att finna svenska och internationella vetenskapliga tidskriftsartiklar i fulltext har jag främst använt mig av databaserna Social Service Abstract (CSA) och Sociological Abstract (CSA). Genom att precisera sökorden fann jag vilka tidskrifter som innehöll artiklar av intresse för min studies område, och kunde utifrån det gå vidare och göra en "advanced search" på varje tidskrift och få upp teman (descriptors) där jag utläste vilka artiklar som låg nära mitt studieämne. Jag har även sökt på Google Scholar. Referenser i de vetenskapliga artiklarna har gett mig nya litterära uppslag, vilka jag sökt på Göteborgs universitetsbiblioteks katalog Gunda, för att låna. Jag har genomgående varit noga med att gå tillbaka och använda mig av originalkällan.

4.7 Studiens giltighet, tillförlitlighet och generaliserbarhet

Det finns en ständigt pågående debatt om för- och nackdelar med kvantitativ och kvalitativ forskning inom samhällsvetenskapen, och forskarna har många olika uppfattningar om kvalitativa forskningens möjlighet att säkerställa en studies trovärdighet (Bryman 1997; Kvale & Brinkman 2009). Trost (2010) menar att trovärdigheten är en av de största svårigheterna med kvalitativa studier, och således kvalitativa intervjuer. Trovärdigheten är dock avgörande för all forskning oavsett om den vilar på kvalitativ eller kvantitativ grund (Denscombe 2009). Forskaren måste på något sätt verifiera att en studies resultat är trovärdiga, och visa att studiens fynd grundar sig på metoder och genomföranden som är erkända som god forskning (ibid.). De allmänt vedertagna grundvalarna för att bedöma en studies trovärdighet och forskningskvalitet är dess validitet (giltighet), reliabilitet (tillförlitlighet) och generaliserbarhet. Jag kommer fortsatt att behandla kriterierna utifrån kvalitativ forskningsmetodik i förhållande till min studie.

Med validitet avses, som framgått ovan, studiens giltighet, det vill säga hur väl den undersöker det forskaren avser att undersöka - kan de frågor som ställs till intervjupersonerna ge svar på det vi vill undersöka? Djurfeldt, Larsson & Stjärnhagen (2008) menar att kvalitativa studier ofta har en högre giltighet än kvantitativa undersökningar, på grund av att den kvalitativa intervjusituationens flexibilitet är större. I mina intervjusituationer hade jag möjlighet att förklara och förtydliga frågor, ställa följdfrågor och fråga om när jag inte uppfattade svaret, vilket höjer studiens validitet. Men begreppet "validitet" i en kvalitativ studie är inte relaterad enbart till själva datainsamlingen utan avser hela forskningsprocessen (Denscombe 2009). Jag har under hela processen med uppsatsen ansträngt mig för att höja validiteten genom att återkoppla materialet och metoden till studiens syfte och frågeställningar, och därigenom kontrollera att jag undersöker det jag tänkt mig.

Reliabilitet avser studiens tillförlitlighet och svarar på frågan *hur* vi mäter. Mätningen ska vara stabil. Detta kan också uttryckas med en fråga: "Om någon annan utför forskningen, skulle man då få samma resultat och komma fram till samma slutsatser?" (Denscombe 2009).

Även om studiens frågor är valida kan våra mätinstrument variera i skärpa och tillförlitlighet (Djurfeldt et al 2008). Översatt till kvalitativa intervjuer kan det t.ex. handla om frågor som är otydliga och omständigheter under intervjusituationen som påverkar svaren. Genom att, som i kvantitativa studier, använda standardiserade frågeformulär kan studien uppnå en högre reliabilitet (ibid.). Intervjusituationen ska med andra ord vara standardiserad i alla avseenden för att man ska kunna tala om hög reliabilitet. Men en genomgående standardiserad intervjusituation är inte något eftersträvansvärt i kvalitativa intervjuer, som vill förstå hur den intervjuade tänker, känner eller beter sig (Trost 2010). Jag använde semi- strukturerad intervjuguide med teman och frågor att utgå ifrån. Samtliga intervjuer genomfördes på så sätt ungefär likadant, vilket möjligen kan anses öka studiens reliabilitet något. Wibeck (2010) betonar att samma person bör hålla i samtliga intervjutillfällen; på så vis ökar reliabiliteten. I min studie höll jag i samtliga intervjuer.

Bryman (1997) pekar på att kvalitativa studier har problem med generaliserbarhet; att visa på det typiska eller överförbara i studiens resultat, eftersom kvalitativ forskning ofta baserar sig på intensiva ingående studier av ett relativt litet antal fall. En knepig fråga att besvara för kvalitativa forskare är således: Hur går det att generalisera med utgångspunkt i ett så litet antal? Nej, det går inte att generalisera min studies resultat. Däremot lyfter Denscombe (2010) ett annat angreppssätt: överförbarhet, vilket liknar Kvaless (2009) begrepp ”analytisk generalisering” och som innebär i vilken mån informationen om de specifika fallen i studien går att finna i andra jämförbara fall. Utifrån det angreppssättet kan man säga att även om min studies resultat inte går att generalisera, finns det anledning att tro att socialsekreterarnas uppfattningar och erfarenheter kan återfinnas även bland andra socialsekreterare som arbetar med risk och skyddsbedömningar i socialtjänstens barnskyddsarbete.

4.8 Etiska överväganden

En viktig aspekt av en vetenskaplig studie är huruvida den uppvisar god etik. I Sverige har Vetenskapsrådet (2002) utarbetat etiska regler, vilka utgår från två grundläggande aspekter: *forskningskravet* och *individskyddskravet*. Forskningskravet innebär att allmänheten har rätt att förvänta sig att forskning bedrivs som är till nytta för samhället. Den här studien undersöker frågeställningar som handlar om hur samhället tar sitt ansvar för barns rätt till skydd från våld och sexuella övergrepp i sin hemmiljö. Studien kommer direkt till nytta för samhället då den är en förstudie till ett projekt inom samma område i Göteborgs stadsdelsförvaltning Askim-Frölunda-Högsbo, vilket betyder att dess resultat kommer att lyftas in som teman i projektet att ta avstamp utifrån. Individskyddet konkretiseras av Vetenskapsrådet i fyra huvudkrav gällande *information*, *samtycke*, *konfidentialitet* och *nyttjande*. Samtliga deltagande socialsekreterare fick information via brev samt bjöds in till ett informationsmöte där studiens syfte och sådant som kunde tänkas påverka socialsekreterarnas vilja att delta tydliggjordes. Samtyckeskravet respekterades genom att deltagandet skedde frivilligt; man kunde när som helst avbryta sitt deltagande i studien och pressades inte under intervjuerna att svara om man inte ville. Allt material i studien har behandlats konfidentiellt. Inspelningarna saknar namn och personuppgifter på deltagarna och resultatet redovisas på ett sådant sätt att deltagarna inte kan identifieras av utomstående. Nyttjandekravet innebär att material som insamlats för forskning endast får nyttjas för forskningsändamål. Deltagarna informerades om att studien kommer att användas i nämnda projekt och dessutom vara tillgänglig för allmänheten genom universitetets databas. En viktig aspekt av det etiska värdet är att en grupp inte ska drabbas av en studies tolkningar och slutsatser (Larsson 1994). Förhoppningen är att studien även ur denna synpunkt, uppvisar god etik gentemot socialsekreterare som grupp.

5. Resultat och analys

För att belysa studiens resultat redovisas detta i följande kapitel genom att främst återge citat av informanterna med en återhållande analys. Kapitlet tar sin början i en kort presentation av de socialsekreterare som är studiens informanter och de fall som utgör studiens empiriska exempel, vilka socialsekreterarnas resonemang och diskussioner utgick ifrån under intervjuerna. Detta görs med avsikt att göra läsaren något införstådd i det empiriska underlagets innehåll. Underrubrikerna refererar till uppsatsens frågeställningar.

5.1 Kort presentation av informanterna

Jag har under december 2011 och januari 2012 träffat och intervjuat tolv socialsekreterare; varav sju handläggande och fem 1:e socialsekreterare, representerade från fem av Göteborgs tio stadsdelar. Det gemensamma för dem alla är att de dagligen ansvarar för riskbedömningar utifrån anmälningar gällande oro för att barn far illa. Samtliga socialsekreterare deltog i var sin intervju, enskilt eller i grupp.

Socialsekreterarna är alla kvinnor med socionomexamen, och med en åldersspridning från 29 till 55 år. De har olika lång arbetslivserfarenhet när det gäller socialtjänstens barnskyddsarbete, men en klar majoritet av informanterna i studien har en lång yrkeserfarenhet, varav den mest erfarne hade arbetat i 30 år med dessa barnskyddsfrågor. Två av informanterna var utexaminerade som socionomer så sent som för sex månader sedan och en tredjedel hade sin examen sedan 8-13 år tillbaka med lika många anställningsår inom socialtjänstens myndighetsutövande barnavård. Den övervägande delen av informanterna var färdigutbildade socionomer sedan 18-30 år tillbaka och yrkesverksamma inom den myndighetsutövande barnavården lika länge.

5.2 Anmälningarna – de empiriska exemplen

Varje intervjutillfälle startade med att informanterna enades om ett, vid ett par intervjutillfällen två, anmälningar att diskutera under intervjun utifrån studiens frågeställningar. Totalt användes sex anmälningar (och sju barn eftersom ett fall var ett syskonpar), som underlag vid intervjuerna. Av de sju berörda barnen var tre pojkar och fyra flickor i åldrar mellan 6 år till 13 år. Hälften av fallen var sedan tidigare kända familjer för socialtjänsten, och majoriteten av barnen levde i familjer med båda sina föräldrar. Av de sex anmälningarna var det tre som gällde fysiskt våld, en handlade om psykiskt våld samt hot om fysiskt våld och två gällde oro för både fysiskt våld och sexuella övergrepp mot barnet av någon eller båda föräldrarna eller annan närstående till barnet:

Anmälan A

Anmälan inkommer till socialtjänsten från en förskola. En 6-årig pojke har berättat vid en samling på förskolan att hans pappa brukar slå honom. Uppgifterna i den skriftliga anmälan är kortfattade och ger ingen ytterligare information.

Anmälan B

En rektor ringer till socialtjänsten och framför oro för en 9-årig flicka som går på skolan. Rektorn berättar att flickan just gråtande berättat för sin lärare att hennes pappa blir så arg för ingenting. Flickan beskrev en händelse för sin lärare som exempel på hur det kan vara när pappan blir arg, i vilken det framgår att pappan drar in henne på rummet, trycker ner henne i sängen, skriker åt henne samtidigt som han slår henne på låren. Rektorn berättar vidare att flickan har ett avvikande beteende och att föräldrarna har tagit kontakt med skolpsykologen för att få hjälp. Flickan söker mycket vuxenkontakt på skolan och besöker ofta skolsköterskan för magont eller annan smärta.

Anmälan C

Skolan kontaktar socialtjänsten per telefon i samband med dagens lektionsstart, och lämnar en anmälan gällande en 12-årig flicka. Flickan hade kommit till skolan på morgonen tillsammans med vänner till familjen, som hon sovit hos över natten. Hon hade dagen före kommit hem till dem och berättat att hon blir utsatt för sexuella övergrepp av sin pappa och att hennes mamma inte tror på henne. Flickan hade vidare uppgivit till familjens vänner att när hon hade försökt berätta för mamman vad pappan utsätter henne för hade hon slagit till flickan.

Anmälan D

Kuratoren på en skola anmäler oro för att en 13-årig flicka utsätts för psykisk misshandel i hemmet. Flickan har berättat, genom att ge flera exempel, att hon får utstå ständiga kränkande uttalanden av föräldrarna och att hon känner sig väldigt nedtryckt och nedstämd av det. Flickan har vidare berättat att pappan har ett starkt temperament och att han ofta dricker alkohol, vilket gör honom än mer aggressiv. I anmälan framgår att skolan tidigare tagit kontakt med flickans föräldrar i samband med att hon skurit sig, för att rekommendera dem att kontakta BUP, vilket föräldrarna valt att inte göra. Flickan är i dag mycket rädd för vad som kommer att hända när föräldrarna får veta att hon nu berättat om sin situation för kuratorn, och att det också kommer att anmälas till socialtjänsten. Pappan har tidigare hotat flickan med att han skulle slå henne om hon berättade om familjen för utomstående personer.

Anmälan E

En kurator på skolan ringer till socialkontoret och gör en anmälan gällande en 9-årig flicka. Flickan har just lämnat kuratorns rum efter att ha lämnat allvarliga uppgifter om att hon blir utsatt för våld och bestraffningar av fadern och en äldre bror. Flickan hade i samtalet med kuratorn gett exempel på hur fadern misshandlar flickan, och uppgett att detta har pågått under hela hennes uppväxt. Flickan uttryckte även att hon är orolig för sin mamma, och att mamman inte har någon möjlighet att skydda henne. Under samtalet hade flickan varit starkt känslomässigt berörd, gråtit och uttryckt stark rädsla för att gå hem.

Anmälan F

En mamma till två pojkar, 6 respektive 8 år, har vid upprepade tillfällen de senaste åren kontaktat socialtjänsten och anmält oro för att bröderna utsätts för våld av sin pappa vid umgänge. Mamman har vid tidigare anmälningstillfällen även uppgett att hon själv varit utsatt för våld från pojkarnas far. Modern har även anmält sin oro till polisen, och samtliga förundersökningar har blivit nerlagda. Socialtjänstens tidigare utredningar har inte kunnat påvisa att någon av pojkarna utsätts för våld och inte heller fått klarhet i det våld som modern uppgivit förekommit mot henne från barnens far. Pojkarnas mamma anmäler nu åter till socialtjänsten och polisen att hon är orolig för att barnen utsätts för våld hos fadern vid umgänge samt att farfadern utsätter den äldre brodern för sexuella övergrepp.

5.3 Presentation av resultat

I kapitlets fortsättning redovisas det som framkom i intervjuerna genom att återge citat av socialsekreterarna som lyfter fram olika aspekter. Resultatet, d.v.s. teman som identifierats, analyseras återhållsamt. I nästföljande kapitel 6 fördjupas analysen och diskuteras i förhållande till studiens övergripande syfte och frågeställningar med hjälp av tidigare forskning och valda teoretiska perspektiv. I resultatredovisningen talas enbart om socialsekreterare, då inget framkommer i intervjuerna som utmärker någon skillnad befattningarna emellan. Varje informant i studien identifieras genom ett siffersystem, 1 till 12, vilket anges vid varje citat.

5.4 Socialsekreterares praktiska tillvägagångssätt

När en anmälan gällande oro om våld eller sexuella övergrepp inkommer till socialtjänsten är socialtjänstens främsta uppgift att garantera barnets skydd och bedöma om det finns anledning att överväga ett omedelbart omhändertagande enligt LVU. Uppgiften tillhör troligtvis en av de svåraste uppgifter en socialsekreterare kan ställas inför. Lagtexten i SoL och LVU ska omsättas till handling och genomförande i samma ögonblick som socialsekreteraren får anmälan i sin hand. En viktig del genom hela bedömningsprocessen är att ringa in problemet och bestämma sig för hur allvarligt man ska se på anmälan (Warner 2003). Socialtjänsten kan i efterhand både kritiseras för att agera alltför passivt och för att utföra alltför snabba och ogrundade ingripanden (Andersson & Lundström 2004). Flera socialsekreterare beskriver de många ställningstaganden och bedömningar som krävs av dem på kort tid och som ska leda till beslut om barnets skyddsbehov. En socialsekreterare uttrycker det så här:

Socialsekreterare ID 8: Nämen, det är ju massor som vi ska bedöma och ta ställning till på samma gång ungefär, när en sådan här anmälan kommer in, och på så kort tid. Hur allvarligt är det? Ska en utredning inledas eller inte? Ska vi göra en polisanmälan? Måste vi omhänderta omedelbart? Ja, ni vet...behöver vi prata med barnet? Jag menar, även om polisen inte har förhört det? När kan vi träffa föräldrarna? Och vad säger vi då utan att förstöra polisutredningen? Ja, det är ju hur mycket som helst som vi måste klara ut och bedöma!

Så hur går socialsekreteraren praktiskt tillväga i inledningsskedet av en riskbedömning för att göra ”rätt” bedömning?

Information från anmälaren och socialsekreterarens grad av oro

En förhandsbedömning utifrån en anmälan innebär att socialsekreteraren, på ett underlag där informationen är begränsad och tillförlitligheten ofta kan vara svår att avgöra, snarast ska ta ställning till dels om en utredning ska inledas och dels bedöma om ett barn är i behov av ett omedelbart skyddsingripande. Munro (2010) beskriver att informationen i en anmälan inte sällan innehåller en blandning av detaljer om vad som sägs ha skett, spekulationer om vad som kan hända samt moraliska omdömen om föräldrarnas beteende. Socialsekreteraren ska således i sin riskbedömning sortera bland fakta, känslor och värderingar i anmälan och därigenom urskilja barnets säkerhet och ta ställning till om det finns omedelbar fara med hänsyn till barnets liv och hälsa t.ex. misshandel och sexuella övergrepp.

Tillsammans med att kontrollera *den tidigare kännedomen* i socialtjänstens dokumentationssystem, om barnet eller någon annan i familjen är kända sedan tidigare av socialtjänsten, lyfte samtliga socialsekreterare i intervjuerna fram att det allra första praktiska

som sker i förhandsbedömningen är en *noggrann genomläsning av anmälan*, eller lyssnande om anmälan lämnas per telefon, då socialsekreteraren gör en första bedömning av *hur orolig hon blir* av det hon läser respektive hör:

Socialsekreterare ID 10: Jag tittat mycket på berättelsen i anmälan, om du förstår vad jag menar. Ibland hör jag att, eller när jag läser den här anmäla, så tänker jag nog att det är en förälder som blir arg och så beskriver barnet en händelse som innehåller våld, men det är inte ett våld som jag uppfattar som väldigt allvarligt. Det har ju kommit in andra anmälningar där man får andra berättelser om våld som man uppfattar...det är liksom ingen tvekan om att det är allvarligt våld och att barnet måste skyddas.

Moderatorn: Nu får jag uppfattningen att du beskriver att du gör någon slags gradbedömning av oron och risken i anmälan: hur allvarlig är den? Indikerar det på att vi måste ingripa omedelbart eller inte?

Socialsekreterare ID 10: Ja precis, det bär man ju hela tiden med sig när man läser anmälan, hur orolig blir man? Ja, det är det värsta, osäkerheten. Man vet ju ingenting inledningsvis. Man tänker bara...vad är det här?

Till det som bedöms i en klinisk riskbedömning kan t.ex. höra personlighetsdrag, psykisk hälsa samt biologiska, psykologiska och sociala faktorer (Lagerberg & Sundelin 2000). Det leder oss till socialsekreterarens andra praktiska steg i sin riskbedömning; nämligen att kontakta anmälaren. Samtliga socialsekreterare framförde att de alltid inleder bedömningsprocessen med att *prata med den som har anmält*, vid anmälan som gäller oro för våld eller sexuella övergrepp:

Socialsekreterare ID 11: Man börjar väl med att kontakta den...om det inte kommer in en anmälan på telefon, så börjar man med att kontakta den som har anmält. Man måste ju göra något slags säkerställande av känslan, alltså känslan av den oro jag får när jag läser anmälan.

Socialsekreterare ID 2: Då vill jag ha...alltså oftast så väcker anmälan frågor. Så det första jag vill göra det är att gå igenom anmälan med den som har skrivit den. Få mer information om barnet, ställa frågor och få mer utförliga och fylligare uppgifter kring oron och lite runt- omkring – information: Finns det ett funktionshinder? Har barnet berättat så här tidigare? Hur funkar hon i skolan? Hur är kontakten med föräldrarna? och så, så att man får någon slags helhetsbild. Allt det här får ju vägas samman med det barnet sen berättar.

Socialsekreterarna beskriver vikten av att få anmälan's uppfattning och information om barnets sociala relationer, sammanhang och mående, för att därefter ta ställning till hur nästa steg i bedömningen lämpligast ska genomföras.

Samtal med barnet och föräldern/föräldrarna

Den första kontakten med barnet och familjen måste övervägas och planeras noga av socialsekreteraren. Genom den första kontakten med anmälaren får socialsekreteraren underlag för vidare bedömning, t.ex. om en kontakt behöver tas med barnet omedelbart:

Socialsekreterare ID 11: Jag tänker att man gör många bedömningar i den här processen, som man kanske inte alltid tänker på. Alltså en bedömning som man behöver göra det är att: behöver vi prata med barnet först utan att kontakta föräldrarna?

Som framgått av tidigare avsnitt är huvudregeln gällande socialtjänstens involvering av barn i barnskyddsarbetet, trots lagändring i augusti 2010, att detta ska ske med vårdnadshavarens samtycke om barnet inte kan anses ha mognaden att själv bestämma i frågan. Lagändringen ger dock socialsekreteraren explicit möjlighet att samtala med barnet utan föräldrarnas

samtycke eller närvaro. Samtliga socialsekreterare i denna intervjustudie uppger att de oftast samtalar med barnet inledningsvis i riskbedömningen när anmälan gäller oro för att barn utsätts för våld eller sexuella övergrepp, med hänvisning till att barnets berättelse spelar en avgörande roll i bedömningen. En socialsekreterare uttrycker det så här:

Socialsekreterare ID 10: Ja, och det tänker ...det tror jag att vi alltid gör. Behöver vi åka till skolan eller förskolan eller där barnet befinner sig och prata med barnet, så gör vi det. För min erfarenhet är att i de fall där vi går in med ett omedelbart omhändertagande, där man bedömer att det finns ett omedelbart behov av skydd, då väger barnets eller ungdomens berättelse i det här inledande skedet ganska tungt.

Av citatet ovan framgår att för att klargöra barnets behov av skydd är *samtal med barnet* ett viktigt praktiskt verktyg och att barnets uppgifter väger tungt vid bedömningen. Dessutom framgår det av citatet, det som samtliga socialsekreterare i intervjustudien också var överens om, nämligen att man åker och träffar barnet där det befinner sig; på förskolan eller skolan, oavsett barnets ålder.

Men av JO's uttalande (2006/07:JO1, s. 225) framgår viss tveksamhet kring att samtala med barn i skolan. JO menar att även om det i och för sig kan framstå som praktiskt och mest närliggande för socialtjänsten att samtala med barnet i skolan, kan detta vara olämpligt. Enligt JO bör socialtjänsten så långt som möjligt undvika att kontakta barn när de befinner sig i skolan, eftersom en sådan kontakt som regel inte kan ske utan att ett större antal personer därmed får information. Detta går utöver vad sekretesslagstiftningen medger och kan därför ses som alltför integritetskränkande. JO påpekar vidare att det inte finns uttryckligt lagstöd för att skolan eller förskolan medverkar till att socialtjänstens utredare får träffa barnet där. Inte heller propositionen(2009/10: 192) ger någon vägledning i hur samtalet rent praktiskt ska genomföras om vårdnadshavare inte samtycker.

Omedelbart ingripande enligt LVU

Ett *omedelbart ingripande enligt 6 § LVU* är att betrakta som en mycket handgripligt praktisk insats till ett barns skydd. Socialsekreterarna i denna intervjustudie uttryckte medvetenhet om detta, samtidigt som de betraktar ett omedelbart omhändertagande enligt LVU som ett viktigt rättsligt verktyg vid en inledande riskbedömning. Flera socialsekreterare betonade dock att det är en svår bedömningsfråga och att det många gånger är magkänslan som avgör, eftersom den inledande informationen i en anmälan oftast är knapp:

Socialsekreterare ID 2: Ibland tänker jag: det säkra före det osäkra, att den knappa information man har och magkänslan tillsammans säger att man får gå in med ett omedelbart för att skydda och sedan så får man se vad som händer, och sedan så får man kanske släppa det för att..under utredningstiden så får man fram uppgifter som gör att...ja, här kan man backa eller att det visar sig att det var på något annat sätt eller vad det nu kan vara.

Socialsekreterare ID 5: Så tänker jag också! Bättre skydda en gång för mycket så kan man backa sedan. Och det får aldrig gå prestige i det, utan då backar man och säger att det var en för tuff bedömning vi gjorde vid det tillfället, och nu har vi mer information och ser att det inte var det som behövdes.

Inleda utredning enligt 11 kapitlet 1 § SoL

Om socialsekreteraren, i enlighet med delegationsordningen, inte redan har beslutat om att *inleda en utredning* enligt 11 kapitlet 1 § SoL och/eller beslutat om ett omedelbart

omhändertagande enligt 6 § LVU, så fattas i detta skede av förhandsbedömningen beslut om huruvida en utredning ska inledas eller inte, om det finns behov av ett omedelbart behov av skydd samt om en polisanmälan bör göras. Om det beslutas att en polisanmälan ska göras på uppgifterna i inkommen anmälan, kan det ibland vara så att socialsekreteraren väljer att inte tala med barnet, och inte heller familjen, innan polisen har genomfört barnförhör.

Riskbedömningen upplevs då som mer otillfredsställande och osäker av socialsekreterarna i min studie. Men flertalet av studiens informanter uppger att de talar med barnet och föräldrarna även när en polisanmälan görs, för att fullfölja en riskbedömning. Vid de tillfällena undanhålls dock barnet och föräldrarna informationen att en polisanmälan är gjord fram till dess att barnförhör hålls av polisen.

Tre av de fem stadsdelarna som var representerade i min studie angav att de alltid inleder en utredning när det inkommer anmälan som gäller misstanke om våld eller sexuella övergrepp mot barn, och att en förhandsbedömning då oftast inte är nödvändig. En socialsekreterare bekräftar det i följande citat:

Socialsekreterare ID 8: Men utifrån det här med risk och skydd, jag tänker att vi startar ju alltid utredningar när ett barn har sagt att... ja sagt att det blir slaget eller utsatt hemma på nått sätt. Det är ju vårt skydd att titta på barnets situation.

Men för socialsekreterarna från två av de fem stadsdelarna som ingår i studien var det inte lika självklart att rutinemässigt och konsekvent inleda en utredning. Deras erfarenhet är att en förhandsbedömning alltid görs, och att den även kan leda till beslutet att inte inleda utredning.

Socialsekreterare ID 6: Jag känner inte igen mig i det ni säger, att man alltid startar utredning. Det gör inte vi.

Socialsekreterare ID 7: Inte vi heller, det är ju en delegationsfråga också tänker jag. Vi har ju ingen delegation på att inleda utredning. Det kanske ser olika ut...?

Samtliga socialsekreterare lyfter fram att även om möjligheten finns att inhämta information mot en förälders vilja är samarbetet med föräldrarna väldigt viktigt. Här framkommer dilemmat när föräldrar inte vill samarbeta och där förhållandena inte är så allvarliga att LVU är tillämplig:

Socialsekreterare ID 8: Men om vår utgångspunkt är att detta kan ha hänt och så har vi föräldrar som säger att detta har inte hänt, och det finns inte LVU-grunder, alltså... våra insatser, vårt stöd – det är ju kört! Det går ju inte att jobba med någon som inte tillstår någon problematik. Då kan ju detta ha hänt hur mycket det vill, men vi har ingen möjlighet att hänga oss kvar i familjen och ge barnet det skydd och stöd vi tror det behöver.

Men handlingsutrymme ger också utrymme att utöva makt (Lipsky 2010). Befogenheter i bedömningsprocessen, såsom t.ex. att besluta om en utredning ska inledas eller beslut om ett omedelbart omhändertagande enligt LVU är nödvändigt för ett barns skydd, är uttryck för de maktbefogenheter som socialtjänsten förfogar över. Socialsekreterarna i intervjustudien uppfattar sina möjligheter till maktutövning som stor och uttrycker att de inte alltid anser sig ha tillgång till tillräckliga bedömnings- och beslutsgrunder. En av studiens socialsekreterare får ge röst för detta genom nedanstående citat:

Socialsekreterare ID 2: Jag kan bli skraj, just att man har ganska mycket makt så tänker jag: vad grundar jag det som jag säger på? Är det utifrån min kunskap och allt? Alltså det är... ibland kan det bli lite obehagligt att ops! Så mycket jag kan bestämma och styra i detta! Och vad grundar jag det på?

Ja, vad grundas socialsekreterarnas bedömningar på? I nästa avsnitt redovisas studiens fråga gällande vilket stöd och vilken kunskap som ligger till grund för att avgöra om socialtjänsten behöver ingripa till ett barns skydd.

5.5 Stöd och kunskap som socialsekreterare använder

Det praktiska tillvägagångssättet är tätt ihop vävt med det stöd och de kunskaper som socialsekreteraren använder sig av i bedömningsprocessen för att fatta beslut. Deras kunskapsanvändning är påverkad av Individ- och familjeomsorgens kontextuella villkor och organisatoriska förutsättningar. Med det perspektivet kommer jag under följande rubrik att redovisa, och i nästa kapitel analysera, det stöd och de kunskapskällor socialsekreterarna lyfter fram i studiens intervjuer. Socialsekreterarna i denna studie använder sig av framförallt fem kunskapskällor som stöd vid riskbedömningar och beslut, vilka kan delas in enligt följande:

Erfarenhetsbaserad kunskap

Personerna i ärendet
Egen yrkeserfarenhet och intuition
Kollegor och experter

Teoretisk kunskap

Lagstiftning och föreskrifter
BBIC
Forskningbaserad teoretisk kunskap

Erfarenhetsbaserad kunskap

Personerna i ärendet

I intervjuerna framträder ett vardagsnära sätt att skaffa kunskaper som vägledning i riskbedömningar och dit hörande beslut. Socialsekreterarna berättar om den stora betydelsen de tillmäter samtal med anmälaren, barnet och föräldrarna i de enskilda ärendena. Det är uppenbart att i den konkreta anmälan är människorna det gäller den främsta kunskapskällan för samtliga socialsekreterare. Två socialsekreterare uttrycker det så här:

Socialsekreterare ID 10: Så jag träffade flickan då och lyssnade på hennes berättelse. Ja, och det var också det som...vi funderade ju inte i termer av ett omedelbart omhändertagande innan jag träffade henne, utan det var ju hennes berättelse som...som avgjorde det på något vis, när man träffade henne. Ja, utifrån hur hon berättade, vad hon berättade och sättet hon berättade det på. Hon hade självskadebeteende också, och det är ju jätte allvarligt för hennes psykiska hälsa.

I kategorin *Personerna i ärendet* ligger den betydelse som socialsekreterarna lägger vid kunskap som de får i klientkontakten. Av citaten ovan framgår att socialsekreterarna bedömer barnets situation utifrån det som framkommer i samtalet, och med hjälp av kunskap som de har sedan tidigare, men vilka dessa kunskaper är och var ifrån de kommer går inte att utläsa

Föräldrarnas uppfattning om anmälnans innehåll och deras inställning, som i första skedet kan handla om vilja eller inte vilja ha någon kontakt med socialtjänsten, har stor betydelse för möjligheterna att intervensera i en familj, och avgör om en insats som bedöms nödvändig till ett barns skydd, kan ske med samtycke enligt SoL eller om ett ingripande måste ske utan samtycke enligt LVU. I studiens intervjuer framkommer att samtal med föräldrar är en viktig åtgärd i riskbedömningens process:

Socialsekreterare ID 9: Skyddsbedömningen gör man ju framförallt genom att...när man delger föräldrarna att det kommit in en anmälan. Då lyssnar man ju av och har frågor som man ställer för att få en bild av hur säkert det är för barnet, och så relaterar man ju föräldrarnas svar och reaktioner till innehållet i anmälan, hur allvarligt ser det ut?

Socialsekreterare ID 8: Den kontakt man får med vårdnadshavarna. Ja, alltså om de samtycker till eller inte medverkar, deras inställning till allting. Det är jätte viktigt- föräldrarnas inställning, hur tar de detta? Hur tänker de?

Av citatet framgår att barnets och föräldrarnas beskrivning, inställning och reaktioner utgör en central utgångspunkt för socialsekreterarnas val av kunskap vid bedömningen av barnets skyddsbehov. Det är nämligen i relation till klientens beskrivningar av sin livssituation som socialsekreteraren vägleds i på vilket sätt de ska använda sig av den egna tidigare kunskapen. Deras sätt att uttrycka sig i citaten avslöjar att de använder sig av den kunskap de förfogar över när de genomför samtalet och värderar informationen från föräldrarna, men det går inte att utläsa vilka kunskaper detta är och varifrån de kommer.

Egen erfarenhet och intuition

Samtliga socialsekreterare i studien uppger att egen erfarenhet är en viktig kunskapskälla. En socialsekreterare uttryckte det så här under intervjutillfället:

Socialsekreterare ID 12: Sedan så tror jag ju säkert att tidigare ärenden, alltså tidigare erfarenheter och så, som man har haft, om man har haft något liknande ärende så tänker man på hur gjorde man då och hur gick det? Var det bra eller dåligt? Och vad finns det för likheter med det här? Det tror jag nog att man automatiskt gör.

Socialsekreterarna som deltog i studien har till absolut övervägande delen en lång erfarenhet inom socialtjänstens barnskyddsarbete, men erfarenheten var inte så lätt att verbalisera. Socialsekreterarna beskriver att det som ofta styr bedömningsarbetet, tillsammans med erfarenheten, är egen intuition och fingertoppskänsla:

Socialsekreterare 12: Ja, hur kom vi fram till det? Ja, det vet jag inte om det var så jättegenomtänkt. Det var väl på något vis någon sådan där magkänsla, som man har ibland utifrån sin erfarenhet, men inte så kanske uttalat och genomdiskuterat. Vi gjorde väl någonstans bedömningen att så allvarligt var det inte att det behövdes göras någonting direkt den dagen.

Kollegor och experter

Kollegors reflektioner samt handledning och konsultation av experter kom också högt på listan av viktiga kunskapskällor. Av citerad dialog nedan framkommer detta med all tydlighet:

Moderatorn: När ni får in den här typen av anmälningar måste ni göra en mängd ställningstaganden för hur ni ska genomföra en risk- och skyddsbedömning. Vad tar ni hjälp av?

Socialsekreterare ID 5: Ja, jag pratar med mina kollegor. Och vår chef och teamet, alltså hela teamet som kan hjälpas åt att bena upp. Sedan har vi haft förmånen då att kunna ta in från Psykologenheten om vi har behövt i särskilt svåra ärenden, så då har det kommit någon som står helt utanför och som hjälper oss att bena i det.

Socialsekreterare ID 4: Så har vi ju Barnhuset som vi kan ringa till också. Det är ju också någon som kan stå utanför. Men kollegor är ju jätte viktiga! Man blir ju en del i ärendet, så det är ju jättebra att någon kan komma lite utifrån, för man kan ju se på olika sätt. Det är väldigt bra, för då har man verkligen försökt vända och vrida på det från alla håll och kanter.

Teoretisk kunskap

Till skillnad från det som jag ovan kallar erfarenhetsbaserad kunskap, är teoretisk kunskap något lättare att direkt referera till som källa och underlag, men i min redovisning framkommer att det inte alltid är så enkelt. Det jag inräknar i teoretisk kunskap i detta sammanhang är t.ex. lagtext med förarbeten, föreskrifter och råd från socialstyrelsen samt

handläggnings- och dokumentationssystemet BBIC. Under denna rubrik kommer jag således att inkludera svar på studiens fråga gällande vilket stöd BBIC erbjuder vid socialsekreterarens riskbedömningar i barnskyddsarbetets inledande skede; d.v.s. när en anmälan inkommer.

Lagstiftning och föreskrifter

I gruppintervjuerna framkommer ofta, och på ett självklart sätt, referat till lagstiftning och föreskrifter som stöd och kunskapskälla vid risk- och skyddsbedömningar. Helt klart var att de utredningsåtgärder och den inhämtning av information som 11 kapitlet SoL möjliggör, upplevs vara till stor hjälp i riskbedömningen. Följande citat illustrerar detta:

Socialsekreterare ID 3: Dels kan vi ju inleda utredning så vi ska kunna ta kontakt med andra som kan ge information. Det är ju ett sätt, det är ju en del i en skyddsbedömning, tänker jag. Det får vi ju inte om...det kan vi ju inte göra om vi inte har en utredning på gång.

På ett lika självklart sätt refererar socialsekreterarna till lagstiftningen LVU som ett stöd och en kunskap i riskbedömningen:

Socialsekreterare ID 8: Först måste man ju ta ställning till hur allvarlig anmälan är och ha LVU - ”tänket”, alltså finns det LVU-grunder? Det är väl det man först kollar.

Socialsekreterare ID 5: Det är ju hela LVU-lagstiftningen som är till hjälp när vi ska skydda barn!

Däremot var det inte helt enkelt för socialsekreterarna i intervjustudien att återge hur lagstiftningen har tänkt tillämpningen som ger socialtjänsten befogenheter när det gäller att samtala med barn. I studiens intervjuer fördes inte heller socialsekreterarna några resonemang som visar hur man kom fram till att det var nödvändigt att inledningsvis träffa barnet enskilt, och utan föräldrarnas vetskap. Första frågan att ta ställning till är om ett samtal med barnet överhuvudtaget bör genomföras; om kontakt och samtal med barnet är i enlighet med barnets bästa (SoL 1 kapitlet 2 §). Därefter blir frågan med vilket lagstöd ett samtal kan genomföras. Socialsekreterarna i denna intervjustudie ger uttryck för vad som kan tolkas som en slags bekymmerfri och övertygad inställning till lagstöd för att tala med barnet inledningsvis utan föräldrarnas vetskap, samtycke eller närvaro, men uttalar sig svepande på frågan var denna praktiska åtgärd är reglerad. Två socialsekreterare ger exempel på detta:

Socialsekreterare ID 10: Alltså vi har ju rätt enligt lagen att prata med barn utan föräldrars tillåtelse, om det är så att det finns, att det är motiverat utifrån skyddsaspekten då, men det är ju också reglerat liksom på vilket sätt detta kan ske.

Socialsekreterare ID 1: Vi träffar ju barnet utan att förhört oss om föräldrarnas godkännande till att göra det. Och det finns det ju ett lagstöd för, men som jag inte just nu kan redogöra för. Jo, men så är det, och det använder vi oss av ogärna men just när det kommer till oerhört allvarliga uppgifter och man har behov av att skydda barnet så gör vi det. Då kan vi också ha några samtal med ett barn utan att informera föräldrarna.

BBIC:s möjligheter och begränsningar

De socialsekreterare som är denna studies informanter arbetar alla i organisationer där BBIC – systemet är infört. BBIC ska ge socialsekreteraren verktyg för att åstadkomma vad som brukar kallas kunskapsbaserat socialt arbete (Socialstyrelsen 2006b, s. 24). I denna studie är jag intresserad av BBIC:s möjligheter och begränsningar att bidra med kunskap och stöd i det absoluta inledningsskedet av ett barnavårdsärende, d.v.s. när socialsekreteraren ska avgöra om barnet har ett omedelbart behov av skydd utifrån en inkommen anmälan. Därför är det av intresse att undersöka vilken inställning socialsekreterarna har i denna fråga.

Under intervjuerna framkommer att socialsekreterarna upplever att BBIC:s anmälningsdokument är till visst stöd i den absolut inledande riskbedömningen. I BBIC-formuläret *Anmälan* ska socialsekreteraren fylla i uppgifter som inkommit om att barn eller unga far illa eller riskerar att fara illa. Ett avsnitt i *Anmälan* avser den allra första bedömningen; nämligen behovet av omedelbart skyddsingripande. Vilket är problemet? Hur allvarligt är det? Behöver barnet omedelbart skydd? En socialsekreterare beskriver sin nytta med detta dokument på följande sätt:

Socialsekreterare ID 10: Man har ju frågorna i anmälningsdokumentet och försöker få svar på dem, det tycker jag är ett stöd. Det finns ju många bra frågor i den, till anmälaren till exempel. Jag tror att hade man inte haft den strukturen, så hade man missat saker. Nu påminner det här dokumentet oss, och vi tvingas att ta ställning till om det finns något akut skyddsbehov.

Socialsekreterarna beskriver en utveckling av implementeringen av BBIC-modellen, och uttrycker betydelsen av att organisationen tar ansvar för att säkerställa att riskbedömning sker i samtliga ärenden:

Socialsekreterare ID 12: Ja, och när jag började arbeta i den här stadsdelen då skrevs det inte alltid in skyddsbedömningar i dom rutorna (i BBIC – dokumentet *Anmälan*, min anm.). Jag gjorde det inte heller alltid. Jag gjorde någon slags bedömning, att det här ärendet behöver jag göra en skyddsbedömning i, och inte i dom här förhandsprövningarna. Det var ju absolut inte okej egentligen! Men nu, ja nu är det ju självklart i alla anmälningar, det blev bestämt efter hand att det alltid ska göras och nu gör väl alla det i princip och det tycker jag är bra.

BBIC – systemet grundar sig på ett antal teorier och har utredningsfokus som ligger på att få en beskrivning av barnets situation utifrån barnets behov och på vilket sätt de blir tillgodosedda av föräldrar eller andra personer i barnets närmiljö; en BBIC – triangel används som metafor. Av gruppintervjuerna får jag intrycket att samtliga socialsekreterare tagit till sig det förändrade utredningssätt som BBIC bygger på, även om några är lite mindre erfarna med systemet. På frågan vad BBIC erbjuder för stöd uppstår följande samtal:

Socialsekreterare ID 5: Jag tycker det är svårt att plocka ut något så där nu, för jag tycker att vi har haft BBIC – tänket så pass länge nu, så att jag kan nog inte bena ut vad som är BBIC eller vad man gjorde innan, på något sätt. Utan det finns med ändå.

Socialsekreterare ID 3: Det är intressant faktiskt, för jag har också svårt att se när vi gör det här väldigt, väldigt akuta, då sitter vi inte och gör några Fyrfältare eller plockar med oss triangeln. Men har vi det med oss ändå? Men hela BBIC-tänket alltså, att titta på behovsområdena, det gör vi ju när vi letar efter risk och skydd. Då går vi ju igenom det. Det checkar man ju liksom av på ytan då, och så vidare, så där är ju BBIC ett stöd.

Socialsekreterare ID 2: Det som jag tänker på att BBIC har lärt mig är att alltid träffa barnet och ha mer barnfokus, ja att det ska vara barnperspektiv. Det hjälper mig, alltså det stärker mig när vi ska göra de här svåra bedömningarna.

Forskningsbaserad teoretisk kunskap

BBIC vilar på forskningsbaserade teorier och är en kunskapskälla som socialsekreterarna i studien refererar till som ett handläggningsstöd och som vägleder dem i deras bedömningsarbete. Vilken teoretisk kunskap socialsekreterarna lägger i det som flera anger som ”BBIC – tänk”, framkommer inte. Två socialsekreterare som deltog i studien angav explicit forskningsresultat som kunskapskälla, men i övrigt kom socialsekreterarnas vetenskapligt baserade kunskaper fram indirekt under diskussionerna vid intervjutillfällena. En socialsekreterare avslöjar i nedanstående citat att hon har viss kunskap om anknytningsteorin, vilken är en av de teorier som BBIC vilar på:

Socialsekreterare ID 5: Jag tänker att har man bott så kort tid i en familj, som den flickan har gjort, då finns det en slags bristande anknytning som gör att relationen inte bär så bra. Det hade betydelse vid min risk- och skyddsbedömning, och med så allvarliga uppgifter... jag menar, det var självklart för mig att hon måste skyddsplaceras! Hon kändes så ung för sin ålder också, och mycket trovärdig. Det spelade också roll när jag skulle landa i en bedömning.

Kommande avsnitt (5.6) som redovisar vilka risk- och skyddsfaktorer socialsekreterarna tar hänsyn till, är ett annat område som avhandlades vid intervjutillfället och där socialsekreterarna indirekt under diskussionerna visar att forskningsresultat är en kunskapskälla som de använder sig av vid riskbedömningar. Några socialsekreterare uttrycker en strävan och lust att inhämta kunskap från forskning, och efterlyser mer forskning som kan vägleda dem i riskbedömningar:

Socialsekreterare ID 5: Jag skulle vilja veta mer om barns utveckling i sådant här... om det finns annat som gör att barn uppvisar samma symptom. Alltså, att man kan forska på material som inte stämmer överens med det vedertagna och det "som gäller just nu", och få ny kunskap. Vi forskar ju på att det har hänt – på barn som vi vet har blivit utsatta för misshandel, det finns det hur mycket som helst. Men om det inte har hänt, barnet har inte blivit slaget men har samma symptom, vad är det då?

Dessutom efterfrågar flera socialsekreterare i studien forskningsbaserad kunskap för att utveckla ett kompletterande verktyg som ger ett mer strukturerat tillvägagångssätt, vilket de tänker skulle ge större enhetlighet i riskbedömningarna. Följande dialog kan statuera exempel på detta:

Socialsekreterare ID 7: Vi behöver mer av det som just ni håller på att jobba med nu, det är helt rätt i tiden!

Socialsekreterare ID 9: Ja, metoder som har stöd i forskning, det skulle vi behöva.

5.6 Risk- och skyddsfaktorer som socialsekreterare tar hänsyn till

I lagstiftningens intentioner betonas skyddsaspekten, det vill säga myndighetens skyldighet att skydda barn. Misshandel och övergrepp tas upp som exempel på risksituationer, där skydd av barn kan bli aktuellt. Detta gäller särskilt i tvångslagstiftningen LVU. Det avspeglas också i socialsekreterarnas bedömningar. En socialsekreterare uttrycker det så här:

Socialsekreterare ID 2: Vi gick in med ett omedelbart omhändertagande utifrån att vi måste skydda henne.

Men i de allra flesta fallen är inte oron i en anmälan så tydlig, och symtomen inte så synliga, att ett omedelbart omhändertagande enligt LVU är tillämpligt. I stället krävs att socialsekreterarna, ofta med knapp information, kan uppfatta de risk- och skyddsfaktorer och dess samspel på olika nivåer, som föreligger i varje enskilt barns situation. I studiens intervjuer framkommer att samtliga socialsekreterare förefaller, i olika grad, känna till och praktiskt använda sig av forskningsresultat gällande risk- och skyddsfaktorer. De fokuserar och värderar risk- och skyddsfaktorer på olika ekologiska nivåer; individ, familj och omgivande miljö, helt i linje med aktuell forskning på området (Warner 2003; Goldman et al. 2003; Larsson et al. 2002; Annerbäck 2011):

Risikfaktor hos barnet, t.ex. funktionshinder:

Socialsekreterare ID 11: Vi hade fått information från skolan, när vi gick igenom anmälan, att flickan är väldigt kontaktsökande. Hon avviker i sitt sociala samspel och har svårt för att läsa av koder och att skolpsykologen skulle göra en basutredning. Jag uppfattar det som riskfaktorer hos flickan, eftersom hon då kanske är ett mer krävande barn, som ställer extra krav på föräldrarnas förmåga, t.ex. tålmod. Ja, deras tålmod kanske tryter ibland så de lättare går över gränsen på sitt barn. Jag säger inte att det måste vara så, men jag ser det som en risk.

Risikfaktor hos föräldern, t.ex. missbruk:

Socialsekreterare ID 12: Ja, riskfaktorer fanns det ju, flickan beskrev att pappan drack i princip varje dag och att han blev väldigt aggressiv då.

Risikfaktor i familjen, t.ex. våld i hemmet:

Socialsekreterare ID 6: Skolan hade uppfattat att flickan var orolig för pappans våld mot mamman. Till mig sa flickan att: ” Jag är rädd att mamma ska vara död när jag kommer hem från skolan”.

Risikfaktorer i omgivningen, t.ex. social isolering:

Socialsekreterare ID 9: Isolerad familj är en riskfaktor, tycker jag. Förskolan beskrev föräldrarna som tillbakadragna och väldigt isolerade, det fanns inget nätverk alls runt familjen och ingen av föräldrarna kunde särskilt mycket svenska.

Vid bedömning om ett barn är i behov av skydd från socialtjänsten måste också hänsyn tas till kompensande faktorer i barnets och familjens nätverk. Skyddsfaktorer, t.ex. en god social och emotionell förmåga hos barnet själv har en skyddande effekt genom att det möjliggör för barnet att skapa goda relationer till både kamrater och vuxna utanför familjen:

Socialsekreterare ID 12: Men sen fanns det ju såklart skyddsfaktorer också, det här att hon...ja personliga egenskaper. Hon var en sån person som var duktig på att skapa bra relationer utanför familjen, som folk lätt fattade tycke för, både lärare och jämnåriga på skolan. Så det fanns ett annat sammanhang med bra kamrater och så för den här flickan.

Utöver kunskap om ovanstående faktorer krävs dessutom att socialsekreteraren har förmåga att väga samman och analysera faktorerna på ett adekvat sätt, för att kunna göra en korrekt bedömning av hur barnet har det. Socialsekreterarna i studien är överens om att det ofta inte är möjligt inledningsvis på grund av den knappa information som då föreligger om barnet och familjen, vilket de menar är en faktor som gör att forskningsresultat och BBIC inte alltid är tillräcklig hjälp, utan kräver ett kompletterande verktyg.

5.7 Kontextuella faktorer som socialsekreterare upplever påverkar dem

Socialsekreterares bedömningar och beslut i den sociala barnavården måste alltid förstås i relation till de ramar och den kontext som präglar den verksamheten. Faktorer som på olika sätt påverkar socialsekreterare i bedömnings- och beslutsprocessen är t.ex. organisatoriska faktorer (förvaltningens ekonomi, delegationsordning, arbetsförhållanden; arbetsbelastning, stress), allmänhetens förtroende, massmedia och aktuella socialpolitiska mål (Sundell et al. 2007; Munro 2010). Därutöver finns påverkan av kontextuellt slag i den rättsliga regleringen av socialtjänstens barnavård och gällande brott mot barn. I följande redovisar jag de

omgivande faktorer som socialsekreterarna i denna studie upplever påverkar dem i deras bedömningsarbete.

Brottsprocessen

Uppsatsens fokus är bedömningsprocessen, där det vid anmälans inkommande finns misstanke om våld eller sexuella övergrepp mot barn av närstående. Vad det innebär och vad som avses kan variera mellan olika kontexter. Enligt en straffrättslig definition kan misstanken visa sig innebära att det föreligger brott mot barn, och därmed vara en kriminaliserande handling. Om det finns anledning att anta att brott har begåtts ska polis och åklagare inleda förundersökning (RB 23 kap. 1 §). Det gör att det samtidigt eller i anslutning till en barnskyddsutredning även kan pågå en brottmålsprocess. Detta ställer särskilda krav på socialtjänstens handläggning. I gruppintervjuerna framkommer, med all tydlighet, att socialsekreterarna upplever flera dilemman som är kopplade till en parallell brottsprocess.

I samband med den omedelbara riskbedömningen ska socialsekreteraren även ta ställning till om en polisanmälan ska göras. Socialtjänsten har, som framgått i tidigare kapitel, en uppfordrande möjlighet att polisanmäla alla misstankar om brott mot barn (OSL 10 kap. 21§). Socialsekreterarna i denna studie ger uttryck för en kluven inställning till att polisanmäla misstanke om brott mot barn. Det resoneras kring konsekvenser av polisanmälan, att en avvägning alltid måste göras och att möjliga negativa konsekvenser måste beaktas. De uppger en i grunden positiv inställning till att anmäla, men uttrycker samtidigt att en polisanmälan påverkar och försvårar deras riskbedömning, vilket komplicerar deras ställningstagande. En socialsekreterare nedan ger röst för det:

Socialsekreterare ID 11: Jag tycker att vi har en huvudregel att alltid polisanmäla, och jag tycker att det är bra att ha en sådan rutin. Jag tycker att det här blir väldigt svårt att prata ...det är svårt att prata nu på ett sätt så att det inte ska låta som att jag tycker att polisanmälan och polisutredning är dåligt, för det tycker jag inte. Men det kan försvåra. Så ser verkligheten ut, att vi inte ska prata med barnet om...alltså vi kan prata allmänt med barnet, men vi kan inte prata med barnet om de uppgifter som har lämnats – kanske till skolan - det som handlar om våld eller så. Ibland känns det som vi hamnar lite i limbo medan vi ska avvakta polisen och åklagarens arbete.

Samtliga socialsekreterare är helt överens om att alldeles för lång väntan på polisens barnförhör är den faktor i brottmålsprocessen som inledningsvis får en stor påverkan på deras möjlighet att genomföra en riskbedömning. Två socialsekreterare beskriver det så här:

Socialsekreterare ID 9: Jag tycker ju att skyddsbedömningen har företräde, men tyvärr har det utvecklats till att vi avvaktar, polisen ska kunna göra sitt jobb. Brottsbekämpningen har på något sätt fått företräde. Det är det som jag tycker är svårt när man ska göra en skyddsbedömning, att man får avvakta, får ligga lite lågt om det inte är jätteallvarligt så att man har LVU – grunder direkt.

Socialsekreterare ID 7: Ni hade kunnat få fram mer information om ni inte avvaktat barnförhöret, så han hade kanske kunnat skyddas tidigare på ett annat sätt om ni hade pratat med pojken direkt, så är det ju också. För han berättade ju tydligen rätt mycket i själva förhöret sedan. Mer i alla fall så...man kan ju säga att ni fördröjde kanske hans skydd genom att avvakta polisförhöret. Å andra sidan, så slapp han ju säga saker flera gånger naturligtvis.

Av citatet ovan framgår indirekt att socialtjänsten hade varit medhörare²⁸ under förhöret med pojken. Att närvara på barnförhör ger socialsekreteraren möjlighet att göra en direkt riskbedömning. Men det är inte självklart att de tillåts närvara. Flera socialsekreterare framför att åklagare inte alltid godkänner det med hänvisning till förundersökningssekreteressen, vilket är ytterligare en faktor som socialsekreterarna uppger som försvårande faktor vid deras riskbedömningar:

Socialsekreterare ID 10: Det har ju också hänt att man har fått information om att det ska vara barnförhör, men att polisen och åklagaren sen inte vill att man ska sitta med. Det har hänt vid några tillfällen både på Barnhuset och på Skånegatan. Och så har man avvaktat förhöret och inte träffat barnet för att inte störa deras förundersökning. Då blir det väldigt svårt att göra skyddsbedömning. För man vill ju inte utforska den berättelsen så mycket innan och så... där kan ju framkomma många saker som gör att man inser allvaret ännu mer, och om man då inte får sitta med så...

Moderatorn: Hur gör man då?

Socialsekreterare ID 10: Man får insistera på det väldigt mycket, och försöka säga att om du inte låter mig komma in på med hörning så kan jag inte göra en skyddsbedömning.

Dilemmat och problematiken kring att polisen ofta lägger ner utredningar gällande brott mot barn är ett återkommande tema i socialsekreterarnas beskrivningar. Informanterna ger uttryck för vad som kan tolkas som en slags trötthet och frustration kopplat till detta och farhågor kring vad det innebär för det enskilda barnet när inledda förundersökningar läggs ned. Följande citat får illustrera detta:

Socialsekreterare ID 7: Sedan en annan svårighet också. Det är ju det här att det är så otroligt höga beviskrav om det nu skulle bli åtal. Så hur många av våra anmälningar går till fällande dom?

Socialsekreterare ID 8: Hur många leder ens till åtal!

Socialsekreterare ID 7: Ja, bara det, ja precis! Det är också ett dilemma. Jag känner själv ibland att det är meningslöst att göra en anmälan, Tyvärr. Det kan orsaka mer skada än nytta – det kan ställa till det när jag själv nästan vet att det leder ingenvart hos polisen om jag anmäler. Det kommer inte att bli något åtal. Det kommer bara att hamna i det där: Jaha, det blir ingenting, vad sitter vi här för? säger föräldrarna. Det sabbar bara våra möjligheter att få ett bra samarbete med föräldrarna. Och om vi inte får det, och inga LVU – grunder finns, hur ska vi då kunna fortsätta vårt skyddsansvar för barnet?

Socialsekreterare ID 9: Jag tycker ofta det är precis så, tyvärr, man har svårt att komma vidare. Föräldrarna vill inte ta emot någon hjälp, polisutredningen läggs ned, barnet berättar inte mer, det finns inte tillräckliga skäl för att placera med tvång någon annanstans. Det är jättesvårt i det läget! Det är tyvärr det vanligaste, upplever jag, att det är det vi ofta hamnar i.

Av citaten ovan framgår att socialsekreterarna har en kluven uppfattning av den rättsliga processen vid brott mot barn. Ur ett perspektiv betraktar de en polisanmälan som *en risk*, som i värsta fall kan innebära en total förlust av möjligheten till fortsatt utredning av barnets skyddsbehov. Det sagda kan tydliggöras genom ytterligare ett citat på samma tema:

Socialsekreterare ID 8: Men om vår utgångspunkt och uppfattning är att det som barnet berättat kan ha hänt, och så lägger åklagaren ner förundersökningen, och så har vi föräldrar som säger att detta har inte hänt, då är ju våra insatser, vårt skydd och stöd – det är ju kört! Det går ju inte att jobba... det går ju inte att jobba vidare med någon, alltså föräldrarna, som inte tillstår att det finns

²⁸ Vid utelämnande av förundersökningsmaterial kan socialtjänsten bindas av förundersökningssekreteress enligt OSL 35 kap. 1 §. En särskild fråga är om socialsekreterare ska närvara i medhörningsrum vid förhör. Frågan om vem som får närvara ligger på förundersökningsledaren, som regel åklagaren, att bestämma.

något problem. Vi förlorar ju hela ärendet, sen kan det ju ha hänt hur mycket det vill, men vi kan inget göra om föräldrarna säger nej, nej, samtidigt som vi inte har LVU – grunder.

Arbetsbelastning och tidspress

De kontextuella påverkansfaktorerna i organisationen som samtliga socialsekreterare i studien särskilt betonar och återkommer till är arbetsförhållandena; tid och arbetsbelastning.

Socialsekreterare ID 10: Jag tänker att tiden, hur mycket man har att göra, avgör och påverkar kvalitén på risk- och skyddsbedömningen. Har jag jättemycket att göra, då kanske jag inte sätter mig ned i 45 minuter och ritar på white board och klurar med mina kollegor.

Tidspress, stress och hög arbetsbelastning bidrar med andra ord inte till att främja socialsekreterares kunskapsutveckling. Att ta del av forskningsresultat och bearbeta ny kunskap kräver tid (SOU 2008:18). Tid och arbetsbelastning var också de två faktorer som samtliga socialsekreterare i studien uppgav påverkade deras handlingsutrymme mest:

Socialsekreterare ID 11: Ja, jag sitter också och funderar på det här med tid och arbetsbelastning, att ett handlingsutrymme kring risk- och skyddsbedömningar också förutsätter att man har tid. Det är en sådan viktig faktor. Tid påverkar jättemycket vårt handlingsutrymme! För att kunna göra en proffsig bedömning måste man ju ha tid att tänka och fundera.

Östberg (2010) visar i sin studie, att arbetstrycket, den stora mängden anmälningar, riskerar att ge konsekvensen att trösklar höjs för vad som betraktas som allvarligt. Studiens resultat stämmer väl överens med vad socialsekreterarna i denna studie uttrycker: att anmälningar sorterar bort på grund av hög arbetsbelastning, vilket i sin tur innebär att barn riskerar att inte få sin situation klarlagd genom en utredning. En socialsekreterare uttrycker det så här:

Socialsekreterare ID 6: Jag skulle säga att ju högre arbetsbelastningen är desto högre höjs toleransribban för vad som är allvarligt och inte.

Arbetsledning, arbetsplatskultur och ekonomi

Vilket socialkontor anmälan kommer till har också betydelse. Gegner (2009) hävdar att den inre beslutskultur som råder på socialkontoret påverkar bedömningar och beslut, genom att det blir arbetsplatsens normativa riktlinjer och rutiner. Två socialsekreterare bekräftar dessa forskningsresultat så här:

Socialsekreterare ID 12: En bedömning påverkas ju också av vilket socialkontor man arbetar på. Jag har jobbat på andra socialkontor och märker ju skillnader, hur man tänker kring det här med att inleda utredning eller inte och omhändertagande och LVU till exempel. De olika kulturerna på arbetsplatsen, olika chefer, olika politiker och så, påverkar ju vilken bedömning som känns okej att göra. På vissa kontor ligger det kanske nära till hands och känns inte så dramatiskt att överväga ett omedelbart, medan

Begränsade ekonomiska resurser som påverkansfaktor lyfter flera av socialsekreterarna fram. En av dem uttrycker det så här:

Socialsekreterare ID 11: Det var en väldigt märklig situation. Alltså i efterhand så tycker jag inte att det gjordes adekvat skyddsbedömning på honom. Och jag kan inte tycka att det hanterades rätt. Jag minns att det var svårt att få gehör.

Moderatorn: Ska jag uppfatta det som att du anser att omorganisationen i stadsdelen var den faktor som påverkade bedömningen, eller handlade det också om arbetsledande faktorer?

Socialsekreterare ID 11: Jag skulle säga att det handlade om båda faktorerna, men mest arbetsledningen. Att man vill hushålla med resurserna på något sätt faktiskt. Det låter väldigt cyniskt!

En annan socialsekreterare ger ytterligare ett exempel på hur socialtjänstens budget och arbetsledning påverkar socialsekreterarnas riskbedömningar:

Socialsekreterare ID 10: Om handläggarens bedömning är att en viss form av skydd krävs, och det kanske är ett konsulentstött familjehem eller en plats på ett utredningshem, så får man motförslag på hemmaplanslösningar.

Moderatorn: Betyder det att ni som handläggare inte alltid kan realisera och genomföra de risk- och skyddsbedömningar som ni har gjort?

Socialsekreterare ID 10: Ja, så är det ibland. Man gör en skyddsbedömning, men så som man vill verkställa skyddet kan inte alltid genomföras därför att 1:en eller enhetschefen sätter stopp.

Rådande diskurser, samhällets uppfattning, legitimitet

I syfte att uppnå legitimitet och få allmänhetens förtroende måste socialsekreteraren visa att hen är uppgiften duglig och handlar på ett godtagbart vis (Hasenfeldt 2010). I studien framkom med all tydlighet att socialsekreterare inte står fria i förhållande till omgivningens förväntningar med krav på att ansvar ska tas utifrån rådande uppfattningar:

Socialsekreterare ID 5: Det man får till sig i sådana här ärenden som handlar om våld, alltså det vi lär oss av forskningen och på föreläsningar och så, det är ju att det ska inte ifrågasättas – missförstå mig inte, men det ställer till det om man misstänker att det är på något annat sätt.

Moderatorn: På vilket sätt kan det ställa till det?

Socialsekreterare ID 5: Det är omöjligt, i alla fall svårt, att göra en bedömning som går tvärtemot vad forskningen säger och vad folk tycker! Allt det vi får till oss att vi ska, och hur det är... så enkelt är det inte alltid i verkligheten.

Den citerade dialogen ovan är ett tydligt exempel på att socialsekreteraren under bedömningsprocessen är påverkad av och måste navigera utifrån gällande strömningar i tiden, som inte bara ställer krav på att ta ansvar utifrån gällande lagstiftning och moraliska normer, utan som också kräver att arbetet är evidensbaserat och följer aktuella forskningsresultat.

5.8 Sammanfattning

Intuition och kunskapskällor

Samtal; med anmälaren, med det barn som oron gäller och med föräldrar, är de främsta praktiska tillvägagångssätt, tillsammans med att inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL, med tillämpning av 2 §, som socialsekreterarna i studien inledningsvis använder sig av för att få information som kan avgöra om socialtjänsten behöver ingripa till ett barns skydd. Barnets berättelse väger tungt som informationsunderlag, i synnerhet om barnet och familjen sedan tidigare inte är kända av socialtjänsten. Studien visar att det finns rättsliga oklarheter och dilemman som socialsekreterarna har att hantera i bedömningsprocessen.

Det går inte med klarhet att utläsa av studien vilken kunskap som ligger till grund för socialsekreterarnas riskbedömningar och dithörande beslut. I diskussionerna under

intervjuerna återkom två teman. Det ena är att det handlar om intuition. Socialsekreteraren ”känner på sig” t.ex. hur allvarliga uppgifterna i anmälan är och hur man ska tolka information som framkommer i samtal, vilket vägleder bedömningen. Det andra temat handlar om olika kunskapskällor; barnet och föräldrarnas berättelser, egen och kollegors erfarenhet, forskning, lagstiftning etc. Socialsekreterarna värderar sina kollegors och den närmsta arbetsledarens kunskap och stöd högt, vilket gör att de inte upplever bedömningsarbetet som ett ensamt uppdrag.

Vid beskrivningen av de risk- och skyddsfaktorer som socialsekreterarna tar hänsyn till framkommer att socialsekreterarna på ett självklart sätt ringar in risk- och skyddsfaktorer som överensstämmer med aktuell forskning på området, vilket avslöjar ett kunskapsområde, mer eller mindre omedvetet hos socialsekreterarna. Dock betonas att det finns en begränsning i användbarheten av denna forskningsbaserade kunskap, då socialsekreterarna inledningsvis oftast har knapp information om det barn och den familj som anmälan gäller när den första riskbedömningen i ärendet ska genomföras. I övrigt anger inte socialsekreterarna att forskning är en primär kunskapskälla för dem i bedömningsarbetet, samtidigt som de efterfrågar mer forskning på området. Sammantaget visar studien en ambivalent inställning till forskning och att socialsekreterarna har svårt att ge uttryck för vilka kunskaper de använder sig av vid genomföranden av riskbedömningar.

Socialsekreterarna ger i studien uttryck för att BBIC är ett stöd i bedömningsprocessen, både praktiskt i form av anmälningsblanketten som ger struktur, men även teoretiskt, genom de utgångspunkter som BBIC bygger på. Socialsekreterarna nämner inga hinder med BBIC, men uttrycker att systemet inte är tillräckligt, och efterfrågar mer utarbetade verktyg, och checklistor, rutiner och manualer som stöd vid riskbedömningar.

Kontextuella faktorer

Socialsekreterarna upplever flera kontextuella faktorer som påverkar deras bedömningsprocess, och de är samstämmiga i vilka dessa omgivande påverkansfaktorer är. Det som påverkar bedömningen allra mest är främst tidspress och arbetsbelastning, men också organisationens ekonomi. Socialsekreterarna efterlyser tid för eftertanke och reflektion. Vidare uppger de att politikerna i det sociala utskottet, samhällets förväntningar och rådande barnavårdsdiskurs påverkar riskbedömningarna. Den parallella polisutredningen och lagstiftningens dilemman, t.ex. samtyckekonstruktionen kontra barnskydd, är yttre faktorer som samtliga socialsekreterare anser påverkar deras möjlighet att genomföra en tillförlitlig riskbedömning.

En iakttagelse är att samtliga socialsekreterare lyfter fram den osäkerhet som de upplever i sitt bedömningsarbete, oavsett lång eller kort yrkeserfarenhet och oavsett position; handläggare eller 1:e socialsekreterare. Denna osäkerhet framkom tydligt och återkommande i diskussionerna under studiens intervjuer. Socialsekreterarna ger uttryck för att aldrig veta om bedömningen och beslutet är rätt, vilket i och för sig bidrar till att behålla känslan av att det finns alternativa möjligheter, men också skapar en oro över att man inte ska fatta det bästa beslutet. Samtidigt är socialsekreterarna mycket eniga i sina beskrivningar och resonemang, trots skillnader i stadsdelarna och i de enskilda personernas bakgrund. Alla resonerade likartat kring de anmälningar som låg till grund för diskussionen i intervjun, och inte i något fall förvånades man över de tillvägagångssätt i riskbedömningarna som en kollega beskrev.

Avslutningsvis kan konstateras att studien bekräftar tidigare forskningsuppgifter (Rasmusson 2009; Sundell et al. 2007), i att socialsekreterarna uteslutande praktiserar kliniska riskbedömningar i barnskyddsarbetet, utan stöd av något standardiserat riskbedömningsinstrument. Detta kan vara en av anledningarna till att studiens resultat visar att socialsekreterarna har svårigheter att klargöra och formulera sin bedömningsprocess, vilket kan tjäna som argument för den kliniska riskbedömningens otillräcklighet. Studiens resultat stödjer därigenom de forskare på området som menar att den kliniska bedömningen är viktig och nödvändig, men måste kompletteras med ett evidensbaserat riskbedömningsverktyg (Doueck et al. 1993; Cash 2001; Shlonsky & Wagner 2005; Lagerberg 2009;). Socialsekreterarna uttrycker att de hoppas, med sitt deltagande i studien, kunna bidra med att uppmärksamma behovet av ett riskbedömningsverktyg; checklista, rutiner e. dyl. som komplettering till det kliniska arbete de utför, vilket således överensstämmer med den tidigare forskningens uppfattning.

6. Analys och diskussion

I kapitlet diskuteras resultatet mer på djupet i ljuset av tidigare forskning och valda teoretiska perspektiv. Ambitionen är att höja blicken och se mönster i de teman som framkommer i studiens resultat, och därigenom ge möjliga svar på uppsatsens frågeställningar.

6.1 Samtal med barn; ett rättsligt dilemma

Tidigare forskning har visat olika resultat vad det gäller hur frekvent socialtjänsten använder barn som informationskälla. Viss forskning, hävdar att socialsekreterares samtal med barn, oavsett ålder, har ökat (Sundell et al. 2007; Länsstyrelsen 2008; Enell 2009), vilket bekräftas av min studies resultat. Andra forskare är inte lika övertygade (Egelund 1997; Cocozza 2007). Men även om samtal med barn har ökat, innebär inte det enligt Enell (2009), att barns berättelser analyseras och vägs in i bedömningen.

I de anmälningar/fallbeskrivningar som studiens socialsekreterare utgår ifrån vid intervjutillfällena är samtliga barn yngre än 15 år. Socialsekreterarna uppger att samtal med barn utan föräldrars närvaro, och även utan föräldrars vetskap, ofta sker när allvarliga misstankar om våld eller övergrepp mot barn inkommer, oavsett barnets ålder. I samråd med polis kan det dock ske att social-sekreteraren initialt avstår samtal med barn, till förmån för polisens barnförhör. Till skillnad från resultatet i Enells studie (2009) uppger socialsekreterarna i min studie att de lägger stor vikt vid barnets berättelse i sin riskbedömning och förklarar att förutsättningarna för barnet att ge en utförlig och rättvisande bild av sin eventuella utsatthet och livssituation kan förbättras betydligt om den förälder som misstänks ha förorsakat barnets utsatthet inte närvarar.

Spontant förefaller det som en positiv förändring att socialsekreterarna konsekvent lyssnar direkt till barnets berättelse och upplevelse. Det är inte särskilt långsökt att förstå handlingen som ett uttryck för att de senaste årens betoning, utifrån Barnkonventionen, gällande socialtjänstens ansvar att fokusera på barns rätt, barns perspektiv och barns behov, tillsammans med det tillägg i lagen gällande socialtjänstens möjlighet att samtala med barn samt det förändrade sättet att utreda som BBIC- modellen anger, har fått praktiskt genomslag i barnskyddsarbetet. Det här kan tolkas som att föräldrarnas bestämmanderätt får underordna sig barnets rätt på denna punkt. En iakttagelse är dock att hur – med vilken kunskap – socialsekreterarna analyserar barnets berättelse innan den vägs in i bedömningen inte går att utläsa av deras utsagor under intervjutillfällena.

Ett ytterligare observandum är att socialsekreterarna i studien uttrycker osäkerhet kring med vilket lagstöd de anser sig ha rätten att samtala med yngre barn utan föräldrarnas kännedom. Jag anser inte att det nödvändigtvis tyder på juridisk okunskap hos socialsekreterarna, utan kanske mer tydliggör en rättslig osäkerhet och oklarhet på området. Några av socialsekreterarna hänvisar till ”det nya tillägget i SoL”, medan andra menar att socialtjänsten sedan länge har möjlighet att ha några klargörande samtal med barn som uppger sig vara utsatt för

hot eller våld i hemmet, utan att informera föräldrarna.²⁹ Under intervjutillfällena framkom inte heller hur socialsekreterarna resonerar för att ta ställning till om kontakt och samtal med barnet är i enlighet med barns bästa. Frågan är om lagstiftaren har tänkt sig denna tillämpning av det stadgandet som infördes i SoL 11 kapitel 10 § 3 st.³⁰ Rättssäkerhetsaspekten ur vårdnadshavarens perspektiv betonas i och med att lagstiftaren understryker att vårdnadshavaren *bör* informeras innan samtalet med barnet genomförs. För mig tycks lagstiftaren snarare betona barnets generella rätt att komma till tals än att säkerställa fullgoda beslutsunderlag, där barnet fått möjlighet att berätta utan påverkan från vårdnadshavaren.

Det nya tillägget berör, så vitt jag förstår, i huvudsak de yngre barnen. Äldre barn, som fyllt 15 år har sedan tidigare rätt att själva föra sin talan.³¹ Ger lagstiftaren överhuvud taget socialtjänsten lagstöd för att samtala med yngre barn utan föräldrarnas vetskap? Ska socialsekreterarna uppfatta propositionens ”bör”³² som ett tolkningsutrymme för socialtjänsten, vilket ger dem laglig rätt att kontakta och samtala med även yngre barn utan föräldrars vetskap, t.ex. i de fall då det finns misstanke om att barn utsätts för våld och sexuella övergrepp i hemmet? Den lagliga innebörden av socialtjänstens explicita möjlighet att samtala med yngre barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande framstår som oklar och tvetydig. Konsekvensen av detta leder till osäkerhet och svårigheter för socialsekreteraren i tillämpningen, vilket riskerar att lagstödet inte användas så som det är avsett. Greger (2009) visar i sin studie att organisationen överlämnar till den enskilde socialsekreteraren att göra sina egna specifika tolkningar av lagar och föreskrifter, vilket ger olika bedömningar och är en risk för rättssäkerheten. Detta förklarar Lipsky (2010) med att de offentliganställda tjänstemännen, gräsrotsbyråkraterna, har en stor handlingsfrihet att tolka och utföra den konkreta socialpolitiken. Trots att de är omgivna av organisationens givna gränser, kan de förhålla sig ganska självständigt, eftersom deras arbete är svårt att kontrollera och det är begränsad insyn från omvärlden. Lagändringen gällande socialtjänstens möjlighet att samtala med barn, är så nyligen genomförd att varken Socialstyrelsen eller JO har gjort några vägledande uttalanden. Denna studie visar att det är angeläget att Socialstyrelsen utarbetar föreskrifter och allmänna råd i frågan.

6.2 Barns rätt eller föräldrars vilja

Socialsekreterare arbetar i vad som kallas människobehandlande organisationer och har ett relationellt maktövertag i relation till sina klienter och ett stort individuellt handlingsutrymme (Lipsky 2010; Hasenfeldt 2010). Detta maktövertag och handlingsutrymme används för att i den inledande beslutsprocessen bedöma om föräldrarna kan skydda sitt barn och är motiverade till att ta emot frivilliga insatser.

I studien framkommer att samtal med föräldrar, tillsammans med samtal med barn och samtal med anmälare, är den vanligaste och mest centrala åtgärden inledningsvis vid en riskbedömning. Resultatet överensstämmer med tidigare forskning (Gegner 2010; Tydén et al. 2000; Platt 2006; Ponnert 2007). Platt (2006) fann i sin studies analys, fem nyckelfaktorer som vägledde socialarbetaren i riskbedömningen. En av faktorerna var föräldrarnas reaktion, inställning och ansvarskänsla. Utifrån vad som uttrycktes under intervjuerna i min studie

²⁹ Socialsekreteraren syftar förmodligen på avsnittet i Socialstyrelsens allmänna råd 2006:b, s. 32-33

”Klargörande samtal med unga” (Obs unga, ej barn, min anmärkning).

³⁰ Vid en sådan utredning som avses i 2 § om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd får barnet höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande[...].

³¹ SoL 11 kap. 10 § 1 st

³² [...]Vårdnadshavaren bör därför alltid informeras innan samtalet med barnet äger rum Prop. 2009/10:192,s.19.

tycks föräldrasamtalen vara inriktade på att just avgöra föräldrars inställning och reaktion på innehållet i anmälan, för att bedöma risk och skydd för barnet. Studien visar att socialsekreterarna anser att föräldrarnas ansvarskänsla och förmåga att skydda barnet, tillsammans med viljan att samarbeta med socialtjänsten, är avgörande faktorer när ett skyddsingripande övervägs. Mötet med socialtjänsten sker i ett krisartat skede där föräldrar har blivit anmälda för barnmisshandel eller sexuella övergrepp, och nyss kanske blivit uppringda av en polis som meddelat dem att deras barn har varit på ett polisförhör – utan föräldrarnas vetskap. Dessutom kan tidigare kriser och trauman aktualiseras hos dessa föräldrar, vilket än mer försvårar bedömningen av föräldrarnas förmåga att skydda sitt barn och bedömningen av risken för att barnet utsätts för misshandel eller övergrepp i hemmet. Om det därtill föreligger kulturella skillnader mellan socialsekreteraren och föräldrarna, kompliceras bedömningen ytterligare och det blir svårt att läsa av föräldrarnas reaktioner och inställning på ett, för dem, rättvist sätt och nå samsyn kring anmälandets allvarlighetsgrad.

I socialsekreterarens myndighetsutövning ligger implicit maktutövning (Hasenfeldt 2010; Lipsky 2010). Studien ger uttryck för att det är en självklarhet att ta in information även mot en förälders vilja enligt SoL 11 kapitel 2 §. De flesta erfarna socialsekreterare i studien tvekar inte heller, till skillnad mot vad Ponnert (2007) fann i sin doktorsavhandling, att överväga ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU, om de inledningsvis i bedömningsprocessen inte får samgående med den icke-misstänkta föräldern och därigenom kan säkerställa skydd för barnet i förhållande till allvarliga och påtagliga risker som framkommit av anmälan. Det visar sig således finnas en klar inställning kring att föräldrarnas bestämmanderätt får underordna sig barnets rätt i detta avseende. Detta resultat bekräftar den internationella och nationella socialpolitiska forskningen på området, vars aktuella studier visar att Sveriges barnskyddssystem inte längre kan betraktas som renodlat familjeorienterat, utan numera också har tydliga anslag av att vara barnskyddsorienterat (Wiklund 2006; Kaldal 2010; Gilbert 2012).

Socialsekreterarna påpekar dilemmat som uppstår när de inte lyckas få samtycke från föräldrarna till de insatser som de bedömer behövs för barnet, samtidigt som det inte finns tillräckliga grunder för LVU. Resultatet överensstämmer väl med både svensk (Claezon 2004; Ponnert 2007) och amerikansk forskning (De Roma et al. 2006) vars studier, med all tydlighet, visar socialsekreterarnas angelägenhet, men också deras dilemma att balansera sin stöd- och kontrollfunktion och därigenom åstadkomma ett samgående med föräldrarna. Hasenfeldt (2010) menar att två sätt för klienter att rubba organisationens maktövertag är att förneka behov av hjälp/service, eller att göra organisationen beroende av klientens egna resurser. Föräldrar som är vårdnadshavare har således en möjlighet till mot-makt, trots socialtjänstens generella maktövertag även i relation till dessa föräldrar.

Socialsekreterarna i denna studie påtalar, vid återkommande tillfällen under intervjuerna, exempel på att ovanstående makt och mot-makt är juridiska dilemman för dem att hantera. En sådan situation uppstår inte sällan i samband med att en förundersökning läggs ner samtidigt som oron i anmälan kvarstår och där det inte går att få samtycke från föräldrarna. Det finns risker men inte tillräckliga för att LVU ska vara tillämplig eller det tyder på att barnet löper en påtaglig risk att skadas men där det inte går att få fram information som påvisar detta och bevisa bristernas konsekvenser på barnets hälsa och utveckling. I denna gråzon befinner sig många ärenden, kanske de flesta, av socialtjänstens anmälningar gällande misstanke om brott mot barn. Socialtjänstens barnskyddsansvar vilar juridiskt på begreppen risk och prognos; d.v.s. förutsägelser om enskilda individer gällande vilken risk för skada barnet löper i framtiden. Studien indikerar nödvändigheten av att också ge utrymme för säkerställda och

kunskapsbaserade bedömningar och beslut grundade på normer och värderingar; d.v.s. normrationalitet. Studien visar vidare att samtyckeskonstruktionen behöver problematiseras dels i relation till barnets rätt till skydd, men dessutom komplicera det ytterligare genom att också beakta barns rätt till en obruten kontakt med sina föräldrar. Såsom lagstiftningen ser ut idag kan jag inte uppfatta det på annat sätt än att det juridiska barnskyddet kommer till korta och inte förmår uppfylla dessa ”gråzonbarns” rätt till skydd och stöd.

6.3 Oartikulerad yrkeskunskap

Vilken kunskap socialsekreteraren använder sig av för att avgöra om socialtjänsten behöver ingripa till ett barns skydd, blir inte helt tydliggjort i studien. Däremot står det helt klart att kollegor och närmsta arbetsledarens reflektioner har stor betydelse i den enskilde socialsekreterarens bedömningsprocess, tätt följt av handledning och konsultation av experter som också kommer högt på listan av viktiga kunskapskällor, vilket stämmer väl överens med tidigare studier (Nordlander 2006; Tydén et al. 2000). Vetenskaplig forskning lyfts inte tydligt fram som en kunskapskälla, men socialsekreterarna visar sig indirekt använda forskning vid bedömningar, om än på ett delvis oreflekterat plan.

Det sociokulturella perspektivet ger att individens kunskap är en aktiv kommunikativ process och en produkt av dennes interaktion med omvärlden (Säljö 2000). Den viktigaste kunskapskällan som används av socialsekreteraren i riskbedömningsprocessen är just den kunskap de får genom interaktionen med personerna i ärendet. I relation till det som framkommer i samtalen använder socialsekreteraren sin kunskap och värderar informationen, men det går inte att utläsa vilken kunskap detta är. Socialsekreterarna i studien uppger att det handlar om egen yrkeserfarenhet, BBIC- tänk och intuition/magkänsla. Tydligare än så preciseras inte den kunskap som ligger till grund för deras bedömningar och beslut, vilket är helt i linje med Nordlanders tidigare forskningsresultat (2006). En förklaring kan vara att socialsekreterarna är väl insatta i BBIC och att det därför är så självklart för dem att deras ”tänk” grundar sig på de teorier som BBIC bygger på, så de inte preciserar det av den anledningen. En annan förklaring kan vara att det inte handlar så mycket om att besitta grundlig kunskap om teorierna, utan istället att ha viss kunskap om teorierna, men tillräcklig för att ha stor nytta av BBIC – triangeln/ ”tänket” tillsammans med sin övriga kunskap och erfarenhet. Tidigare forskning visar nämligen att det är vanligt att socialsekreterare använder sig av intuition och egen erfarenhet tillsammans med lösryckta teoretiska kunskaper (Munro 1998; Norlander 2006; Rasmusson 2009).

Analysen visar vidare att socialsekreterarnas bedömningar och beslutsgrunder dessutom förefaller vara känslostyrda, i brist på tid för reflektion och eftertanke; att magkänsla är en viktig indikator på hur allvarligt de ska uppfatta innehållet i en anmälan. Egen erfarenhet och intuition är således viktiga kunskapskällor, vilket stämmer överens med flera tidigare forskningsresultat (Bergmark och Lundström 2000; Tydén et al. 2000; Munro 1999). Bergmark & Lundström (2000) visar att 70 % av socialarbetarna i deras studie anser att egna och kollegors erfarenheter är den viktigaste kunskapskällan. Min studie visar – i likhet med tidigare forskning – att socialsekreterarnas kunskapsanvändning till stor del baseras på egen intuition, egna tidigare gjorda yrkeserfarenheter tillsammans med kollegors och närmsta arbetsledarens erfarenheter. Analysen visar därigenom att socialsekreterarna använder sig av klinisk riskbedömning, d.v.s. de professionellas bedömning bygger på mer eller mindre subjektiva skattningar där man bl.a. utgår från sin tidigare professionella erfarenhet och intuition (Shlonsky & Wagner 2005).

Enligt Munro (1999) är det viktigt att erkänna betydelsen av denna förmåga:

Efforts to improve practice by developing formal aids to reasoning need to recognise the essential role of intuitive skills and build on them, not dismiss them as insignificant or worthless (ibid.s.27)

Rasmusson och Svensson (2008) ställer frågan: kanske är socialsekreterarens intuition och magkänsla det samma som beprövad erfarenhet? Författarna tänker sig att de kunskaper och erfarenheter som kan verbaliseras tillsammans formar en helhet. Men helheten är ju mer än summan av delarna, och det som då är ”mer”, d.v.s. det mervärde som uppstår när man lägger samman socialsekreterarens praktiska kunskap och teoretiska kunskap, det är det som är beprövad erfarenhet.

Studiens resultat sammanfaller med tidigare forskning vad det gäller att socialsekreterarnas kunskapsanvändning är en dold process som de har svårt att ge uttryck för (Norlander 2006). Norlander (ibid.) förklarar detta med att socialsekreterarna har en internaliserad tyst kunskap i sig som är mentalt dold för dem själva. Och kanske är det just det som är kunskapens rätta ansikte? Säljö (2000) menar att enligt ett sociokulturellt perspektiv blir vi inte bara människor i interaktionen med andra människor, mellanmänsklig interaktion är också grunden för lärande och kunskapsutveckling. Det innebär att individens kunskap består av erfarenheter, fakta och förmåga till reflektiv problemlösning, vars olika ursprung inte går att klarlägga. Detta kan vara möjliga, men inte tillräckliga, förklaringar till att socialsekreterarna i denna studie i så hög utsträckning inte hänvisar till en specifik kunskapskälla när de redogjorde för vilken kunskap och vilka resonemang som ligger till grund för deras riskbedömning.

En pragmatisk syn på kunskap beskriver den kunniga praktikern som en person som har tillgång till en repertoar av exempel, bilder, tolkningar och handlingar (Schön 1983). Enligt Schön har delar av denna repertoar tagits över från den verksamhetsgemenskap (ex. socialkontoret och kollegor) som praktikern befinner sig i, andra bygger på egna erfarenheter. Molander (1996) menar att praktiker tenderar att använda sig av tidigare erfarenheter i sitt handlande, men att det i det också ligger en fara, genom att specifika erfarenheter får en generell innebörd. Faran ligger inte i generaliseringen i sig, den är både logisk och nödvändig, utan i om erfarenheterna används oreflekterat och okritiskt. Enligt Molander innebär reflektion:

[...] att ta ett steg tillbaka, för att se och tänka över sig själv och vad man gör, för att få perspektiv på en situation. (Molander 1993 s. 151)

Tidigare forskning lyfter fram kritiskt tänkande och reflektion som viktiga förmågor hos socialsekreterare som handlägger risk- och skyddsbedömningar (Munro 1996; Parton et al; Houston & Griffiths 2000; Börjesson 2006; Rasmusson 2009). Studien bekräftar med all tydlighet behovet av reflektion, och det är också något som socialsekreterarna uttrycker att de efterfrågar tid för hos sin organisation. Av uppsatsens tidigare kapitel går att utläsa, att i den svenska och internationella forskningslitteraturen finner man olika uppfattningar om vilket riskbedömningsverktyg som är mest tillförlitligt; kliniska eller standardiserade. Övervägande delen av forskare är emellertid överens om att den kliniska riskbedömningen är ett värdefullt instrument men måste kompletteras med ett standardiserat bedömningsverktyg (Warner 2003; Regehr et al. 2010). Socialsekreterarna som ingår i denna studie bekräftar den inställningen, men studien visar dessutom med all tydlighet att det inte räcker med att utveckla kompletterande forskningsbaserade riskbedömningsinstrument. För att den kliniska riskbedömningen ska kunna bidra till att säkerställa legitimitet och trovärdighet i socialtjänstens barnskyddsarbete, krävs att den tysta och oartikulerade kunskapen som ligger

till grund vid riskbedömningar får ett språk och blir tydligt artikulera, vilket jag menar förutsätter tid för reflektion och kritiskt tänkande.

6.4 Osäkerhet

Riskbedömningar inom socialtjänsten är ett relativt och processinriktat arbete (Tydén et al. 2000). Socialsekreterarna ska beakta många olika aspekter och perspektiv som har betydelse, och det finns alltid ytterligare dimensioner på varje enskilt problem. Samtliga socialsekreterare nämner den osäkerhet de har att hantera, då de aldrig med säkerhet vet om deras bedömning och beslut är det rätta och blir det bästa för barnet. Ett typiskt villkor för en människobehandlande organisation, menar Hasenfeld (2010) är otydligheten i vad som ska göras, hur det ska göras och med vilka; osäkerheten är stor när det gäller såväl mål som resultat. Lipsky (2010), anser att gräsrotsbyråkrater arbetar med en relativt hög grad av osäkerhet på grund av komplexiteten hos "the subject matter (people)" (ibid.s.29), och den frekvens eller snabbhet med vilken beslut måste fattas. Den ständiga pressen att fatta beslut tvingar gräsrotsbyråkraterna att agera utan att ens fundera över om en investering i sökande efter mer information skulle kunna löna sig. (ibid.) Det finns med andra ord en inbyggd osäkerhet i det sociala barnskyddsarbetet som socialsekreteraren måste hantera. Professor Bengt Börjesson uttrycker det så här:

Att vara en bra socialarbetare – är det att vara genuint osäker men ändå inte handlingsförlamad, är det att vara genuint osäker men ändå tillräckligt förvissad om sin kompetens för att härbärga osäkerheten? (Börjesson 2006 s. 180)

Börjessons (2006) fråga bekräftas av studiens socialsekreterare som uttrycker en osäkerhet i bedömningsarbetet, vilket också överensstämmer med vad flera andra forskare påtalar (Munro 1996; Parton et al. 1997; Houston & Griffiths 2000; Nordlander 2006; Rasmusson 2009).

Det som vidare framkommer i min studie är att socialsekreterarna tar lite explicit stöd av forskning och teorier och ger uttryck för en vilshenhet vad det gäller formella variabler som de är ålagda att använda för att vägleda sina beslut. Studien visar att det föreligger oklarheter hos socialsekreterarna när det gäller vilket lagstöd och juridiskt handlingsutrymme som lagtexten ger dem och hur de kan ta hjälp av de teorier som BBIC vilar på. Detta kan tolkas så, att lagtexten, dess förarbeten och föreskrifter inte tillräckligt tydligt förmår att vägleda bedömnings- och beslutsfattandet i barnskyddsarbetet. Denna otydlighet skapar osäkerhet och förvirring, och riskerar att bedömningarna mer påverkas av socialsekreterarnas egna känslor och värderingar, vilket överensstämmer med vad Jones (1993) fann när han kritiskt granskade vetenskapliga studier om beslutsprocessen i kliniskt barnskyddsarbete. Vid beskrivningen av de risk- och skyddsfaktorer som socialsekreterarna tar hänsyn till framkommer emellertid att socialsekreterarna på ett självklart sätt ringar in faktorer som överensstämmer med aktuell forskning på området, vilket avslöjar ett kunskapsområde, mer eller mindre omedvetet, vilket Norlander (2006) beskriver som mentalt dold kunskap hos socialsekreterarna. Om barnet och dess familj inte är kända av socialtjänsten sedan tidigare, är denna forskning emellertid till begränsad hjälp i den inledande processen av en riskbedömning.

6.5 Parallell brottsprocess; ett praktiskt dilemma

Studiens resultat visar att polis och åklagares handlägningsförfarande i en brottsprocess anses påverka och störa socialsekreterarnas riskbedömning på flera sätt. Det framgår att det finns en frustration kring att polisen inte håller barnförhör tillräckligt snabbt och att polis och

åklagare i stor utsträckning lägger ner förundersökningar. Därutöver beskrivs förundersökningssekretessen som ett dilemma. Socialsekreterarna påtalar att detta inte sällan kan få negativa konsekvenser för socialtjänstens möjligheter att närvara i medhörning vid barnförhör och att samarbeta med föräldrar, vilket i sin tur avgör om de kan erbjuda barnet det stöd och skydd som det är i behov av. Det ges uttryck för att det därigenom är svårt för socialsekreteraren, särskilt med anmälningar som ligger i gråzonen, att bedöma när det är till barnets bästa att anmäla till polisen.

De flesta polisanmälningar som gäller brott mot barn leder inte till åtal och rättslig prövning (Kaldal 2010). Anledningen är att beviskraven i brottmål är högt ställda, och det tas heller ingen hänsyn till barns utveckling och begränsade förmåga att uttrycka sig (ibid.). En nedlagd förundersökning betyder alltså inte att ett brott inte har begåtts, och säger ingenting om barnets skyddsbehov. Socialtjänsten ansvarar för barnets behov av skydd oavsett utgången i en förundersökning (19996/97: JO1, s. 258).

Socialsekreterarna i studien uttrycker en kluvenhet till den rättsliga processen vid brott mot barn. I den parallella brottsmålsutredningen styr socialsekreterarna inte över beslutsprocessen, varmed de också förlorar viss kontroll över sitt eget ärende, utifrån polis och åklagares handläggning och beslut i brottsmålsprocessen. Detta innebär att socialsekreterarna betraktar en polisanmälan om brott mot barn som *en risk*, som i värsta fall kan innebära en total förlust av möjligheten till fortsatt utredning av barnets skyddsbehov. Lipsky (2010) menar att en del av gräsrotsbyråkraternas dilemma är att de inte kan kontrollera serviceutfallet då de inte styr över hela vårdkedjan.

Till skillnad mot socialtjänsten har polis och åklagare relativt stora befogenheter när det gäller utredningsåtgärder som rör barnet, genom att en särskild företrädare kan förordnas under förundersökningen. Någon motsvarande oberoende företrädare, som den särskilda företrädaren för barn i brottsutredningar, finns inte i socialtjänstens utredningsbefogenheter enligt SoL. Även om vissa utredningsåtgärder i undantagsfall kan genomföras mot en vårdnadshavares vilja, kan det konstateras att socialtjänsten, genom att agera mot en vårdnadshavares vilja, riskerar framtida samarbete, vilket i sin tur kan leda till att möjligheterna att ge insatser till stöd och skydd för barnet på frivillig väg minskar, samtidigt som kriterierna för att ge barnet insatser med stöd av LVU inte självklart kan uppfyllas.

6.6 Organisatoriska förutsättningar

Socialsekreterare spelar en viktig roll när det gäller människors möjlighet till hjälp av socialtjänsten, med uppgiften att kategorisera och sortera vilka barn som ska ges ”behörighet” till organisationen; att besluta om att inleda utredning eller inte. Olika grad av handlingsutrymme, t.ex. delegation, avgör hur självständigt en socialsekreterare kan agera. Hur socialsekreteraren använder sitt handlingsutrymme och avgör behörighet påverkas av det organisatoriska sammanhanget och strömningarna i tiden (Hasenfeldt 2010). Socialsekreteraren får rollen att vara en ”gate-keeper”, d.v.s. den som har uppgiften att genom att kategorisera och sortera avgöra om barn och familjer har tillräckligt allvarlig problematik för att ge dem behörighet att bli klienter. En organisations rationalitet avgörs av förmågan att sortera och kategorisera klienter, varför begränsade resurser och ett högt arbetstryck kan ge ökad betoning på sorteringsarbetet (ibid.).

När en anmälan inkommer till socialtjänsten krävs en omedelbar kategorisering av och ett ställningstagande till innehållets allvar, karaktär och komplexitet. Befogenheter i

bedömningsprocessen, såsom t.ex. att besluta om en utredning ska inledas eller inte, är ett uttryck för de maktbefogenheter som socialsekreteraren besitter. I den organisatoriska kontext som socialsekreterarnas riskbedömningar ingår i blir socialsekreterare ”gate-keepers” (Lipsky 2010). Samtliga socialsekreterare i denna studie påtalar att deras förutsättningar och handlingsutrymme för att fatta kunskapsgrundade beslut vid en riskbedömning begränsas av organisatoriska faktorer. Arbetsituationen är tung, genom att ärendemängden är omfattande, tidsutrymmet är mycket kort och inte sällan påverkar ekonomiska faktorer; socialtjänstens budget. Socialsekreterarna beskriver att de därför måste välja bort att lägga tid på reflektion och eftertanke och att de dessutom inte alltid hinner genomföra de samtal med barnet och föräldrarna som de önskar.

Resultatet bekräftas av tidigare forskning. Arbetsbelastning och stress är två faktorer som påverkar möjligheterna att göra välgrundade beslut och få tid att diskutera och överväga bedömningar. Tidspress ökar risken för att socialsekreteraren ska bli selektiv, inte orka överblicka alla detaljerna och att grunda bedömningar på redan kända fakta i stället för att ständigt ompröva sina hypoteser (Munro 1999; Hollows 2003). Även Östberg (2010) anser att socialsekreterare vid hög arbetsbelastning kan utgöra en riskfaktor för sina klienter beroende på hur arbetsbelastning och arbetskultur ser ut. Lipsky (2010) menar att gräsrotbyråkrater uppfinner strategier och tekniker för att, under ogynnsamma omständigheter, kunna hantera kraven och mängden arbetsuppgifter. Vidare anser han att den individuella kontakten med klienten blir lidande av organisationens effektivitetskrav och begränsade ekonomi.

6.7 BBIC- systemets stöd i bedömningsprocessen

Inom organisationsforskningen ser man inte längre lärande och förändring som åtskilda fenomen. Numera betraktar man förändring mer och mer som en ständigt pågående process utan början och slut, där lärande och förändring går hand i hand (Schön 1983). Socialsekreterarna i denna studie förefaller vara väl förtrogna med BBIC- systemet och beskriver en utveckling av implementeringen av BBIC.

Av intervjuerna framkommer att BBIC:s anmälningsdokument är till visst stöd i den inledande riskbedömningen. Socialsekreterarna uppger att dokumentet ger dem hjälp till struktur och säkerställer att viktiga frågor ställs i den inledande bedömningsfasen. Socialsekreterarna har svårt att precisera vilka ytterligare möjligheter BBIC erbjuder vid deras riskbedömningar, med hänvisning till att de teorier som BBIC vilar på och det förändrade utredningssätt som BBIC fört med sig, numera är så självklart för dem. De benämner det som ”BBIC-tänk”. Några hinder med BBIC vid riskbedömningar nämner ingen av socialsekreterarna.

Teorier om organisatoriskt lärande betonar att förändrat tänkande inte automatiskt leder till förändrat handlande (Schön 1983). För att förändring i den praktiska verksamheten verkligen ska genomföras av de tjänstemännen som har att göra det, krävs att det finns en god förankring i organisationen (Lipsky 2010). Utifrån ett sådant kunskaps- och organisationsteoretiskt perspektiv kan resultatet tyda på att socialtjänstens organisation har nått viss framgång med att implementera BBIC- systemets grundläggande kunskapsplattform, även i handling och praktiskt genomförande, och därigenom nått förbättringar och kvalitetshöjningar i utredningsarbetet inom socialtjänstens barnavård. En mindre positiv tolkning skulle kunna vara att resultatet ger prov på en okritisk hållning till BBIC- systemet och ger uttryck för en fragmentarisk och ytlig kunskap om BBIC:s användningsmöjligheter vid risk – och skyddsbedömningar. Samtidigt behöver det ena inte utesluta det andra.

7. Avslutande reflektioner

I uppsatsens inledande avsnitt anges att den brittiske forskaren Howe (1992) menar att uppgiften att värdera risk- och skyddsfaktorer, som kan påverka ett barns utveckling och hälsa, kräver både den resonerande förmågan hos en filosof och utredningskompetensen hos en forskare. Min studie bekräftar Howes uppfattning. Socialsekreterare, vars uppdrag är göra socialtjänstens riskbedömningar när det inkommer anmälningar om att barn misstänks vara utsatta för våld eller sexuella övergrepp i hemmet, har att hantera ett komplext och komplicerat uppdrag. Komplex, därför att de har att ta hänsyn till så många faktorer och dess dimensioner, sammanhang och samspel på olika nivåer i varje enskild anmälan. Komplicerat därför att arbetsbelastningen är hög, tidspressen är hård och olika behov krockar; juridiska såväl som allmänhetens uppfattning.

Socialpolitiska trender får i hög grad sätta sin prägel på lagstiftning och praktik. Socialtjänstlagstiftningens utveckling speglar vad politiker valt att lägga fokus på och vad som varit ”heta” frågor bland allmänheten. Min uppfattning är att socialpolitikens fokus borde vara mer långsiktigt och i högre grad än i dag ha en framförhållning på ett strukturellt plan. Analysen visar att socialsekreterarna inte har tillräckliga organisatoriska och strukturella förutsättningar för att kunna realisera sitt ansvar och använda sitt handlingsutrymme fullt ut vid riskbedömningar i barnskyddsarbetet.

En av mina slutsatser är att socialtjänstens kliniska riskbedömningar måste få ett tydligare språk, och ingå som en kunskapsstrategi i metodutvecklingen på området; d.v.s. professionens egna yrkeserfarenheter och reflektioner i det dagliga arbetet är en nödvändig och viktig byggsten i utvecklingen av den kliniska riskbedömningen. Socialtjänsten kan inte nöja sig, och i synnerhet kan inte det berörda barnet och dess föräldrar nöja sig, med beskedet att det som ligger till grund för vårt praktiska arbete vid riskbedömningar är en oartikulerad dold process. Det är varken tillräckligt rättssäkert eller etiskt försvarbart.

Jag delar Schöns (1983) uppfattning att i den verkliga världens praktik finns det inte någon enskild bästa lösning. Där måste praktikern skapa sammanhang i osäkra och inledningsvis obegripliga situationer. Det är, menar jag, den kliniska riskbedömningens kärna, och ställer krav på en ständigt pågående process av reflektion, problematisering och eftertanke. Studien visar att det finns ett behov av löpande och strukturerad metodutveckling, som behöver finnas på flera nivåer samtidigt:

- Dels ingå som en naturlig process i varje enskilt ärende, för att bättre kunna säkerställa att socialtjänstens riskbedömningar genomförs och hanteras rättssäkert, etiskt och professionellt.
- Dels skapa förutsättningar för att kunskapen kontinuerligt systematiseras, formuleras och omformuleras (t.ex. genomgångar av goda och mindre goda exempel) till en artikulerad ”beprövad erfarenhet”.

Generellt betraktas skyddet av barn som en av socialtjänstens viktigaste uppgifter. Samtidigt visar denna studie på att socialsekreterarens möjligheter att tillgodose yngre barns behov av skydd i stor omfattning påverkas av föräldrarnas möjligheter till mot-makt. De enskilda

socialsekreterarna har ansvar och handlingsutrymme, men det är socialtjänstens organisation, tillsammans med lagstiftningen och socialpolitiken på strukturell nivå, som reglerar och påverkar det professionella handlingsutrymmet på individnivå. Studien visar att det finns flera rättsliga dilemman för socialsekreterare att hantera vid riskbedömningar. Det är därför angeläget att Socialstyrelsen uppdaterar gamla råd och föreskrifter för att tydliggöra hur lagstiftningen på området ska tolkas och tillämpas.

Det är socialtjänstorganisationens ansvar att skapa utrymme och tid för att genomföra en rättssäker och etiskt försvarbar riskbedömning i varje enskild anmälan. Socialsekreterarna i denna studie påtalar att de saknar tid och forum för att löpande diskutera och reflektera över sina bedömningar och beslut. En iakttagelse är att komplicerade resonemang och problematisering av det uppdrag i barnskyddsarbetet som socialsekreterarna är ålagda att genomföra får väldigt lite utrymme. Kanske kan det förstås utifrån att socialsekreterarna är så påverkade av en organisation som inte uppmuntrar och kräver det av dem? Organisationens fokus är effektivitet, d.v.s. socialsekreterare som sorterar och genomför risk- och skyddsbedömningar i anmälningar i den takt de kommer in till socialkontoret, och ger inte så mycket tid och utrymme för problematisering, reflektion, eftertanke. Detta är något som jag anser måste förändras. Socialtjänstens organisation måste gå i bräschen för en ständig problematisering och medvetandegörande av barnskyddsarbetets komplexitet.

Socialtjänstens verksamhet är en människobehandlande organisation, vilket innebär att den är en relativ verksamhet som utgår från osäkerhet (Hasenfeldt 2010). Flera av de dilemman som socialsekreteraren har att hantera går således inte att undvika utan ingår per automatik i det komplexa uppdraget att bedöma barns behov av skydd. Därför, att tillskriva den oundvikliga osäkerheten betydelse, som ligger inbyggt i uppdraget, och dra nytta av den i sitt bedömningsarbete, som bl.a. Munro (1996) anser, tror jag är en utmaning att anta för socialsekreterarna själva för att kunna genomföra bästa möjliga kliniska riskbedömningar.

Det kräver god självkännedom och egen kunskap i sin profession. För att säkerställa att den enskilde socialsekreteraren har perspektiv, reflekterar, problematiserar och har eftertanke i sitt riskbedömningsarbete behövs löpande handledning och fortbildning i t.ex. teorierna som ligger till grund för BBIC- systemet, socialrätt, barnsamtal, utvecklingspsykologi, och krishantering, för att nämna några områden.

För att säkerställa den kliniska bedömningen behövs systematiserad och artikulerad beprövad erfarenhet och riskbedömningsinstrument; vi behöver både tydliggöra befintlig kunskap och skapa ny kunskap. För det krävs att forskningen integreras och får en självklar plats i socialtjänstens praktiska barnskyddsarbete. Den stora utmaningen för forskningen är kanske inte att producera vetenskaplig kunskap, utan snarare att bli medvetna om hur deras forskningsinformation ska spridas och bli begriplig så att den når och stöttar socialsekreterarna i det sociala arbetets praktik.

Förhoppningen är att studien ska synliggöra socialtjänstens svåra uppgift att genomföra professionella riskbedömningar vid myndighetsutövande barnavårdsarbete enligt SoL och LVU. Därigenom kan uppsatsen bidra till den ständigt pågående diskussionen om behovet av fortsatt tydliggöranden och utveckling av såväl socialtjänstens organisation och dess kunskaps- och metodutveckling som den lagstiftning och de föreskrifter som reglerar socialtjänstens barnskyddsansvar. Ett uppslag för framtida forskning är att på ett övergripande plan studera hur de kontextuella faktorerna (lagstiftning, ekonomiska och organisatoriska förutsättningar) respektive forskning och utbildning samspelar och påverkar beslutsfattandet i enskilda ärenden.

Referenslitteratur

Almqvist, K. & Broberg, A. (2004) *Barn som bevittnat våld mot mamma: en studie om kvinnor och barn som vittats på kvinnojourer i Göteborg*. Göteborg: Lundby stadsdelsförvaltning.

Andersson, G. & Hollander, A. (1996) ”Om barns rätt och barns bästa”. I Andersson, G., Aronsson, K, Hessle, S., Hollander, A. & Lundström T. *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: Liber AB.

Andersson, G. & Lundström, T. (2004) ”Socialarbetare om massmedier.” *Idunn.no – tidskrifter på nett/Nordisk sosialt arbeid.* , nr 01, s. 2-18.
http://www.idunn.no/ts/nsa/2004/01/socialarbetare_om_massmedier?languageId=2
(Hämtad: 2012-04-06)

Andersson, G. (2006) “Child and Family Welfare in Sweden.” I Freymond, N. & Cameron, G. (Red.), *Towards Positive systems of Child and Family Welfare. International Comparisons of Child Protection, Family Service and community caring Systems.* (s.171-190). Canada: University of Toronto Press.

Annerbäck, E-M., Wingren, G., Svedin C.G. & Gustafsson, P.A (2010) “Prevalence and characteristics of child physical abuse in Sweden – findings from a population-based youth survey.” *Acta Paediatrica*, 99(8), 1229-1236.

Annerbäck, E-M. (2011). *Child Physical Abuse. Characteristics, prevalence, Health and Risk-taking*. Linköping: Linköping universitet

Asplund, J. (1971) *Om undran inför samhället*. Uppsala: Argos.

Banck, L. (2002) ”Historisk tillbakablick och synen på sexuella övergrepp.” I Carl-Göran Svedin & Lena Banck (red.) *Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar* Lund: Studentlitteratur.

Bergmark, Å. & Lundström, T. (2000) ”Kunskaper och kunskapssyn. Om socialarbetare inom socialtjänsten.” *Socionomen*, vol.4. Forskningssupplement, s. 1-16.

Bergmark, Å. & Lundström, T. (2006) ”Mot en evidensbaserad praktik? – Om färdriktningen i socialt arbete.” *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 13 (2), 99-113.

Black, D., Heyman, R. & Smith Slep, A. (2001) “Risk factors for child physical abuse.” *Aggression and Violent Behavior*, 6(2-3), 121-188.

Broberg, A., Almqvist, K., Tjus, T., Iliste, A. & Nilsson, B. (2003) *Klinisk barnpsykologi: utveckling på avvägar*. Stockholm: Natur och kultur.

- Broberg, A., Almqvist, L., Axberg, U., Almqvist, K., Cater, Å. & Eriksson, M. (2011). *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma – Resultat från en nationell utvärdering*. Göteborgs universitet: Psykologiska institutionen.
- Bronfenbrenner, U. (1977) "Toward an experimental ecology of human development". *American Psychologist*, 32 (7), 513-532.
- Bryman, A. (1997) *Kvalitet och kvantitet I samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Börjesson, B. (2006) "Socialarbetaren och kunskapsneurosen" I: Blom, B, Morén, S. & Nygren, L. *Kunskap i socialt arbete. Om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Cash, S. (2001) "Risk assessment in Child Welfare: the Art and the Science." *Children and Youth Services Review* 23(5), 811-830.
- Cash, S., Ryan, S., Siebert, C. & Wiles, D. (2005) "Risk assessment: empirically supported or values driven?" *Children and Youth Service Review*, 27 (2), 213-225.
- Cederblad, M. (2003) *Från barndom till vuxenliv. En översikt av longitudinell forskning*. Stockholm: Gothia: Centrum för utvärdering av socialt arbete, CUS.
- Cicchinelli, L (1995) "Risk assessment: expectations and realities." *The Apsac Advisor*, 8(4), 3-8.
- Claezon, I.(1987) *Bättre beslut. En studie av socialsekreterarnas handläggning av omhändertagande av barn*. Umeå: Umeå universitet.
- Claezon, I.(2004) *Tvångsomhändertaganden. Ur tonåringars, anhörigas och socialsekreterares perspektiv*. Stockholm: Mareld.
- Cocozza, M. (2007) *The Parenting of Society: A study of Child Protection in Sweden – from Report to Support*. Linköping: Linköpings universitet.
- Denscombe, M. (2009) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur AB.
- De Roma, V., Kessler, ML., Mac Daniel, R. & Soto, C. (2006). "Important risk Factors in Home – Removal Decisions: Social Caseworker perceptions." *Child & Adolescent Social Work Journal*, 23(3), 263-277.
- Diesen, C. (2003) *Barnet i vuxnas rättssystem. En jämförande studie i nio europeiska länder om barnet i rättsprocessen vid misstanke om sexuella övergrepp*. Stockholm: Rädda Barnen
- Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O. (2008) *Statistiska verktygslådan – samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*. (2:a uppl.) Stockholm: Studentlitteratur.

- Doueck, H., English, D., Depanfilis, D. & Moote, G.T. (1993) "Decision-Making in Protective Service: A Comparison of Selected Risk-Assessment System." *Child Welfare*, 72 (5),441-452.
- Durrant, J., Rose-Krasnor, L. & Broberg, A. (2003)" Physical Punishment and Maternal Beliefs in Sweden and Canada." *Journal of Comparative Family Studies*, 34(4), 585-604.
- Egelund, T. (1997) *Beskyttelse av barndommen. Socialforvaltningens risikovurdering och ingreb.* Köpenhamn: Hans Reitzels förlag.
- Enell, Sofie (2009) *Barnet i utredningen – en uppföljningsstudie om barns ställning i barnavårdsutredningar genomförda i BBIC.* FoU rapport 2009:6, Jönköping: Luppen kunskapscentrum Jönköpings län.
- English, D. J. & Graham, J.C. (2000) "An examination of relationships between children's protective services social worker assessment of risk and independent LONGSCAN measures of risk constructs." *Children and Youth Services Review*, 22(11), 897 – 933.
- Esping, H. (1984) "Uppgift för gräsrotsbyråkrat." *Tiden* nr 2, s.72-78.
- Ewerlöf, G., Sverne, T & Singer, A.(2004) *Barnets bästa – om föräldrars och samhällets ansvar*, (uppl. 5) Stockholm: Norstedts juridik
- Farmer, E. & Owen, M. (1995) "Child protection Practice: Risks and Public Remedies", London: HMSO
- Fergusson, D.M.& Mullen, P.E.(1999) "Childhood sexual abuse: An evidence based perspective".*Developmental Clinical Psychology and Psychiatry*. Volym 40, 1-144. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Gambrill, E. & Shlonsky, A. (2000) "Risk assessment in Context." *Children and Youth Service Review*, 22(11-12), 813-837.
- Gegner, H. (2009) *Förhandsbedömningar i barnavårdsärenden. Tre kvantitativa studier med fördjupning.* (Skriftserie 2009:5). Lund. Kommunförbundet Skåne.
- Gegner, H. (2010) *Förhandsbedömningar inom den sociala barnavården – ett organisatoriskt perspektiv på bedömningar av anmälningar om barn som misstänks fara illa.* (Skriftserie 2010:4). Lund. FoU Skåne.
- Gilbert, N. (1997) "Introduction". I Gilbert, N. (eds.) *Child abuse. International perspectives and trends.* Oxford: Oxford University Press.
- Gilbert, N. (2012) "A comparative study of child welfare systems: Abstract orientations and concrete results." *Children and Youth Services Review*, 34(3), 532-536.
- Gilbert, N., Parton, N. & Skivenes, M. (eds.) (2011) *Child Protection Systems: International Trends and Orientations.* New York: Oxford University Press.

- Gilbert, R., Spatz Windom, C., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E. & Janson, S. (2009). "Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries." *The Lancet*, 373(9657), 68-81.
- Gillberg, C. (1999) *Sexuella övergrepp mot barn. Neuropsykiatriska aspekter*. Expertrapport (2000-36-008). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Gillingham, P. (2006) "Risk Assessment in Child Protection: Problem Rather than Solution?" *Australian Social Work*, 59(1),86-98.
- Glaser, D (2000) Child Abuse and Neglect and the Brain – A Review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(1), 97-116.
- Goddard, C., Saunders, B., Stanely, J. & Tucci, J. (1999) "Structured Risk Assessment Procedures: Instruments of Abuse?" *Child Abuse Review* 8:251-263.
- Goldman, J., Salus, M. K., Wolcott, D., Kennedy, K. Y. (2003) *A Coordinated Response to Child Abuse and Neglect: The Foundation for Practice*, Chapter Five: "What Factors Contribute to Child Abuse and Neglect?" Office on Child Abuse and Neglect (HHS) <http://www.childwelfare.gov/pubs/usermanuals/foundation/foundatione.cfm>, Hämtad:2012-06-06
- Hasenfeld, Y. (2010) *Human Service as Complex Organizations*. (s. 1-53) California, Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Hindberg, B. (2007) *Bakom "fallet Louise."* Utredning på uppdrag av Vetlanda kommun. <http://www.vetlanda.se/download/18.3228e9fd1156745f6038000453/Bakom+fallet+Louise,+version+2.pdf> Hämtad: 2012-07-19
- Holland, S. (2011) *Child and Family assessment in Social Work Practice*. (2:a uppl.). London: Sage publications
- Hollows, A. (2003) "Making professional Judgements in the Framework for Assessment of Children in Need and Their Families". I: Calder, M.C. & Hackett, S. (red.) *Assessment in Child Care. Using and Developing Frameworks for Practice*, s. 61-73. Dorset: Russel House Publishing.
- Holme, O.R. & Solvang, B.K.(1997) *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. (2:a uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Holt, S., Buckley, H. & Whelan, S. (2008) " The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature." *Child Abuse & Neglect*, 32(8), 797-810.
- Hornor, G. (2005a) Domestic violence and children. *Journal of Pediatric Health Care*, 19(4), 206-212.
- Hornor, G. (2005b) Physical abuse: Recognition and reporting. *Journal of Pediatric Health Care*, 19(1), 4-11.

Houston, S & Griffiths, H. (2000) Reflections on risk in child protection: is it time for shift in paradigms? *Child & Family Social Work*, 5 (1),1-10.

Howe, D. (1992) "Child abuse and the bureaucratisation of social work." *The Sociological Review*, 40(3), 491-508.

Janson, S., Jernbro, C. & Långberg, B. (2011) *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011*. Karlstad universitet: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jergeby, U. (1999) *Att bedöma en social situation. Tillämpning av vinjettmetoden*. Stockholm: Socialstyrelsen/Centrum för utvärdering av socialt arbete.

Jergeby, U & Soydan, H. (2002) "When Children Are at Risk: A Comparative Cross-National Vignette Study". *Journal of Social Work Research and Evaluation*, 3(2), 127-144.

Johansson, R. (2007) *Vid byråkratins gränser. Om handlingsfrihetens organisatoriska begränsningar i klientrelaterat arbete*. (3:e. uppl.) Lund: Arkiv Förlag.

Jones, L. (1993) "Decision making in child welfare: A critical review of the literature." *Child and Adolescent Social Work Journal*, 10(3), 241-262.

Jonzon, E. & Lindblad, F. (2006) "Risk factors and protective factors in relation to subjective health among adult female victims of child sexual abuse." *Child Abuse & Neglect*, 30(2), 127-143.

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse (1992/93:JO1). *En fyraårig pojke har avlidit till följd av misshandel – en på JO: s initiativ och med anledning av anmälan gjord granskning av socialtjänstens i Hedemora kommun och polismyndighets i Avesta polisdistrikt befattning med ärendet dessförinnan*. Dnr.1974-1990, 2041-1990.

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse (1996/97:JO1). *En kommunalnämnd anmälde till polisen att en far eventuellt förgripit sig sexuellt mot sin elvaåriga dotter. Polisen upplyste därefter kommunalförvaltningen om att uppgifterna i polisanmälan behövde kompletteras. Fråga bl.a. om en tjänsteman vid kommunalförvaltningen ägt att, utan samråd med vårdnadshavarna, höra flickan i skolan för att kunna komplettera nämnda polisanmälan*. Dnr. 2501-1994.

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse (2002/03:JO1). *Initiativvarende angående Socialnämndens i Oskarshamns kommun handläggning av ett ärende rörande vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)*. Dnr.4433-2002.

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse (2006/07:JO1). *Fråga bl.a. om de rättsliga förutsättningarna för att under en s.k. barnavårdsutredning inhämta uppgifter från barnet utan vårdnadshavarens samtycke*. Dnr.1059-2003 och 4857-2003.

Kaldal, A. (2010) *Parallella processer – en rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål*. Stockholm: Jure Förlag.

- Kendall-Tackett, K. (2002) "The health effect of childhood abuse: Four pathways by which abuse can influence health." *Child Abuse & Neglect*, 26(6-7), 715-729.
- Kitzinger, J. & Barbour, R. (1999) "Introduction: The Challenge and Promise of Focus Groups." I: Kitzinger, J. & Barbour, R. (red.) *Developing Focus Group Research: Politics, Theory and Practice*. London: Sage.
- Kvale, S. & Brinkmann, S (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*.(2:a uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000). *Risk och prognos i socialt arbete: forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Gothia/ Centrum för utvärdering av socialt arbete, CUS.
- Lagerberg, D. (2001) "Definition av samhällelig omsorgsbrist och skadlig behandling av barn." I: *Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda*. Bilaga till SOU 2001:72.
- Lagerberg, D. (2009) "Skydd och stöd i social barnavård." I: *Bilaga till betänkandet Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)*. SOU 2009:68.
- Larsson, S.(1994) "Om kvalitetskriterier i kvalitativa studier". I Starrin & Svensson (red.): *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, M., Svedin, C.G. & Warfvinge, C. (2002) "Orsaker och risker". I Svedin & Banck (red.): *Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar* Lund: Studentlitteratur
- Leschied, AW., Chiodo, D., Whitehead, PC., Hurley, D. & Marshall. L. (2003). "The empirical basis of risk assessment in child welfare: the accuracy of risk assessment and clinical judgement. *Child Welfare*, 82(5), 527-540.
- Leviner, P. (2011) *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete*. Stockholm: Jure Förlag AB.
- Lindell, C. & Svedon, C.G. (2001) "Physical child abuse in Sweden: a study of police reports between 1986 and 1996". *Social Psychiatry Psychiatric Epidemiology*, 36(3), 150-157.
- Lipsky, M. (2010) *Street – level bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lundström, T. (1993) *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. (Rapport i socialt arbete nr 61). Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Lundström, T. (1996) "Den sociala barnavården." I Andersson, G., Aronsson, K., Hessel, S., Hollander, A. & Lundström, T. *Barnet i den sociala barnavården*. Stockholm: Centrum för utvärdering i socialt arbete (CUS) och Liber AB.
- Lundström, T. & Sallnäs, M. (2003) "Klass, kön och etnicitet i den sociala barnavården." *Socialvetenskaplig tidskrift*, 10(2-3), 193-213.

Lundström, T. & Sunesson, S. (2006) Socialt arbete utförs i organisationer. I Meeuwisse, A., Sunesson, S. & Swärd, H. (red.), *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.

Länsstyrelserna, (2008) *Socialtjänsten och barnen. Länsstyrelsernas granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2006-2007*. ISBN 978-91-7281-301-4. Stockholm.

Maker, A., Shah, P & Agha, Z. (2005) "Child Physical Abuse: Prevalence, Characteristics, Predictors and beliefs About parent-Child Violence in South Asian, Middle Eastern, East Asian and Latina Women in the United States." *Journal of Interpersonal Violence*, 20(11), 1406-1428.

Martens, P.L. (1990). *Sexualbrott mot barn. Beskrivning av de misstänkta brotten*. BRÅ-rapport 1990:6. Stockholm: Brottsförebyggande Rådet.

Mattsson, T. (2002). *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomin i samband med beslut om tvångsvård*. Juristförlaget Lund. Akademisk avhandling.

Mattsson, T. (2007) Begreppet barnets bästa – till vilken nytta? Om legitimiteten vid beslutsfattande om barn. I Westerhäll Vahlne, L. (red.) *Legitimitetsfrågor inom socialrätten*. (s. 90-106). Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Molander, B. (1996) *Kunskap i handling*. Göteborg: Daidalos.

Morgan, D. (1996) "Focus Groups". I *Annual Review of Sociology*. 22:129-152.

Munro, E. (1996) "Avoidable and Unavoidable Mistakes in Child Protection Work." *British Journal of Social Work*, 26 (6): s. 793-808.

Munro, E. (1998) "Improving Social Workers' knowledge base." *Child Protection Work*, 28, s. 89 – 105.

Munro, E. (1999) "Common errors of reasoning in child protection work." *Child Abuse & Neglect*, 23(8), 745-758.

Munro, E. (2005) "What Tools Do We Need to Improve Identification of Child Abuse?" *Child Abuse Review*, 14:6, 374-388.

Munro, E. (2010) "Learning to Reduce Risk in Child Protection", *The British Journal of Social Work*, 40(4), 1135-1151.

Nilsson, D & Svedin, C-G (2002) "Upptäckt och konsekvenser". I Svedin & Banck (red.): *Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar* Lund: Studentlitteratur

Nordlander, L. (2006). *Mellan kunskap och handling. Om socialsekreterares kunskapsanvändning i utredningsarbetet*. Umeå: Umeå universitet.

Olofsson J. (2011) *Socialpolitik. Varför, hur och till vilken nytta?* Stockholm: SNS Förlag.

Parton, N., Thorpe, D. & Wattam, C. (1997) *Child Protection. Risk and the Moral Order*. London: Macmillan Press Ltd.

- Pinheiro, P.S. (2006) *World report on violence against children*. Geneva: United Nation.
- Platt, D. (2006) "Threshold decisions: how social workers prioritize referrals of child concern." *Child Abuse Review*, 15(1)4-18.
- Ponnert, L (2007) *Mellan klient och rättssystem – tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterarens perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
- Prop. 1978/79:67 *Om förbud mot aga*.
- Prop. 1979/80:1 *Om socialtjänsten*.
- Prop. 1989/90:28 *Vård i vissa fall av barn och ungdom*.
- Prop. 1989/90:107 *Om godkännande av FN-konventionen om barns rättigheter*
- Prop. 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen*.
- Prop. 1997/98:55 *Kvinnofrid*.
- Prop. 2000/01:80 *Ny socialtjänstlag m.m.*
- Prop. 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*
- Prop. 2005/06:166 *Barn som bevittnat våld*.
- Prop. 2009/10:192 *Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn*.
- Rasmusson, B. & Svensson, K. (2008) *Beprövad erfarenhet i förhandsbedömningar i barnavårdsärenden*. Lund: FoU Skåne.
- Rasmusson, B. (2009) *Analys, bedömning och beslut i utredningar enligt BBIC*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Regehr, C., Bogo, M., Shlonsky, A. & LeBlanc, V. (2010) "Confidence and Professional Judgement in Assessing Children's Risk of Abuse." *Research on Social Work Practice*, 20(6), 621-628.
- Riksdagens protokoll 1983/84:35, 2§ *Svar på fråga 1983/84:146 om viss av utrikesdepartementet anordnad informationsträff för utländska journalister (s.5-8)*.
- Sallnäs, M., Wiklund, S. & Lagerlöf, H. (2010) "Samhällsvårdande barn, gate-keeping och forskning". *Socialvetenskaplig tidskrift*, 10 (2), 116-133.
- Schön, D. (1983) *The reflective practitioner. How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- SFS (1942:740) *Rättegångsbalken*.
- SFS (1949:381) *Föräldrabalken*.

SFS (1962:700). Brottsbalken.

SFS (1980:620) Socialtjänstlag.

SFS (1980:621) Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga.

SFS (1990:52) Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga.

SFS (2007:606) Lag om utredningar avseende vissa barns dödsfall.

SFS (2009:400) Offentlighets- och sekretesslagen.

Shlonsky, A., & Wagner, D. (2005) "The next step: Integrating actuarial risk assessment and clinical judgment into an evidence-based practice framework in CPS case management". *Children and Youth Service Review*, 27 (4), 409-427.

Singer, A. (2000) *Föräldraskap i rättslig belysning*. Uppsala: Iustus förlag

Socialstyrelsen (2001) *Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten*. SoS-rapport 2000:12. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2006a) *Grundbok. Barns behov i centrum (BBIC). Kunskapsöversikt*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2006b) *Barn och unga i socialtjänsten. Utredda, planera och följa upp beslutade insatser*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsens webbplats, (Hämtat: 2012-04-03)

<http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/bedomningsinstrument/barnochfamilj/>

SOSFS 2006:12. *Handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga*. Socialstyrelsens allmänna råd. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOSFS 2006:14 *Personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som rör barn och unga*. Socialstyrelsens allmänna råd. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 2000:77. *Omhändertagen – Samhällets ansvar för utsatta barn och unga*.

SOU 2001:72. *Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda*.

SOU 2008:18 *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – till nytta för brukaren*.

SOU 2009:68. *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)*.

SOU:2009:99. *Vanvård i social barnavård under 1900-talet*.

Sundell, K., Egelund, T., Andréén Löhholm, C., Kaunitz, C. (2007). *Barnavårdsutredningar – en kunskapsöversikt*. (2:a uppl.). Stockholm:Gothia

- Sunesson, S. (2006) Välkommen till ett yrke. I Meeuwisse, A., Sunesson, S. & Swärd, H. (red.) *Socialt arbete. En grundbok*. s. 423-433. (2:a uppl.). Stockholm: Natur och Kultur.
- Svedin, C-G. (2002a) ”Definitioner och lagstiftning”. I Svedin & Banck (red.): *Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedin, C-G. (2002b) ”Förekomst”. I Svedin & Banck (red.): *Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar* Lund: Studentlitteratur
- Svensson, B., Bornehag, C.G. & Janson, S. (2011) “Chronic conditions in children increase the risk for physical abuse – but vary with socio-economic circumstances”. *Acta Paediatrica* 100:407-412.
- Sydsjö, G., Wadsby, M. & Svedin, C.G. (2007) “Life development for 20 p of children with and without psychosocial problems – a 16-years-long low-up”. *Nordic Journal of Psychiatry*, 61(1), 19-26.
- Säljö, R. (2000) *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Taylor, B. (2006) “Factorial Surveys: Using Vignettes to Study Professional Judgement.” *The British Journal of Social Work*, 36 (7), 1187-1207.
- Trost, J. (2010) *Kvalitativa intervjuer*. (uppl. 4) Lund: Studentlitteratur
- Tydén, T., Josefsson, C. & Messing, J. (2000) *Socialsekreterare och kunskapsbildning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk- samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet
- White, A.& Walsh, P. (2006) *Risk assessment in child welfare: An issues paper*. Ashfield: Center for Parenting & Research.
- Warner, J. (2003) “An Initial Assessment of the Extent to Which Risk Factors, Frequently Identified in Research, Are Taken into Account When Assessing Risk in Child Protection Cases.” *Journal of Social Work* 3(3): 339-363.
- Wibeck, V.(2010) *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. 2:a uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Wiklund, S. (2006) *Den kommunala barnavården – om anmälningar, organisation och utfall*. Doktorsavhandling, Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Östberg, F., Wåhlander, E. & Milton, P.(2000) *Barnavårdsutredningar i sex kommuner – en vinjettstudie*. Stockholm: Socialstyrelsen/Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS).
- Östberg, F. (2010) *Bedömningar och beslut. Från anmälan till insats i den sociala barnavården*. Doktorsavhandling. Stockholm: Universitetsservice AB.

APPENDIX

Begrepps- och ordförklaringar

Barn

Jag talar både om barn och unga i min löpande text. Oavsett vilket, avser jag åldrarna 0 till 18 år, vilket överensstämmer med Barnkonventionens definition av barn. Anledningen till att jag växlar i min benämning av barn är att äldre barn ofta benämns unga i forskning och lagtext.

Social barnavård – Barnskyddsarbete

I forskningssammanhang brukar socialtjänstens verksamhet för barn och unga benämnas barnavård, vilket syftar på den historiska bakgrunden (Lundström 1996). Jag väljer att även använda termen *barnskydd*³³ för att markera uppsatsens fokus. Socialtjänstens barnskyddsarbete är en del av den sociala barnavården och ingår i dagsläget vanligen i den kommunala socialtjänstens enhet Individ- och familjeomsorg (IFO), vars uppdrag är att organisera och ansvara för bedömningar och beslut om samhällets insatser för barn och unga som anses fara illa, eller som riskerar att fara illa (ibid.). Jag använder dock termen *socialtjänst* i denna uppsats, och avser då denna enhet inom socialtjänstmyndigheten. Tjänstemännen som är satta att praktisera socialtjänstens uppdrag för barn och unga benämns *socialsekreterare*. I Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2006:14) gällande personals kompetens vid handläggning och uppföljning av barnärenden, anges bl.a. krav på socionomexamen och minst ett års yrkeserfarenhet.

Min uppsats begränsar sig till att handla om en arbetsuppgift av flera inom barnskyddsarbetet, som socialsekreterare har att hantera, nämligen risk- och skyddsbedömningspraktiken. Sune Sunesson (2006), professor i socialt arbete vid Lunds universitet, föreslår att man tar med sig fyra frågeområden när man ska undersöka det praktiska arbetet:

- I. Vad gör de som arbetar när de gör det de säger är deras arbete?
- II. Hur är praktiken organiserad?
- III. Hur ser tankebakgrunden ut? Hur förklaras praktiken, vad motiveras den med, vad tror de som arbetar om sitt arbete?
- IV. Vad blir resultatet eller konsekvenserna av det hela? För vem får det vilket resultat?
(ibid. s. 425)

Socialsekreterarnas risk- och skyddsbedömningspraktik är således en del av hela socialtjänstens barnavårdsarbete, och min uppfattning är att denna praktik avspeglar, påverkar och upprätthåller de rådande diskurserna på området. Jag tänker, att på vilket sätt och på vilka grunder socialsekreterare handlar och resonerar i bedömningsprocessen, påverkas av och ska förstås utifrån den tid och de kontextuella villkor som omger deras praktiska arbete.

Stöd och skydd

Lagerberg (2009) ger följande förslag till definition:

Stöd: en ofta frivillig, inte så genomgripande insats som erbjuds i en mindre allvarlig situation i syfte att hjälpa ett barn till större välbefinnande eller gynnsammare beteende. Inslaget av auktoritet och myndighetsutövning är obefintligt eller svagt, medan inslaget av service är starkt. Det finns

³³ ”Child Protection” är den term som jag ofta stött på i den internationella forskningslitteraturen, och i Sverige antogs namnet ”Barnskyddsutredningen” på den samling utredare som år 2009 presenterade ett slutbetänkande gällande bestämmelser till skydd och stöd för barn och unga i SoL och LVU (SOU 2009:68).

ingen överhängande, akut fara som måste undanröjas. Avsikten är att barnets/den unges boendeförhållanden inte skall behöva ändras. Ett syfte med stödet kan vara att undvika en genomgripande förändring. Trots detta kan det naturligtvis av barnet uppfattas som mycket ingripande att t.ex. få en kontaktfamilj.

Skydd: en frivillig insats eller en tvångsåtgärd som genomförs i en allvarlig situation eller en situation som hotar att förvärras. Någon form av fara för barnets välbefinnande eller beteende måste undanröjas. Inslaget av auktoritet och myndighetsutövning är starkare än vid stöd. Åtgärden innebär genomgripande förändringar, ofta i form av att barnet/den unge flyttas från hemmet” (Lagerberg 2009, s. 106)

Risk

Begreppet risk är framåtblickande. Risk förflyttar intresset från här och nu till framtiden, vilket betyder att barnets hälsa och utveckling förväntas kunna fastslås genom någon form av prognos. Ett problem enligt Lagerberg & Sundelin (2000) är att prognosförfarandet saknar en stabil och entydig grund i lagstiftningen på området. Ett annat problem handlar om möjligheten att göra en prognos överhuvudtaget. Claezon (1987) menar att lagen kräver det omöjliga: förutsägelser om framtiden.

Lagens kriterier gällande vilka missförhållanden som ska föreligga för ett omedelbart omhändertagande och hur stark risken ska vara, har varierat i precision genom åren. (Lundström 1993; se även LVU i olika versioner (SFS 1980:621 och 1990:52). I den förändring som gjordes i LVU 1990 togs begreppet ”allvarlig fara” bort och ersattes med ”påtaglig risk”. Avsikten angavs vara att uppnå bättre precisering av socialtjänstens skyldighet att ingripa till barns skydd. Trots denna lagändring, menar flera forskare att rekvisiten i LVU fortfarande är vaga och mångtydiga, och att det därmed lämnar ett stort tolkningsutrymme. I propositionen angavs följande:

Den lagstiftning som reglerar tvångsinsatser till skydd för barn och ungdomar måste täcka en mängd situationer där ett sådant ingripande behöver ske. Därför måste man vid utformningen av grunderna för tvångsinsatser välja formuleringar som är tillräckligt generella för att inbegripa alla de situationer där ett barn far så illa att det behöver omhändertas. Av rättssäkerhetsskäl måste man å andra sidan sträva efter att undvika formuleringar som är så allmänna och vaga att de kan ge upphov till tolkningsproblem och subjektiva bedömningar. (Prop.1989/90:28, s. 51)

Barn som far illa – ett svårdefinierat begrepp

I engelsktalande länder används *child maltreatment* som ett övergripande begrepp på barn som behandlas illa. Begreppet delas sedan upp i *child abuse* (avser fysiska övergrepp), *child sexual abuse* (avser sexuella övergrepp) och *child neglect* (avser försummelse och vanvård). I England, och t.ex. USA, ingår inte, till skillnad från svenska förhållanden, ungdomar med beteendeproblematik i socialtjänstens målgrupp, utan de hanteras enbart inom det rättsliga systemet (SOU 2009:68).

Målgruppen för socialtjänstens barnskyddsarbete – ”barn och unga som far illa eller som riskerar att fara illa” – vilka barn är det? ”³⁴ Ja, det är svårt att entydigt svara på den frågan, eftersom benämningen ” barn som far illa” inte är något vetenskapligt begrepp. Uppfattningen om vad som är skadligt för barn varierar inte bara mellan kulturer och över tid, utan skiljer sig också beroende på att det i grunden finns olika förklaringsmodeller till att barn far illa. Den beteendevetenskapliga och medicinska forskningen är inte överens om vad som är skadligt för barn och vad som innefattas i termen ”barn som far illa” (Sundell et al. 2007). Den

³⁴ I socialtjänstutredningen används begreppet ”barn som far illa” om barn som inte får sina behov tillgodosedda inom familjen (SOU 1994:139, s. 128 f).

dominerande synen idag bland forskare är utvecklingsekologisk, med Bronfenbrenners (1977) teori om att människan påverkas, i lika stor utsträckning, av flera samspelande system i en kontext (ibid.). Det finns inte heller någon enhetlig juridisk definition av begreppet ”barn som far illa”. Den straffrättsliga definitionen talar om vad som är kriminaliserande handlingar, vilket framgår av BrB:s reglering i tredje, fjärde och sjätte kapitlet gällande brott mot liv och hälsa, frid och frihet samt sexualbrott. När man talar om brott mot barn är det således den straffrättsliga definitionen som avses. De familje- och socialrättsliga lagar som reglerar vad barn ska skyddas från och vad som är en tillräckligt bra barndom är oprecist formulerade och anger inte vilka miljöer och sammanhang barn ska skyddas från eller vem som är en lämplig förälder (FB, SoL och LVU). I regeringens proposition *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer* lämnas följande definition av begreppet:

Ett barn riskerar att fara illa och barnets personliga utveckling riskerar att skadas när det utsätts för psykiskt eller fysiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller när den som vårdar barnet försummar att tillgodose barnets grundläggande behov. (Prop. 2002/03:53, s. 46)

Forskningens skilda och oförenliga förklaringar till att barn far illa, liksom juridikens öppna och oprecisa formuleringar, medför att socialtjänstens målgrupp i barnskyddsarbetet blir ottydligt definierad (Lagerberg 2009; Mattson 2007) Ett stort tolkningsutrymme överlämnas därigenom till rättstillämparen, bl.a. socialsekreteraren, som utifrån egna referensramar och erfarenheter, själv får ansvara för att konkretisera innebörden av begreppet *barn som far illa* i varje enskilt fall. (Mattson 2007; Sundell et al.2007).

Den här uppsatsen har fokus på barn som far illa eller riskerar att fara illa genom utsätts för våld eller sexuella övergrepp av närstående i hemmiljön. Man kan definiera begreppen olika, i den här uppsatsen används begreppen på följande sätt:

Bevittna – Uppleva

Barns direkta upplevelse av våld mellan föräldrar och andra närstående vuxna består oftast av syn-, -hörsel- och känselintryck (som t.ex. när barn tränger sig emellan föräldrarna för att skydda den ene från den andre). Barns omedelbara upplevelse av våldet är i dessa situationer minst lika skrämmande som de direkta syn- och hörselintrycken. Därför föredrar jag att använda begreppet *uppleva våld* i stället för begreppet *bevittnat våld* som används i lagtexten (SoL 5 kap. 11§ 3 st).

Våld

Begreppet våld likställer jag med begreppet misshandel och inräknar då alla former av fysiskt våld samt psyksikt/emotionellt våld som en vuxen person åsamkar ett barn. I begreppet psykiskt/emotionellt våld ingår att uppleva våld i hemmet.

Sexuella övergrepp

I sexuella övergrepp mot barn innefattar jag alla former av sexuella handlingar som påtvingas ett barn av en vuxen person. (För en mer utförlig definition, se Svedin 2002a.)

Nära relationer - Närstående

Begreppen omfattar psyksikt, fysiskt och sexuellt våld inom familjen, där alla kan bli offer för våld. Ur ett barns perspektiv innebär det att förutom föräldrar och syskon inbegrips även styvföräldrar och annan nära omsorgsperson, t.ex. mor- och farförälder. Kännetecknande är att den utsatta har en nära relation till och ofta starka känslomässiga band till förövaren.

Göteborgs Stad Askim-Frölunda-Högsbo

Inger Bjerman
Verksamhetsutvecklare IFO-FH

PRAKTISK HANTERING OCH TOLKNING AV RISK OCH SKYDDSAKTORER AVSEENDE UTSATTA BARN KOPPLAT TILL BBIC OCH VÅLD I NÄRA RELATIONER.

Bakgrund

Utifrån den nya Stadsdelsorganisationen har behovet av att helhetssyn och "överstaden tänk" aktualiserats. I SDN Askim-Frölunda—Högsbo ser vi över gemensamma dokument och förhållningssätt. Ny stadsdel kräver samsyn och förankring avseende vikten att hantera frågor inom området våld i nära relationer. Den nya stadsdelsnämnden har därför antagit en lokal handlingsplan avseende Våld i nära relationer. Syftet är att sammanföra och finna gemensamma värdegrunden och gemensamma rutiner. Handlingsplanen ansluter till Göteborgs riktlinjer och Socialstyrelsens föreskrifter. I handlingsplanen betonas barnperspektivet. Uppdraget är att ta fram nya rutiner och utbildningar till personal inom de olika verksamheter som berörs, Äldreomsorg, Utbildning (förskola-skola), Kultur och Fritid samt Individ o Familjeomsorg och FunktionsHinder inom stadsdelen. Utifrån att vi vill metodutveckla hur vi använder oss av rutiner och bedömningar på bästa sätt har vi ansökt om ett projekt där vi vill samverka utifrån BBIC.

Projektet är ett samarbete med Barnhuset , BBIC-utvecklare på Social Resursförvaltning. Syftet är att utforska frågor kring risk och skyddsfaktorer kopplade till BBIC, där det finns misstanke om att barn bevittnat och varit utsatt för våld eller hot om våld. Vi vill också inbjuda till en dialog kring dessa frågor med andra stadsdelar i Göteborg.

Risk och Skydd

Utifrån förvaltningens arbete med utredningar avseende BBIC (Barns Behov i Centrum) blir barnperspektivet synliggjort. När det gäller barn som blivit utsatta för eller bevittnat våld i nära relationer, anlitas Barnhuset för konsultation och också för åtgärder/insatser när så bedöms vara behovet. I våra gemensamma diskussioner har vi definierat ett område som vi menar behöver utforskas och utvecklas. Dels behöver vi tydliggöra Risk och Skyddsfaktorerna och koppla dem till lämpliga frågeområden. I detta sammanhang är Bodil Rasmussons arbete för Socialstyrelsen samt analys ett instrument som används vid utredningar enligt BBIC. samt Anders Broberg och Kjerstin Almqvist studie "Barn som bevittnat våld mot mamma" vad det avser Risk och Skydd. Frågeområden/ enkäter och intervjuer visar att barn i stor utsträckning varit utsatta själva om modern varit utsatt för våld. Flertalet av barnen har fått symtom utifrån att de bevittnat våld alternativt gått emellan i våldssituationer.

Dessa frågeområden samt symtombegrepp kan ligga till grund i en metodutveckling för att definiera risk och skyddsfaktorer avseende barn kopplat till våld i nära relationer. Syftet med projektet är att ta fram och testa hur detta skulle kunna bidra till en utveckling inom området.

Ovanstående arbete hoppas vi kan utgöra underlag för en metod för bedömning och ömsesidig samverkan kring barnen. Vad gör vi för skyddsbedömningar i samband med konsultation och hur beaktar vi barnperspektivet. När sker konsultation och vilket behov av skydd bedömer vi att barnet har när vi kontaktar Barnhuset? Det är ofta mycket svåra ställningstagande och kräver stora mått av samverkan för att finna barnets bästa. Då polis och åklagare behöver höra barnet tidigt, och utan förövarens påverkan blir det ofta en svår balansgång att samtidigt kunna skydda barnet.

Dessa svårigheter är gemensamma över staden, liksom att använda Barnhuset och BBIC. Inledningsvis startar projektet med Fokusgrupper för att få en bra grund som projektet kan ta avstamp ifrån. Därefter är det tänkt att genom workshops med 1:e socialsekreterare inom Barn och Familj över staden, kunna finna gemensamma faktorer och analyser. Parallellt pågår metodutveckling inom Askim- Frölunda – Högsbo och Västra Göteborg med möjlighet att sprida erfarenheter till andra stadsdelar. Utöver detta planeras seminarier som ska ge en god kunskap avseende analysen av Risk och Skydd, tolkningar utifrån barnperspektiv m.m.

Projektet kommer att ha dels en mindre förstudie i form av gruppintervjuer samt kommer att utvärderas med handledningsstöd från Göteborgs universitet.

Samverkan i form av referensgrupp kommer också att ske med representanter från staden, från Dialoga och ungdomsmottagning m.fl.

Inger Bjerman
Projektledare

Informationsbrev avseende studie

Jag heter Kerstin Tingberg. Du kanske känner igen mitt namn, eftersom jag arbetar som socialsekreterare på Barnhuset i Göteborg. Barnhuset kommer att vara samarbetspartner i ett projekt som stadsdelsförvaltningen Askim - Frölunda - Högsbo har ansökt och beviljats pengar till av länsstyrelsen i Västra Götaland, gällande socialtjänstens hantering av risk- och skyddsfaktorer kopplat till BBIC i ärenden där barn misstänks vara utsatta för eller bevittna våld. Projektet är planerat att påbörjas vid årsskiftet 2011/2012. Inför projektstarten finns behov av en förstudie, vilken jag har åtagit mig att genomföra inom ramen för en Masteruppsats vid Institutionen för socialt arbete.

Syftet med förstudien är att undersöka hur och på vilka grunder socialsekreterare praktiskt realiserar socialtjänstens barnskyddsansvar när de värderar risk- och skyddsfaktorer, i samband med att det inkommer anmälningar där det finns misstanke om att barn upplever och/eller direkt utsätts för våld eller sexuella övergrepp i hemmiljön. I detta ingår att få kunskap om vilka omvärldsfaktorer socialtjänstens socialsekreterare anser påverkar dem i deras bedömningsprocess, vilken kunskap de tar stöd av och i vilken utsträckning BBIC:s dokumentationssystem är till hjälp vid dessa risk- och skyddsbedömningar.

Till förstudien söker jag handläggande socialsekreterare och 1:e socialsekreterare som arbetar med ovanstående beskrivna myndighetsutövande barnskyddsarbete. Jag kommer att använda gruppintervjuer som metod i studien, där deltagarna tillsammans diskuterar ett givet ämne under en begränsad tid. Alla intervjugrupper kommer att diskutera utifrån samma frågeställningar. Frågorna är öppna för att på bästa sätt få fram alla deltagares åsikter och uppfattningar. Det som framkommer under samtalen är studiens data och ligger till grund för studiens analys.

Jag följer naturligtvis de forskningsetiska principerna som är fastställda av Vetenskapsrådet. Det innebär att varje deltagare, såväl som er arbetsplats, är anonym i studien. Ni kommer att få ta del av sekretessavtal som klargör hur intervjumaterialet kommer att användas. Intervjuerna spelas in och skrivs därefter ut för att kunna analyseras på ett strukturerat sätt. Bandning och utskrift kommer att förvaras på ett säkert ställe under hela arbetets gång. När studien är examinerad och godkänd förstörs ljudupptagningen och icke-kodat material.

Jag hoppas att ni vill bidra till ökad kunskap kring socialtjänstens svåra barnskyddsarbete med risk- och skyddsbedömningar genom att delta i studien och dela med er av era kunskaper och erfarenheter. Ni är välkomna att kontakta mig via telefon och mail för ytterligare frågor angående studien. Senast en vecka efter att ni mottagit detta informationsbrev kontaktar jag er för att höra om intresse finns.

Vänliga hälsningar

Kerstin Tingberg, tfn. 031-367 93 94
E-mail: kerstin.tingberg@comhem.se

Handledare: Staffan Johansson, docent
Göteborgs universitet
Institutionen för socialt arbete
staffan.johansson@socwork.gu.se

Inger Bjerman
Projektledare IFO-FH

Stadsdelen Askim –Frölunda - Högsbo har ansökt och fått ett projekt (se bilagor) som handlar om barn som är utsatta avseende våld i nära relationer. I samverkan med Barnhuset och BBIC utvecklare från Social resurs, vill vi utforska hur vi kan förbättra bedömningar av risk och skyddsfaktorer och praktiska konsekvenser av detta kopplat till BBIC. Vi planerar bland annat för nedanstående:

FÖRSTUDIER - GRUPPINTERVJUER -2011

FÖRELÄSNINGAR - 2012

DIALOGTILLFÄLLEN- 2012

ERBJUDANDE ATT VARA MED!!

Du som arbetar som socialsekreterare eller 1:e socialsekreterare med barn och riskbedömningar gällande barn som är/ varit utsatta.

DU INBJUDS NU TILL INFORMATION MED LUNCH

FREDAG 9/12 KL 12.30; Radisson Blu, lokal Malö

Vi börjar gemensam lunch, därefter information fram till kl. 14.00,

Samma dag kl. 14.00 – 16.30 (samma plats)

Gruppsamtal med 1:e socialsekreterare.

Övriga deltagare/handläggare avslutar dagen kl 14.00 men får med sig tid och plats utifrån nedanstående möjliga val:

13/12 kl 13- 15.30, 16/12 kl 9 – 11.30 alt. 16/12 kl 13-15.30

Till gruppsamtal vill vi att du tar med ett eget exempel/ ärende oidentifierat där du varit med och gjort en risk och skyddsbedömning vid inkommen anmälan avseende misstankar om att barn varit utsatta för våld, sexuella övergrepp.

ANMÄL DIG SAMT ANGE MÖJLIG TID FÖR GRUPPINTERVJU PER E-POST:

Inger.bjerman@afh.goteborgs.se

Kerstin.tingberg@socialresurs.goteborg.se

Information till informanterna som skickas ut innan intervjutillfället

Hej,

Tack, för att du har valt att delta i min studie. Inför den gruppintervju som du ska vara med i krävs en mindre förberedelse från din sida.

Du ska välja ut ett ärende, inte allt för enkelt och trivialt, där du genomfört en risk- och skyddsbedömning vid inkommen anmälan gällande misstanke om brott mot barn. Förbered dig på att, så tydligt som möjligt, berätta för intervjugruppen hur du praktiskt genomförde den bedömningen, hur du resonerade och på vilka grunder. Du ska inte dela med dig skriftligt av det fall du väljer, utan enbart förbereda dig för ett muntligt föredragande.

När vi träffas för gruppintervju, kommer vi att specialgranska ett eller två av de fallen. Vi hinner inte granska alla fall. Vilket eller vilka av era ärenden vi väljer bestämmer vi inledningsvis tillsammans.

Efter att en av er har föredragit genomförandet av sitt ärende, kommer jag att be er andra i gruppen att dela med er av era reflektioner på det ni hört. Jag kommer även att ställa kompletterande frågor till er utifrån studiens ämne.

Jag kommer att gå igenom min studies syfte och hur gruppintervjuerna med er ska genomföras även när vi ses på fredag, den 9 december. Så om ni har frågor kan ni ta upp det när vi träffas.

Välkommen!

Med vänlig hälsning
Kerstin Tingberg

Intervjuguide

Presentation (Dessa frågor får var och en skriftligt lämna svar på i samband med att intervjuerna sker.)

- Ålder
- Utbildning och antal år inom socialtjänsten, och av dem inom myndighetsutövande barnavård
- Nuvarande anställningsuppdrag inom socialtjänsten

Nyckelfrågor, utifrån det fall, den vinjett, som socialsekreterare resp. 1:e socialsekreterare föredrar, som samtliga i gruppen får reflektera över.

- Hur resonerar du när du fått den här informationen?
- Vad är det första du gör?
- Vilket resonemang och vilken kunskap ligger till grund för din bedömning?
- Resonerar du tillsammans med någon? Om, ja- vem/vilka?
- Hur avgör du om risken är stor eller liten; om det krävs omedelbart skydd eller ej?
- Hur gör du för att få uppfattning om barnets upplevelse, t.ex. när det saknas yttre tecken på missförhållanden; psykisk och fysisk misshandel eller sexuella övergrepp?
- Vilka riskfaktorer resp. skyddsfaktorer uppfattar du föreligger av den information du fått?
- Vilket lagstöd tar du stöd av vid genomförandet av risk- och skyddsbedömningar?
- Använder du någon systematisk metod för att bedöma risk- och skyddsfaktorer?
- Om ja: Vilken/vilka? Och vilka för- och nackdelar finns det med dessa metoder?
- På vilket sätt har du, och på vilket sätt har du inte, hjälp och stöd av BBIC vid risk- och skyddsbedömningar?
- Finns det några andra faktorer som påverkar dig, när du genomför risk- och skyddsbedömningen, förutom barnets intresse?

Organisation, kunskap, handlingsutrymme

Syftet med studien är att undersöka hur och på vilka grunder socialsekreterare praktiskt realiserar socialtjänstens barnskyddsansvar vid den inledande risk- och skyddsbedömningen i samband med att det inkommer anmälningar där det finns misstanke om att barn upplever våld eller direkt utsätts för våld eller sexuella övergrepp i hemmiljön. I detta ingår att få kunskap om vad socialsekreterare anser påverkar dem i deras bedömningsprocess, vad de tar stöd av och i vilken utsträckning BBIC:s dokumentationssystem är till hjälp.

- Hur går socialsekreterare praktiskt tillväga och vilken kunskap används för att avgöra om socialtjänsten behöver ingripa till ett barns skydd?
- Vilka risk- och skyddsfaktorer tar socialsekreterare hänsyn till?
- Vilka kontextuella faktorer upplever socialsekreterare påverkar dem?
- Vilket stöd erbjuder dokumentationssystemet BBIC?